

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Cūḷaniddesapāḷiyā samvaṇṇanābhūtā

Bhadanta-upasenattherena katā

Saddhammappajotikā nāma

CŪḶANIDDESATṬHAKATHĀ

Romanized from Myanmar version published in 1960

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 44

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṇa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-ာ ၵ = ā ဝိ = i ဝိ = ī ဣ = u ဣ = ū ဧ = e ဩ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကိ kī	ကု ku	ကု kū	ကေ ke	ကေ ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခိ khī	ခု khu	ခု khū	ခေ khe	ခေ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သ္ဃa	ဠ ပာ	ဣ လာ
ကွ kka	ဣ င္ဂa	ဣ န္ဓa	ဣ သ္ဃa	ဣ ပာ	ဣ လာ
ကျ kya	ဣ င္ဂha	ဣ န္ဓa	ဣ န္တa	ဣ ဗ္ဃa	ဣ လာ
ကြ kri	ဣ ဣa	ဣ န္ဓa	ဣ န္တva	ဣ ဗ္ဃa	ဣ ဝာ
ကလ kla	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓha	ဣ ဗာ	ဣ တာ
ကွ kva	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ချ khya	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓra	ဣ မာ	ဣ တာ
ခွ khva	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓha	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂွ gga	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဣွ ggha	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂျ gya	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓa	ဣ မာ	ဣ တာ
ဂြ gra	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မာ	ဣ တာ
ကံ ṅka	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မာ	ဣ တာ
နံ ṅkha	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မာ	ဣ တာ
ဝံ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Cūlaniddesaṭṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaka

Pārāyanavagga

1. Ajitamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	1
2. Tissametteyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	9
3. Puṇṇakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	10
4. Mettagūmāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	17
5. Dhotakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	25
6. Upasīvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	27
7. Nandamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	30
8. Hemakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	31
9. Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	32
10. Kappamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	33
11. Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	34
12. Bhadrāvudhamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	42
13. Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	43
14. Posālamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	46
15. Mogharājamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	65
16. Piṅgiyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā	74
17. Pārāyanatthutigāthāniddesavaṇṇanā	77
18. Pārāyanānugītigāthāniddesavaṇṇanā	78
19. Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanā	88
1. Paṭhamavaggavaṇṇanā	88

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
2. Dutiyavaggavaṇṇanā	118
3. Tatiyavaggavaṇṇanā	124
4. Catutthavaggavaṇṇanā	132
Nigamanakathā	139

Cūlaniddesaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Cūlaniddesaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Pārāyanavagga

1. Ajitamāṇavasuttaniddesaṅṅanā

Pārāyanavaggassa paṭhame Ajitasuttaniddese—

1. “Kenassu nivuto loko, (Iccāyasmā Ajito,)

Kenassu nappakāsati.

Kissābhilepanam brūsi,

Kimsu tassa mahabbhayan”ti—

Ajitaṅṅavassa pucchite paṭhamapaṅṅhe ca uparūparipaṅṅhe ca niddesesu ca vuttaṅṅa uttānaṅṅa vajjetvā visesameva vakkhāma. Tattha **nivutoti** paṭicchādito. **Kissābhilepanam brūsīti** kim assa lokassa abhilepanam vadesi.

Āvutoti āvarito. **Nivutoti** paṭicchādito. **Ovutoti** hetṭhā paṭicchādito. **Pihitoti** uparibhāgena chādito. **Paṭicchannoti** avivaṭo. **Paṭikujjitoti** adhomukham chādito.

Nappakāsātīti nappakāso hoti. **Nappabhāsātīti** ṅṅāṅṅappabhāsam na karoti. **Na tapatīti** ṅṅāṅṅatapaṅṅam na karoti. **Na virocātīti** ṅṅāṅṅavirocanaṅṅam na karoti. **Na ṅṅāyatīti** na jāṅṅiyati. **Na paṅṅāyatīti** nappaṅṅāyate.

Kena littoti kena limpito. **Saṁlittoti upalittoti** upasaggena padaṁ vadḍhitam. **Ācikkhasi** niddesavasena. **Desesi** paṇiniddesavasena. **Paññapesi** tena tena pakārena. Attham bodhento **paṭṭhapesi**. Tassatthassa kāraṇam dassento **vivarasi**. Byañjanabhāvaṁ dassento **vibhajasi**. Nikujjitabhāvaṁ gambhīrabhāvaṁca haritvā sotūnaṁ ñāṇassa paṭiṭṭham janayanto **uttānikarosi**. Sabbehipi imehi ākārehi sotūnaṁ aññāṇandhakāram vidhamento **pakāsesīti** evaṁ attho daṭṭhabbo.

2. **Vevicchā pamādā nappakāsati**ti macchariyahetu ca pamādahetu ca nappakāsati. Macchariyaṁ hissa dānādīhi guṇehi pakāsituṁ na deti, pamādo sīlādīhi. **Jappābhilepananti** taṇhā assa lokassa makkaṭalepo viya makkaṭassa abhilepanam. **Dukkhanti jāti-ādikaṁ dukkham**.

Yesam dhammānanti yesam rūpādidhammānaṁ. **Ādito samudāgamaṇam paññāyati**ti paṭhamato uppādo paññāyati. **Atthaṅgamato nirodho paññāyati**ti bhaṅgato nirujjhaṇam paññāyati. **Kammasannissito vipākoti** kusalākusalavipāko kammaṁ amuñcitvā pavattanato kammasannissito vipākoti vuccati. **Vipākasannissitam kammanti** kusalākusalam kammaṁ vipākassa okāsam katvā ṭhitattā vipākasannissitam kammanti vuccati. **Nāmasannissitam rūpanti** pañcavokāre rūpaṁ nāmaṁ amuñcitvā pavattanato nāmasannissitam rūpanti vuccati. **Rūpasannissitam nāmanti** pañcavokāre nāmaṁ rūpaṁ amuñcitvā pavattanato rūpasannissitam nāmanti vuccati.

3. **Savanti sabbadhi sotāti** sabbesu rūpādi-āyatanesu taṇhādikā sotā sandanti. **Kim nivāraṇanti** tesam kim āvaraṇam kā rakkhā. **Samvaram brūhīti** tam tesam nivāraṇasaṅkhātam samvaram brūhi. Etena sāvasesappahānaṁ pucchati. **Kena sotā pidhīyareti** kena dhammena ete sotā pidhīyanti pacchijjanti. Etena anavasesappahānaṁ pucchati.

Savantīti uppajjanti. **Āsavantīti** adhogāmino hutvā savanti. **Sandantīti** nirantaragāmino hutvā sandamānā pavattanti¹. **Pavattantīti** punappunaṁ vattanti.

1. Nirantakaragāmino hutvā savanti (Syā)

4. **Sati tesam nivāraṇanti** vipassanāyuttā kusalākusaladhammānaṃ gatiyo samanvesamānā sati tesam sotānaṃ nivāraṇaṃ. **Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmīti** tamevāhaṃ satim sotānaṃ saṃvaraṃ brūmīti adhippāyo. **Paññāyete pidhīyareti** rūpādīsu pana aniccatādīpaṭivedhasādhikāya maggapaññāya ete sotā sabbaso pidhīyanti.

Pacchijjantīti ucchijjanti. **Samudayañcāti** paccayañca. **Atthaṅgamañcāti** uppannānaṃ abhāvagamañca, anuppannānaṃ anuppādaṃ vā. **Assādañcāti** ānisaṃsañca. **Ādīnavañcāti** dosañca. **Nissaraṇañcāti** nikkhamañca.

5. **Paññā cevāti** pañhāgāthāya yā cāyaṃ tayā vuttā **paññā**, yā ca **sati**, yañca tadavasesaṃ **nāmarūpaṃ, etaṃ** sabbampi **kattha** nirujjhati. **Etaṃ me** pañhaṃ **puṭṭho pabrūhīti** evaṃ saṅkhepattho vedītabbo.

Katthetaṃ uparujjhatīti etaṃ nāmarūpaṃ kattha na bhavati. **Vūpasammatīti** nibbāti. **Atthaṃ gacchatīti** abhāvaṃ gacchati. **Paṭippassambhatīti** sannisīdati.

6. Vissajjanagāthāya paṇassa yasmā paññāsatiyo nāmeneva saṅghaṃ gacchanti, tasmā tā visum na vuttā. Ayamettha saṅkhepattho—**yaṃ maṃ** tvaṃ **Ajita etaṃ pañhaṃ apucchi** “katthetaṃ uparujjhatī”ti, tadetaṃ¹ **yattha nāmañca rūpañca asesam uparujjhati**, taṃ te **tadāmi**. Tassa tassa hi **viññāṇassa nirodhena** saheva apubbaṃ acarimaṃ **etthetaṃ uparujjhati**, ettheva viññāṇanirodhena nirujjhati etaṃ, viññāṇanirodhā tassa tassa nirodho hoti, taṃ nātivattatīti vuttam hoti.

Sotāpattimaggañāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhenāti sotāpattimaggasampayuttapaññāya kusalākusalacetanāsampayuttacittassa abhabbuppattikavasena nirujjhanena. Tattha duvidho nirodho anupādinnakanirodho upādinnakanirodhoti. **Sotāpattimaggena** hi cattāri diṭṭhisampayuttāni vicikicchāsahagatanti pañca cittāni nirujjhanti, tāni rūpaṃ samuṭṭhāpentī. Taṃ anupādinnakarūpakkhandho, tāni cittāni viññāṇakkhandho, taṃsampayuttā vedanā saññā saṅkhārā tayo arūpakkhandhā. Tattha sace sotāpannessa sotāpattimaggo abhāvito abhavissā, tāni

1. Yadetaṃ (Syā)

pañca cittāni chasu ārammaṇesu pariyuṭṭhānaṃ pāpuṇeyyūṃ.
 Sotāpattimaggo pana nesaṃ pariyuṭṭhānuppattiṃ vārayamāno
 setusamugghātaṃ abhabbuppattikabhāvaṃ kurumāno anupādinnakaṃ
 nirodheti nāma. **Sakadāgāmimaggena** cattāri diṭṭhivippayuttāni dve
 domanassasahagatānīti oḷārikakāmarāgabyāpādavasena cha cittāni
 nirujjhanti. **Anāgāmimaggena** aṇusahagatakāmarāgabyāpādavasena tāni eva
 cha cittāni nirujjhanti. **Arahattamaggena** cattāri diṭṭhivippayuttāni
 uddhaccasahagatañcāti pañca akusalacittāni nirujjhanti. Tattha sace tesam
 ariyānaṃ te maggā abhāvītā assu, tāni cittāni chasu ārammaṇesu
 pariyuṭṭhānaṃ pāpuṇeyyūṃ. Te pana tesam maggā pariyuṭṭhānuppattiṃ
 vārayamānā setusamugghātaṃ abhabbuppattikabhāvaṃ kurumānā
 anupādinnakaṃ nirodhenti nāma. Evaṃ anupādinnakanirodho veditabbo.

Sace pana sotāpannessa sotāpattimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā
 satta bhava anamatagge saṃsāraṇṭṭe upādinnakakkhandhappavattaṃ
 pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Tīṇi saṃyojanāni
 diṭṭhānusayo vicikicchānusayoti ime pana pañca kilese so maggo
 uppajjamānova samugghātetī. Idāni kuto sotāpannessa satta bhava ṭhapetvā
 anamatagge saṃsāraṇṭṭe upādinnakappavattaṃ pavattissati. Evaṃ
 sotāpattimaggo upādinnakappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnakaṃ
 nirodheti nāma.

Sace sakadāgāmiṃssa sakadāgāmimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā
 dve bhava pañcasu bhavesu upādinnakappavattaṃ pavatteyya. Kasmā?
 Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Oḷārikāni kāmarāgapaṭighasaṃyojanāni
 oḷāriko kāmarāgānusayo paṭighānusayoti ime pana cattāro kilese so maggo
 uppajjamānova samugghātetī. Idāni kuto sakadāgāmiṃssa dve bhava ṭhapetvā
 pañcasu bhavesu upādinnakappavattaṃ pavattissati. Evaṃ
 sakadāgāmimaggo upādinnakappavattaṃ appavattaṃ kurumāno
 upādinnakaṃ nirodheti nāma.

Sace anāgāmiṃssa anāgāmimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā ekaṃ
 bhavaṃ dutiyabhavaṃ upādinnakappavattaṃ pavatteyya. Kasmā?

Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Aṇusahagatāni kāmārāgapaṭighasaññojanāni aṇusahagato kāmārāgānusayo paṭighānusayoti ime pana cattāro kilese so maggo uppajjamānova samugghātetī. Idāni kuto anāgāmiṣṣa ekaṃ bhavaṃ ṭhapetvā dutiyabhava upādinnakappavattaṃ pavattissati. Evaṃ anāgāmiṣṣa maggo upādinnakappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnakaṃ nirodheti nāma.

Sace arahato arahattamaggo abhāvito abhavissā, rūpārūpabhavesu upādinnakappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjā mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayoti ime pana aṭṭha kilese so maggo uppajjamānova samugghātetī. Idāni kuto khīṇāsavassa punabbhava upādinnakappavattaṃ pavattissati. Evaṃ arahattamaggo upādinnakappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnakaṃ nirodheti nāma.

Sotāpattimaggo cettha apāyabhavaṃ nirodheti. Sakadāgāmiṣṣa sugatikāmbhavedesaṃ. Anāgāmiṣṣa kāmabhavaṃ. Arahattamaggo rūpārūpabhavaṃ, sabbabhavēpi nirodheti evāti vadanti. Evaṃ upādinnakanirodho veditabbo.

Tattha “abhisankhāraṇiṇṇāṇassa nirodhenā”ti etena anupādinnakanirodhaṃ dasseti. “Ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhantī”ti iminā pana upādinnakanirodhaṃ dasseti.

Tattha **satta bhava ṭhapetvā**ti kāmabhavato kāmabhavaṃ saṃsarantassa satta bhava vajjetvā. **Anamatagge saṃsāreti**—

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.

Abbochinnaṃ vattamānā, ‘saṃsāro’ti pavuccatī”ti¹—

evaṃ vaṇṇite saṃsāraṇaṃ. **Ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañcāti** namanalakkhaṇaṃ catukkhandaṃsaṃkhātaṃ nāmañca rupanalakkhaṇaṃ bhūtopādāyasaṃkhātaṃ rūpañca ete dhammā uppajjeyyūṃ. **Etthete nirujjhantī**ti etasmiṃ sotāpattimagge

1. Visuddhi 2. 176; Abhi-Ṭṭha 1. 11; Am-Ṭṭha 2. 386; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 18; Itivuttaka-Ṭṭha 55. 190; Udāna-Ṭṭha 245 piṭṭhādīsu.

ete nāmarūpadhammā abhabbuppattikavasena nirodham gacchanti.
Sakadāgāmimaggañāṇenāti ettha paṭisandhivasena sakimyeva imam lokam
 āgacchatīti sakadāgāmī, tassa maggo sakadāgāmimaggo. Tena maggena
 sampayuttañāṇena. **Dve bhav**e **ṭhapetvā**ti kāmadhātuyāyeva
 paṭisandhivasena dve bhave vajjetvā. **Pañcasu bhavesū**ti tadavasiṭṭhesu
 pañcasu bhavesu. **Etthete nirujjhantī**ti ettha sakadāgāmimagge ete dhammā
 vuttanayena nirujjhanti. **Ekam bhavam ṭhapetvā**ti ukkaṭṭhavasena
 rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ekam bhavam vajjetvā. **Rūpadhātuyā vā**
arūpadhātuyā vāti dutiyakabhave rūpadhātuyā ceva arūpadhātuyā ca.
Nāmañca rūpañcāti ettha rūpabhave nāmarūpaṃ, arūpabhave nāmameva.
Etthete nirujjhantīti ettha anāgāmimagge ete nāmarūpadhammā vuttanayena
 nirujjhanti.

Arahatoti kilesehi ārakattā “arahā”ti laddhanāmassa khīṇāsavassa.
Anupādisesāya nibbānadhātuyāti duvidhā hi nibbānadhātu sa-upādisesā ca
 anupādisesā ca. Tattha upādīyati “aham mamā”ti bhusam gaṇhīyatīti upādi,
 khandhapañcakassetam adhivacanam. Upādīyeva seso avasiṭṭho upādiseso,
 saha upādisesena vattatīti **sa-upādisesā**. Natthettha upādisesoti **anupādisesā**.
 Tāya anupādisesāya nibbānadhātuyā. **Parinibbāyantassā**ti nirindhanassa viya
 jātavedassa nibbāyantassa appavattam pavisantassa. **Carimaviññāṇassa**
nirodhenāti ettha assāsapassāsānam nirodhavasena. Tayo carimā
 bhavacarimo jhānacarimo cuticarimoti. Bhavesu hi kāmabhave
 assāsapassāsā pavattanti, rūpārūpabhavesu nappavattanti. Tasmā so
bhavacarimo. Jhānesu purimajhānattayeve pavattanti, catutthe nappavattanti.
 Tasmā so **jhānacarimo**. Ye pana cuticittassa purato soḷasamena cittena
 sahuppannā, te cuticittena saha nirujjhanti. So¹ **cuticarimo** nāma. Ayam idha
 carimoti adhippeto. Ye hi keci Buddhā vā Paccekabuddhā vā ariyasāvaka vā
 antamaso kunthakipillikam upādāya sabbe bhavaṅgacitteneva abyākatena
 dukkhasaccena kālam karonti. Tasmā **carimaviññāṇassa nirodhenā**ti
 cuticittassa nirodhenāti attho.

1. Ayam (Sī, Syā), tasmā so (?)

Paññā ca sati ca nāmañcāti etehi catunnaṃ arūpakkhandhānaṃ gahaṇaṃ paccetabbaṃ. **Rūpañcāti** etena catunnaṃ mahābhūtaṇaṃ catuvīsati-upādārūpānaṃca gahaṇaṃ paccetabbaṃ. Idāni tassa nirujjhanūpāyaṃ dassento “**viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhati**”ti āha. Tattha **viññāṇanti** carimaviññāṇampi abhisāṅkhāraviññāṇampi. Abhisāṅkhāraviññāṇassa pahīnanirodhena etthetaṃ uparujjhati nirujjhati dīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṃ yāti, carimaviññāṇassa anuppādapaccayattā anuppādanirodhena anuppādavaseneva uparujjhatīti¹.

7. Ettāvata ca “dukkhamassa mahabbhayan”ti iminā pakāsitaṃ dukkhasaccaṃ, “yāni sotāni”ti iminā samudayasaccaṃ, “paññāyete pidhīyare”ti iminā maggasaccaṃ, “asesaṃ uparujjhati”ti iminā nirodhasaccanti evaṃ cattāri saccāni sutvāpi ariyabhūmim anadhigato. Puna sekkhāsekkhapaṭipadaṃ pucchanto “**ye ca saṅkhātadhammāse**”ti gāthamāha. Tattha **saṅkhātadhammāti** aniccādivasena parivīmaṃsitadhammā, arahantānametaṃ adhivacanaṃ. **Sekkhāti** silādīni sikkhamānā avasesā ariyapuggalā. **Puthūti** bahū sattajanā. **Tesaṃ me nipako iriyaṃ puṭṭho pabrūhīti** tesaṃ me sekkhāsekkhānaṃ nipako paṇḍito tvaṃ puṭṭho paṭipattiṃ brūhīti.

Tesaṃ khandhā saṅkhātāti tesaṃ pañcakkhandhā appaṭisandhikaṃ katvā desitā², saṅkhepaṃ katvā ṭhapitā vā. Dhātu-ādīsupi eseva nayo. **Iriyanti** payogaṃ. **Cariyanti** kiriyaṃ. **Vuttinti** pavattim. **Ācaranti** caraṇaṃ. **Gocaranti** paccayaṃ. **Vihāranti** iriyāpathapavattanaṃ. **Paṭipadanti** vipassanaṃ.

8. Athassa Bhagavā yasmā sekkhena kāmaccchandanivaraṇaṃ ādim katvā sabbakilesā pahātābā eva, tasmā “**kāmesū**”ti upaḍḍhagāthāya sekkhapaṭipadaṃ dasseti. Tassattho—vatthukāmesu kilesakāmena **nābhigijjheyya**, kāyaduccaritādayo ca manaso āvilabhāvakare dhamme pajahanto **manasā’nāvilo siyāti**. Yasmā pana asekkho aniccādivasena sabbasaṅkhārādīnaṃ paritullitattā **kusalo** sabbadhammesu kāyānupassanāsati-ādīhi ca **sato** sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṃ bhinnattā **bhikkhubhāvaṃ** patto hutvā sabba-iriyāpathesu **paribbajati**, tasmā “kusalo”ti upaḍḍhagāthāya asekkhapaṭipadaṃ dasseti.

1. Dī-Ṭṭha 1. 326 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Khepitā (Syā, I)

Nābhigijjheyāti gedham nāpajjeyya. **Na paligijjheyāti** lobham nāpajjeyya. **Na palibundheyāti** lobhasena na allīyeyya.

Āvilakare kilese jaheyāti cittāluḷakare upatāpasāṅkhāte kilese jaheyya.

Sabbe dhammā anattāti nibbānam antokarivā vuttam. **Yam kiñci samudayadhammanti** yam kiñci sappaccayasabhāvam.

Saha gāthāpariyosānāti gāthāvasāneneva saddhim. **Yete brāhmaṇena saddhim ekacchandāti** ye ete Ajitamāṇavena kalyāṇachandena ekajjhāsayā. **Ekappayogāti** kāyavacīmanopayogehi ekappayogā. **Ekādhippāyāti** eko adhippāyo ruci etesanti ekādhippāyā, ekarucikāti attho. **Ekavāsānavāsītāti** atītabuddhasāsane tena saddhim bhāvitabhāvanā. **Anekapāṇasahassānanti** anekesaṃ devamanussasaṅkhātānaṃ pāṇasahassānaṃ. **Virajam vītamalanti** rāgādirajavirahitam rāgādimalavirahitaṅca.

Dhammacakkhanti idha sotāpattimaggo adhippeto. Aññattha heṭṭhāmagattayam. Tassa uppattikāraṇadassanattham “**yam kiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhammam**”ti āha. Tañhi nirodham ārammaṇam katvā kiccavasena evam sabbasaṅkhatam paṭivijjhantam uppajjati. Tassa **brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccīti** tassa ca Ajitabrāhmaṇassa antevāsikasahassānaṅca taṇhādīhi aggahetvā kāmāsavādīhi maggakkhaṇe cittaṃ vimuccamānaṃ phalakkhaṇe vimucci. **Saha arahattappattāti** arahattappattiyā ca saheva āyasmato Ajitassa ca antevāsikasahassassa ca ajinajaṭā vācakīra tidaṇḍa kamaṇḍalu-ādayo antaradhāyimsu. Sabbeva iddhimayapattacīvaradharā dvaṅgulakesā ehibhikkhū hutvā Bhagavantam namassamānā pañjalikā nisīdimsu. Pāliyam pana Ajitattherova paññāyati. Tattha **anvatthapaṭipattiyāti** sayam paccāsīsitaladdhapaṭipattiyā, nibbānaladdhabhāvenāti attho. Sesam sabbattha pākaṭameva. Evam Bhagavā arahattanikūṭena desanam niṭṭhapesīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Ajitamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tissametteyyamāṇavasuttaniddesaṅṅaṇā

9. Dutiye Tissametteyyasuttaniddese—**kodha santusitoti** niṭṭhite pana Ajitasutte “kathaṃ lokam avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”¹ti evaṃ Mogharājā pucchitum ārabhi. “Na tāvassa indriyāni paripākaṃ gatāni”²ti ñatvā Bhagavā “tiṭṭha tvaṃ Mogharāja, añño pucchatū”²ti paṭikkhipi. Tato Tissametteyyo attano saṃsayaṃ pucchanto “**kodhāti** gāthamāha. Tattha **kodha santusitoti** ko idha satto tuṭṭho. **Iñjitāti** taṇhādittṭhivipphanditāni. **Ubhantamabhiññāyāti** ubho ante abhijānitvā. **Mantā na lippatīti** paññāya na lippati.

Paripuṇṇasaṅkappoti nekkhammādivitakkehi paripuṇṇasaṅkappattā paripuṇṇamanoratho.

Taṇhiñjitanti taṇhāya calitaṃ. **Diṭṭhiñjitā**disupi eseva nayo. **Kāmiñjitanti** kilesakāmehi iñjitaṃ phanditaṃ. “Kammiñjitan”²tipi pāṭho, taṃ na sundaraṃ.

Mahanto purisoti **mahāpuriso**. Uttamo purisoti **aggapuriso**. Padhāno purisoti **seṭṭhapuriso**. Alāmakko purisoti **visiṭṭhapuriso**. Jeṭṭhako purisoti **pāmokkhapuriso**. Na heṭṭhimako purisoti **uttamapuriso**. Purisānaṃ koṭippatto purisoti **padhānapuriso**. Sabbesaṃ icchito purisoti **pavarapuriso**.

Sibbinimaccagāti taṇhaṃ ati-agā, atikkamitvā ṭhito. **Upaccagāti** bhusaṃ ati-agā.

10. Tassetamatthaṃ Bhagavā byākaronto “**kāmesū**”²ti gāthādvayamāha. Tattha **kāmesu brahmacariyavāti** kāmanimittaṃ brahmacariyavā, kāmesu ādīnavam disvā maggabrahmacariyena samannāgatoti vuttaṃ hoti. Ettāvataṃ santusitataṃ dassesi. “Vītataṇho”²ti-ādīhi aniñjitataṃ². Tattha **saṅkhāya nibbutoti** aniccādivasena dhamme vīmaṃsitvā rāgādinibbānena nibbuto.

1. Khu 1. 447; Khu 8. 19 piṭṭhesu.

2. Anejataṃ (Syā)

Asaddhammasamāpattiyāti nīcadhammasamāyogato. **Āratīti** ārakā ramanam. **Viratīti** tāya vinā ramanam. **Paṭiviratīti** paṭinivattitvā tāya vinā ramanam. **Veramaṇīti** veravināsanam¹. **Akiriyāti** kiriyāpacchindanam². **Akaraṇanti** karaṇaparicchindanam. **Anajjhāpattīti** anāpajjanatā. **Velā-anatikkamoti** sīmā-anatikkamo. Sesam tatha tatha vuttanayattā pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte paṭiṭṭhāsi saddhim antevāsikasahassena, aññesañca anekasahassānam dhammacakkhum udapādi. Sesam pubbasadisameva.

Saddhammappajotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Tissametteyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Puṇṇakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

12. Tatiye Puṇṇakasuttaniddese—**anejanti** idampi purimanayeneva Mogharājānam paṭikkhipitvā vuttaṃ. Tatha **mūladassāvinti** akusalamūlādidadassāvim. **Isayoti** isināmakā jaṭilā. **Yaññanti** deyyadhammaṃ. **Akappayimsūti** pariyesimsu.

Hetudassāvīti—ādīni sabbāni kāraṇavevacanāneva. Kāraṇāñhi yasmā attano phalattṭhāya hinoti pavattati, tasmā **hetūti** vuccati. Yasmā taṃ phalaṃ nideti ‘handa gaṇhatha nan’ti appeti viya³, tasmā **nidānanti** vuccati. **Sambhavadassāvīti**—ādīni pañca padāni heṭṭhā dassitanayāni eva. Yasmā taṃ paṭicca eti pavattati, tañca phalaṃ tato samudeti uppajjati, tasmā **paccayoti** ca **samudayoti** ca vuccati.

Yā vā panaññāpi kāci sugatīyoti catu-apāyavinimuttakā uttaramātādayo appesakkhā kapaṇamanussā ca dullabhaḥgāsacchādānā dukkhapīṭitā veditabbā. **Yā vā panaññāpi kāci duggatīyoti** Yamarāja nāga supaṇṇa petamahiddhikādayo paccetabbā. **Attabhāvābhiniḥbattiyāti** tīsu

1. Ramanam (Ka)

2. Kiriyāparicchindanam (Sī)

3. Dasseti viya (Ka)

ṭhānesu paṭisandhivasena attabhāvapaṭilābhatthāya. **Jānātīti** sabbaññutaññāṇena jānāti. **Passatīti** samantacakkhunā passati.

Akusalāti akosallasambhūtā. Akusalaṃ bhajantīti **akusalabhāgiyā**. Akusalapakkhe bhavāti **akusalapakkhikā**. Sabbe te avijjā mūlaṃ kāraṇaṃ etesanti **avijjāmūlakā**. Avijjāya samosaranti sammā osaranti gacchantīti **avijjāsamosaraṇā**. Avijjāsamugghātīti arahattamaggena avijjāya hatāya. **Sabbe te samugghātaṃ gacchantīti** vuttappakārā akusaladhammā, te sabbe hatabhāvaṃ pāpuṇanti.

Appamādamūlakāti sati-avippavāso appamādo mūlaṃ kāraṇaṃ etesanti appamādamūlakā. Appamādesu sammā osaranti gacchantīti **appamādasamosaraṇā**. **Appamādo tesam dhammānaṃ aggamakkhāyatīti** sayam kāmāvacaropi samāno catubhūmakadhammānaṃ patiṭṭhābhāvena aggo nāma jāto.

Alamattoti samatthacitto. **Mayā pucchitanti** mayā puṭṭham. **Vahassetam bhāranti** etaṃ ābhatbhāram vahassu. **Ye keci isipabbajjam pabbajjitā**. “Isipabbajjā pabbajjitā”tipi pāṭho.

Ājīvakasāvakānaṃ ājīvakā devatāti ye ājīvakavacanaṃ suṇanti sussūsanti, te ājīvakasāvakā, tesam ājīvakasāvakānaṃ. Ājīvakā ca tesam deyyadhammaṃ paṭiggaṇhanti, te eva ājīvakā devatā. Evaṃ sabbattha. **Ye yesam dakkhiṇeyyāti** ye ājīvakādayo disāpariyosānā yesam khattiyādīnaṃ deyyadhammānucchavikā. **Te tesam devatāti** te ājīvakādayo tesam khattiyādīnaṃ devatā.

Yepi yaññaṃ esantīti deyyadhammaṃ icchanti. **Gavesantīti** olokenti. **Pariyesantīti** uppādentī. **Yaññaṃ vā ete puthūti** yaññaṃ eva vā ete puthukā. **Yaññayājakā vā ete puthūti** deyyadhammassa yājanakā eva vā ete puthukā. **Dakkhiṇeyyā vā ete puthūti** deyyadhammānucchavikā eva vā ete puthukā. Te vitthārato dassetuṃ “**kathaṃ yaññaṃ vā ete puthū**”ti-ādīnā nayena vitthārena dasseti¹.

13. **Āsīsamānā**ti rūpādīni patthayamānā. **Itthattanti** itthabhāvañca patthayamānā, manussādibhāvaṃ icchantāti vuttaṃ hoti. **Jaram sitāti** jaram nissitā. Jarāmukhena cettha sabbaṃ vaṭṭadukkhaṃ vuttaṃ. Tena vaṭṭadukkhanissitā tato aparimuccamānāyeva kappayimsūti dīpeti.

Rūpapaṭilābhaṃ āsīsamānāti vaṇṇāyatanasampattilābhaṃ patthayamānā. **Saddādīsipi** eseva nayo. **Khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābhanti** sārappatte khattiyānaṃ mahāsālakule attabhāvalābhaṃ paṭisandhiṃ patthayamānā. **Brāhmaṇamahāsālakulādīsipi** eseva nayo. **Brahmakāyikesu** devesūti ettha pubbhavaṃ¹ sandhāya vuttaṃ. **Etthāti** khattiyakulādīsū.

Jarānissitāti jaram assitā. **Byādhinissitāti**-ādīsipi eseva nayo. Etehi sabbaṃ vaṭṭadukkhaṃ pariyaḍiyitvā dassitaṃ hoti.

14. **Kaccisu te Bhagavā yaññapathe appamattā, atāru jātiñca jarañca mārisāti** ettha yañño eva yaññapatho. Idaṃ vuttaṃ hoti—kacci te yaññe appamattā hutvā yaññaṃ kappayantā vaṭṭadukkhamuttarimsūti.

Yepi yaññaṃ denti yajantīti deyyadhammadānavasena yajanti. **Pariccajantīti** vissajjenti.

15. **Āsīsantīti** rūpapaṭilābhādayo patthenti. **Thomayantīti** “sucim dinnan”ti-ādīnā nayena yaññādīni pasamsanti. **Abhijappantīti** rūpādipaṭilābhāya vācaṃ gīranti². **Juhantīti** denti. **Kāmābhijappanti paṭiccalābhanti** rūpādilābhaṃ paṭicca punappunam kāme eva abhijappanti, “aho vata amhākampi siyyūn”ti vadanti, taṇhañca tattha vaḍḍhentīti vuttaṃ hoti. **Yājayogāti** yāgādhimuttā. **Bhavarāgarattāti** evamimehi āsīsanādīhi bhavarāgeneva rattā, bhavarāgarattā vā hutvā etāni āsīsanādīni karontā **nātarimsu** jāti-ādivaṭṭadukkhaṃ na uttarimsu.

Yaññaṃ vā thomentīti dānaṃ vā vaṇṇenti. **Phalaṃ vāti** rūpādipaṭilābhaṃ. **Dakkhīṇeyye vāti** jātisampannādīsū. **Sucim dinnanti** sucim katvā dinnam. **Manāpanti** manavaḍḍhanakaṃ. **Paṇītanti** ojavantaṃ. **Kālenāti** tattha tattha

1. Pubbhāgam (Sī, Syā, I)

2. Bhaṇanti (Sī, Syā, I)

sampattakāle. **Kappiyanti** akappiyaṃ vajjetvā dinnam. **Anavajjanti** niddosaṃ. **Abhiṇhanti** punappunaṃ. **Dadam cittaṃ pasāditaṃ** dadato muñcanacittaṃ pasāditaṃ. **Thomenti kittentīti** guṇam pākaṭam karonti. **Vaṇṇentīti** vaṇṇam bhaṇanti. **Pasamsantīti** pasādam pāpenti.

Ito nidānanti ito manussalokato dinnakāraṇā. **Ajjhāyakāti** mante parivattentā. **Mantadharāti** mante dhārentā. **Tiṇṇaṃ vedānanti** iruvedayajuvedasāma vedānaṃ. Oṭṭhapahaṭakaraṇavasena¹ pāraṃ gatāti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**. **Nighaṇḍūti** nighaṇḍurukkhādīnaṃ vevacanappakāsakaṃ sattham². **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakāravahaṃ sattham. Saha akkharappabhedena **sākkharappabhedānaṃ**. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ catuttham katvā “itiha āsa, itiha āsā”ti īdisavacanapaṭisaṃyuttapurāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesam itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ.

Padam tadavasesaṅca byākaraṇam adhiyanti, vedenti vāti **padakā veyyākaraṇā**. **Lokāyataṃ** vuccati vitaṇḍavādasattham. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ Buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpakam dvādasasahassaganthappamāṇam sattham. Yattha soḷasasahassagāthāpadaparimāṇā Buddhamantā nāma ahesum. Yesam vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā Buddhā nāma honti, iminā Paccekabuddhā, aggasāvaka, asītimahāsāvaka³, Buddhamātā, Buddhapitā, aggupatṭhāko, aggupatṭhāyikā, rājā cakkavattī”ti ayaṃ viseso ñāyati. **Anavayāti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūnā paripūrakārino, avayā na hontīti vuttaṃ hoti. Avayā nāma ye tāni atthato ca ganthato ca sandhāretum na sakkonti. **Vītarāgāti** pahīnarāgā. Etena arahattaphalaṭṭhā vuttā. **Rāgavinayāya vā paṭipannāti** etena arahattamaggaṭṭhā. **Vītadosāti** anāgāmiphalaṭṭhā. **Dosavinayāya vā paṭipannāti** etena anāgāmimaggaṭṭhā. **Vītamohāti** arahattaphalaṭṭhā. **Mohavinayāya vā paṭipannāti** arahattamaggaṭṭhā.

1. Oṭṭhapaharaṇavasena (Sī) 2. Rukkhādīnaṃ vevacanapakāsanasattham (Sī, Syā, I)
3. Theragāthā-Ṭṭha 2. 541 piṭṭādīsu.

Sīlasamādhipaññāvimuttisampannāti etehi catūhi lokiyalokuttaramissakehi sīlādīhi sampannā. **Vimuttiñāṇadassanasampannā**ti etena paccavekkhaṇañāṇasampannā vuttāti ñātābbaṃ, tañca kho lokiyameva. **Abhijjappantī**ti patthenti. **Jappantī**ti paccāsīsanti. **Pajappantī**ti ativa paccāsīsanti. **Yājyogesu yuttā**ti anuyoge deyyadhamme diyyamāne abhiyogavasena yuttā.

16. **Atha ko carahī**ti atha idāni ko añño atāri.

17. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena vīmaṃsitvā. **Paroparānī**ti parāni ca oparāni ca, parattabhāvasakattabhāvādīni parāni ca oparāni cāti vuttāni hoti. **Vidhūmoti** kāyaduccaritādihūmavirahito. **Anīghoti** rāgādi-īghavirahito. **Atāri** soti so evarūpo arahā jātijaraṃ atāri.

Sakarūpāti attano rūpā. **Pararūpā**ti paresaṃ rūpā. **Kāyaduccaritaṃ vidhūmitanti** tividhakāyaduccaritaṃ vidhūmaṃ katam. **Vidhamitanti** nāsitaṃ.

Māno hi te brāhmaṇa khāribhāroti yathā khāribhāro khandhena vayhamāno¹ upariṭṭhitopi akkantakkantaṭṭhānaṃ² pathaviyā saddhim phasseti viya, evaṃ jātigottakulādīni mānavatthūni nissāya ussāpito māno. Tattha tattha issaṃ uppādentō catūsu apāyesu saṃsīdāpeti. Tenāha “māno hi te brāhmaṇa khāribhāro”ti. **Kodho dhūmoti** tava ñāṇaggissa upakkilesaṭṭhena kodho dhūmo. Tena hi te upakkiliṭṭho ñāṇaggi na virocāti. **Bhasmani mosavajjanti** nirojaṭṭhena musāvādo chārikā nāma. Yathā hi chārikāya paṭicchanno aggi na jotati, evaṃ te musāvādena paṭicchannaṃ ñāṇanti dasseti. **Jivhā sujāti** yathā tuyhaṃ suvaṇṇarajatalohakaṭṭhamattikāsu aññataramayā yāgayajanatthāya sujā hoti, evaṃ mayhaṃ dhammayāgayajanatthāya pahutajivhā sujāti vadati. Yathā tuyhaṃ nadīṭṭe yajanatthānaṃ, evaṃ dhammayāgayajanaṭṭhānaṭṭhena **hadayaṃ jotitthānaṃ. Attā**ti cittaṃ.

Jātīti jāyanakavasena jāti. Idamettha sabhāvapaccattaṃ. Sañjāyanavasena **sañjāti**, upasaggena padaṃ vaḍḍhitaṃ. Okkamanavasena **okkanti**.

1. Vahiyamāno (I)

2. ...ṭṭhāne (Sī, Syā, I)

Jāyanaṭṭhena vā **jāti**. Sā aparipuṇṇāyatanavasena yuttā. Sañjāyanaṭṭhena **sañjāti**. Sā paripuṇṇāyatanavasena yuttā. Okkamaṇaṭṭhena **okkanti**. Sā aṇḍajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosañca vatthikosañca okkamanti pavisanti okkamantā pavisantā viya paṭisandhiṃ gaṇhanti.

Abhinibbanaṭṭhena **abhinibbatti**. Sā saṃsedaja-opapātikavasena yuttā. Te hi pākaṭā eva hutvā nibbattanti. Ayaṃ tāva sammutikathā.

Idāni paramatthakathā hoti. Khandhā eva hi paramatthato pātubhavanti, na sattā. Tattha ca **khandhānanti** ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṃ, pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Pātubhāvoti uppatti. **Āyatanānanti** ettha tatra tatra upapajjamānāyatanānaṃ saṅgaho veditabbo. **Paṭilābhoti** santatiyā pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. Sā panesā tattha tattha bhava paṭhamābhinibbattilakkhaṇā jāti, niyyātanarasā, atītabhavato idha ummujjanapaccupaṭṭhānā, phalavasena dukkhavicittatāpaccupaṭṭhānā vā.

Jarāti sabhāvapaccattaṃ. **Jīraṇatāti** ākārabhāvaniddeso. **Khaṇḍiccanti**-ādayo tayo kālātikkame kiccaṇiddesā, pacchimā dve pakatiniddesā. Ayaṃ hi jarāti iminā padena sabhāvato dīpitā. Tenassā idaṃ sabhāvapaccattaṃ. Jīraṇatāti iminā ākārato, tenassāyaṃ ākāraniddeso. **Khaṇḍiccanti** iminā kālātikkame dantanakhānaṃ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. **Pāliccanti** iminā kesalomānaṃ palitabhāvakaraṇakiccato. **Valittacatāti** iminā maṃsaṃ milāpetvā tace valibhāvakaraṇakiccato. Tenassā ime khaṇḍiccanti-ādayo tayo kālātikkame kiccaṇiddesā. Tehi imesaṃ vikārānaṃ dassanavasena pākaṭībhūtā pākaṭajarā dassitā. Yatheva hi udakassa vā vātassa vā aggino vā tiṇarukkhādīnaṃ saṃbhaggapalibhaggatāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti, na ca so gatamaggo taneva udakādīni, evameva jarāya dantādīnaṃ¹ khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo, cakkhum̐ ummīletvāpi gayhati, na ca khaṇḍiccādīneva jarā. Na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti.

1. Dantādīsu (Ka)

Āyuno saṁhāni indriyānaṁ paripākoti imehi pana padehi kālātikkameyeva abhibyattāya āyukkhayacakkhādi-indriyaparipākasaṅkhātāya pakatiyā dīpitā, tenassime pacchimā dve pakatiniddesāti veditabbā. Tattha yasmā jaraṁ pattassa āyu hāyati, tasmā jarā “āyuno saṁhāni”ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle suppasannāni sukhumampi attano visayaṁ sukheneva gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraṁ pattassa paripakkāni āluḷitāni avisadāni, oḷārikampi attano visayaṁ gahetuṁ asamatthāni honti. Tasmā “indriyānaṁ paripāko”ti phalūpacāreneva vuttā.

Sā panesā evaṁ niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākataḥ paṭicchannāti duvidhā hoti. Tattha dantādīsu khaṇḍādibhāvadassanato rūpadhammesu jarā **pākatajarā** nāma. Arūpadhammesu pana jarā tādisassa vikārassa adassanato **paṭicchannajarā** nāma. Tattha yvāyaṁ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādisānaṁ dantādīnaṁ suviññeyyattā vaṇṇoyeva. Tañca cakkhunā disvā manodvārena cintetvā “ime dantā jarāya pahaṭā”ti jaraṁ jānāti. Udakaṭṭhāne baddhāni gosiṅgādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthibhāvajānaṁ viya.

Puna avīci savīcīti evampi ayaṁ jarā duvidhā hoti. Tattha maṇikanaka rajata pavāḷa canda sūriyādīnaṁ mandadasakādīsu pāṇīnaṁ viya ca pupphaphalapallavādīsu apāṇīnaṁ viya ca antarantarā vaṇṇavisesādīnaṁ dubbiññeyyattā jarā **avīcījarā** nāma, nirantara jarāti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaṁ suviññeyyattā jarā **savīcījarā** nāma.

Tattha savīcījarā upādinnaka-anupādinnakavasena evaṁ dipetabbā—daharakumārakānaṁ hi paṭhamameva khīradantā nāma uṭṭhahanti, na te thirā. Tesu pana patitesu puna dantā uṭṭhahanti, te paṭhamameva setā honti, jarāvātena pana pahaṭakāle kāḷakā honti. Kesā pana paṭhamameva tambāpi honti kāḷakāpi setakāpi. Chapi pana salohitakā hoti. Vaḍḍhantānaṁ vaḍḍhantānaṁ odātānaṁ odātabhāvo, koḷakānaṁ kāḷakabhāvo paññāyati. Jarāvātena pahaṭakāle ca valim gaṇhāti. Sabbampi sassam vapitakāle setam hoti, pacchā nīlam. Jarāvātena pana pahaṭakāle

paṇḍaram hoti. Ambaṅkurenāpi dīpetum vaṭṭati eva. Sā panesā khandhaparipākakalakkhaṇā jarā, maraṇūpanayanarasā, yobbanavināsapaccupaṭṭhānā. Sesam sabbattha pākaṭameva. Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte paṭiṭṭhāsi saddhim antevāsikasahassena. Aññesaṅca anekasahassānaṃ dhammacakkhum udapādi. Sesam vuttasadisameva.

Saddhammappajjotikāya Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Puṇṇakamaṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mettagūmaṇavasuttaniddesavaṇṇanā

18. Catutthe Mettagūsutte—**maññāmi taṃ vedagū bhāvitattanti** “ayaṃ vedagū”ti ca “bhāvitatto”ti ca evaṃ taṃ maññāmi.

Aparittoti na appo. **Mahantoti** na khuddako. **Gambhīroti** na uttāno. **Appameyyāti** minitum na sakkuṇeyyo. **Duppariyogā**hoti avagāhitum otaritum dukkho. **Bahuratano sāgarūpamoti** bahūnaṃ dhammaratanānaṃ ākarattā anekavidharatanasampanno mahāsamuddo viya bahuratano sāgarasadiso.

Na maṅku hotīti na vikuṇitamukho hoti. **Appatiṭṭhitacittoti** dosavasena na ghaṇī¹bhūtacitto. **Alīnamanasoti** na saṅkucitacitto. **Abyāpannacetasoti** na pūticitto.

Diṭṭhe diṭṭhamattoti cakkhuvisaye rūpārammaṇe diṭṭhamattoyeva taṃ ārammaṇaṃ bhavissati, kattā vā kāretā vā natthi. Yaṃ cakkhunā diṭṭhaṃ vaṇṇāyataneva. **Sutādisupi** eseva nayo. Api ca **diṭṭheti** dassanayogena vaṇṇāyatanaṃ, savanayogena saddāyatanaṃ, mutayogena ghānājivhākāyāyatanaṃ dasseti. Ghānassa gandhāyatanaṃ, jivhāya rasāyatanaṃ, kāyassa pathavī tejo vāyūti phoṭṭhabbāyatanaṃ, viññāyatogena dhammāyatanaṃ dasseti. **Diṭṭhe anūpayoti** cakkhuvīññāṇena diṭṭhe rāgūpayavirahito. **Anapāyoti** kodhavirahito

1. Hatī... (Sī)

appaṭigho. **Anissitoti** taṅhāya anallīno. **Appaṭibaddhoti** mānena na baddho. **Vippamuttoti** sabbārammaṇato mutto. **Visaññuttoti** kilesehi viyutto hutvā ṭhito.

Saṁvijjati Bhagavato cakkhūti Buddhassa Bhagavato pakatimaṁsacakkhu upalabbhati. **Passatīti** dakkhati oloketi. **Cakkhunā rūpanti** cakkhuvīññāṇena rūpārammaṇaṁ. **Chandarāgoti** taṅhāchando.

Dantaṁ nayanti samitinti uyyānakīlāmaṇḍalādīsu hi mahājanamajjhaṁ gacchantā dantameva goṇaṁ vā dantaṁ assājānīyaṁ vā yāne yojetvā nayanti. **Rājāti** tathārūpāneva ṭhānāni gacchanto rājāpi dantameva abhiruhati. **Manussesūti** manussesupi catūhi ariyamaggehi danto nibbisevano va seṭṭho. **Yo'tivākyanti** evarūpaṁ atikkammavacanaṁ punappunaṁ vuccamānampi titikkhati nappatippharati na vihaññati, evarūpo danto seṭṭhoti attho.

Assatarāti vaḷavāya gadrabhena jātā. **Ājānīyāti** yaṁ assadammasārathi kāraṇaṁ kāreti, tassa khippaṁ jānanaśamatthā. **Sindhavāti** sindhavaratṭhe jātā assā. **Mahānāgāti** kuñjarasaṅkhātā mahāhatthino. **Attadantoti** ete assatarā vā sindhavā vā kuñjarā vā dantāva¹, na adantā. Yo pana catumaggasaṅkhātena attano dantatāya attadanto nibbisevano, ayaṁ tatopi varaṁ, sabbehipi etehi uttaritaroti attho.

Na hi etehi yānehīti yāni etāni hatthiyānādīni uttamayānāni, etehi yānehi koci puggalo supinantenapi agatapubbattā “agatan”ti saṅkhātāṁ nibbānadisaṁ tathā na gaccheyya. Yathā pubbabhāge indriyadameṇa dantena, aparabhāge ariyamaggabhāvanāya sudantena danto nibbisevano sappañño puggalo taṁ agatapubbaṁ disaṁ gacchati, dantabhūmiṁ pāpuṇāti, tasmā attadamaṇeṇa varataranti attho².

Vidhāsu na vikampantīti navavidhamānakoṭṭhāsesu na calanti na vedhenti. **Vippamuttā punabbhavāti** kammakilesato samucchavedavimuttiyā suṭṭhu muttā. **Dantabhūmiṁ anuppattāti** arahattaphalaṁ pāpuṇitvā ṭhitā. **Te loke**

1. Dantāvarā (I)

2. Dhammapadaṁ-Ṭṭha 2. 309, 310; Mahāniddeśa-Ṭṭha 305 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

vijitāvinoti te vuttapakārā khīṇāsavā sattaloke vijitavijayā nāma¹.

Yassindriyāni bhāvitānīti yassa khīṇāsavassa saddhādipañcindriyāni arahattaphalaṃ pāpetvā vaḍḍhitāni. **Ajjhattaṇca bahiddhā cāti** cakkhādi-ajjhattāyatanāni ca rūpādibahiddhāyatanāni ca nibbisevanāni katāni. **Sabbaloketi** sakalatedhātuke loke ca. **Nibbijjha imaṃ paraṇca lokanti** imaṇca attabhāvaṃ paraloke ca attabhāvaṃ atikkamitvā ṭhito khīṇāsavo. **Kālaṃ kaṅkhati bhāvito sa dantoti** so khīṇāsavo cakkhādito danto vaḍḍhitacitto maraṇakālaṃ pattheti².

Yesaṃ dhammānaṃ ādito samudāgamaṇaṃ paññāyatiti yesaṃ khandhādidhammānaṃ uppatti paññāyati. **Atthaṅgamato nirodhoti** atthaṅgamanavasena tesameva abhāvo paññāyati. **Kammasannissito vipāko**ti kusalākusalakammanissito vipāko kammaṃ amuñcitvā pavattanato vipākopi kammasannissitova nāma. **Nāmasannissitaṃ rūpanti** sabbarūpaṃ nāmaṃ gahetvā pavattanato nāmasannissitaṃ nāma jātaṃ. **Jātiyā anugatanti** sabbaṃ kammādikāṃ jātiyā anupaviṭṭhaṃ. **Jarāya anusaṅgati** jarāya patthaṅgaṃ. **Byādhinā abhibhūtaṃ** byādhidukkheṇa abhimadditaṃ. **Maraṇena abbhāhataṃ** maccunā abhihaṅgaṃ pahaṅgaṃ. **Atāṇanti** puttādīhipi tāyanassa abhāvato atāyanaṃ anārakkhaṃ alabbhaṇeyyaṃ khemaṃ vā. **Aleṇanti** allīyitum nissayitum anaraṇaṃ, allīnānampi na leṇakiccakaraṇaṃ. **Asaraṇanti** nissitānaṃ na bhayaḥārakaṃ³, na bhayavināsakaṃ. **Asaraṇībhūtaṃ** pure uppattiyā attano abhāveneva asaraṇaṃ, uppattisamakāleva asaraṇabhūtaṃ attho.

19. **Apucchasīti** ettha a-iti padapūraṇamatte nipāto, pucchasitveva attho. **Pavakkhāmi yathā pajānanti** yathā pajānanto ācikkhati, evaṃ ācikkhissāmi. **Upadhinidānā pabhavanti dukkhāti** taṇhādi-upadhinidānā jāti-ādidukkhavisesā pabhavanti.

1. Saṃ-Ṭṭha 2. 260; Mahāniddeśa-Ṭṭha 305 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

2. Suttanipāta-Ṭṭha 2. 150; Mahāniddeśa-Ṭṭha 305 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

3. Anabhayaḥārakaṃ (Sī)

Tañhūpadhīti tañhā eva tañhūpadhi. Sassatucchedadiṭṭhi eva **diṭṭhūpadhi**. Rāgādikilesā eva **kilesūpadhi**. Paññādikammāni eva **kammūpadhi**. Tividhaduccaritāniyeva **duccaritūpadhi**. Kabaḷikārādayo āhārā eva **āhārūpadhi**. Dosapaṭigho eva **paṭighūpadhi**. Kammasamuṭṭhānā kammeneva gahitā pathavādayo catasso dhātuyova **catasso upādinnadhātuyo upadhī**. Cakkhādicha-ajjhāttikāni āyatanāni eva **cha ajjhāttikāni āyatanāni upadhī**. Cakkhuvīññāṇādichaviññāṇakāyāva **cha viññāṇakāyā upadhī**. **Sabbampi dukkhaṃ dukkhamanattthenā**ti sabbatebhūmakam dukkham dussahanaṭṭhena upadhi.

20. Evaṃ upadhinidānato pabhavantesu dukkhesu—**yo ve avidvā**ti gāthā. Tattha **pajānanti** saṅkhāre aniccādivasena jānanto. **Dukkassa jātipabhavānupassī**ti vaṭṭadukkassa jātikāraṇaṃ “upadhī”ti anupassanto. Imissā gāthāya niddese vattabbaṃ natthi.

21. **Sokapariddavañcā**ti sokañca paridevañca. **Tathā hi te vidito esa dhammoti** yathā yathā sattā jānanti, tathā tathā nāpanavasena vidito esa tayā dhammoti.

Tattha **tarantī**ti paṭhamamaggena diṭṭhogaṃ taranti. **Uttarantī**ti dutiyamaggena kāmogaṃ tanukaraṇavasena uggantvā taranti. **Patarantī**ti tameva niravasesappahānavasena tatiyamaggena visesena taranti. **Samatikkamantī**ti bhavogha-avijjoghappahānavasena catutthamaggena sammā atikkamanti. **Vītivattantī**ti phalaṃ pāpuṇitvā tiṭṭhanti.

22. **Kittayissāmi te dhammanti** nibbānadhammaṃ nibbānagāminipaṭipadādhammañca te desayissāmi. **Diṭṭhe dhammeti** diṭṭheva dukkhādidhamme, imasmimyeva vā attabhāve. **Anīti**hanti attapaccakkhaṃ. **Yaṃ viditvā**ti yaṃ dhammaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā¹ nayena sammasanto viditvā.

Tattha **ādikalyāṇanti** hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ tava kittayissāmi, tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā kittayanto ādikalyāṇādippakārameva kittayissāmi. Ādimhi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā kittayissāmi. Majjhepi. Pariyosānepi bhaddakaṃ anavajjameva katvā

1. Khu 1. 53; Khu 2. 317; Abhi 4. 385 piṭṭhādīsu.

kittayissāmīti vuttaṃ hoti. Yasmiṃ hi Bhagavā ekagāthampi desesi, sā samantabhaddakattā dhammassa paṭhamapādena ādikalyāṇā, dutiyatatiyapādehi majjhekalyāṇā, pacchimapādena pariyosānakalyāṇā. Ekānusandhikaṃ suttaṃ nidānena ādikalyāṇaṃ, nigamanena pariyosānakalyāṇaṃ, sesena majjhekalyāṇaṃ. Nānānusandhikaṃ suttaṃ paṭhamānusandhinā ādikalyāṇaṃ, pacchimena pariyosānakalyāṇaṃ, sesehi majjhekalyāṇaṃ.

Api ca sanidāna-uppattittā ādikalyāṇaṃ, veneyyānaṃ anurūpato atthassa aviparītāyā ca hetudāharaṇayuttato ca majjhekalyāṇaṃ, sotūnaṃ saddhāpaṭilābhajanena nigamanena ca pariyosānakalyāṇaṃ.

Sakalo hi sāsana-dhammo attano atthabhūtena sīlena ādikalyāṇo, samathavipassanāmagga-phalehi majjhekalyāṇo, nibbānena pariyosānakalyāṇo. Silasamādhīhi vā ādikalyāṇo, vipassanāmaggehi majjhemalyāṇo, phalanibbānehi pariyosānakalyāṇo. Buddhasubodhitāyā vā ādikalyāṇo, dhammasudhammatāyā majjhekalyāṇo, saṃghasuppaṭipattiyā pariyosānakalyāṇo. Taṃ sutvā tathattāyā paṭipannena adhigantabbāya abhisambodhiyā vā ādikalyāṇo, paccekabodhiyā majjhekalyāṇo, sāvaka-bodhiyā pariyosānakalyāṇo.

Suyyamāno cesa nīvaraṇavikkhambhanato savanenapi kalyāṇameva āvahaṭṭi ādikalyāṇo, paṭipajjiyamāno samathavipassanāsukhāvahanato paṭipattiyāpi kalyāṇameva āvahaṭṭi majjhekalyāṇo, tathāpaṭipanno¹ ca paṭipattiphale niṭṭhite tādibhāvāvahanato paṭipattiphalenapi kalyāṇameva āvahaṭṭi pariyosānakalyāṇoti².

Yaṃ panesa Bhagavā dhammaṃ desento sāsana-brahmacariyaṃ maggabrahmacariyaṅca pakāseti, nānāyehi dīpeti. Taṃ yathānurūpaṃ atthasampattiyā **sāttamaṃ**. Byañjanasampattiyā **sabyañjanaṃ**. Saṅkāsana pakāsana vivaraṇa vibhajana-uttānikaraṇa paññatti atthapadasamāyogato **sāttamaṃ**. Akkhara pada byañjanākāra nirutti niddesasampattiyā **sabyañjanaṃ**. Atthagambhīratāpaṭivedhagambhīratāhi

1. Tathā tathā paṭipannassa (Sī, Syā)

2. Vi-Ṭṭha 1. 98 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

sāttam̃. Dhammagambhīratādesanāgambhīratāhi **sabyañjanam̃.**
 Atthapaṭibhānapaṭisambhidāvisayato **sāttam̃.**
 Dhammaniruttipaṭisambhidāvisayato **sabyañjanam̃.** Paṇḍitavedanīyato
 sarikkhakajanappasādakanti **sāttam̃.** Saddheyyato lokiyajanappasādakanti
sabyañjanam̃. Gambhīrādhippāyato **sāttam̃.** Uttānapadato **sabyañjanam̃.**
 Upanetabbassa abhāvato sakalaparipuṇṇabhāvena **kevalaparipuṇṇam̃.**
 Apanetabbassa abhāvato niddosabhāvena **parisuddham̃.**

Api ca—paṭipattiyā adhigamabyattito **sāttam̃.** Pariyattiyā
 āgamabyattito **sabyañjanam̃.** Sīlādipaṅcadhammakkhandhayuttato
kevalaparipuṇṇam̃. Nirupakkilesato nittharaṇatthāya pavattito
 lokāmisānirapekkhato ca **parisuddham̃.** Sikkhattayapariggahitattā
 brahmabhūtehi seṭṭhehi caritabbato, tesaṅca cariyabhāvato **brahmacariyam̃**¹.

Evam̃ pariyattidhammam̃ dassetvā idāni lokuttaradhammam̃ dassetuṃ
 “cattāro satipaṭṭhāne”ti āha. Sattatiṃsābodhipakkhiyadhamme dassetvā
 nibbattitalokuttaram̃ dassetuṃ “nibbānaṅcā”ti āha. **Nibbānagāminiṅca**
paṭipadanti pubbabhāgasīlasamādhivipassanādhammaṅca kittayissāmi.

Dukkhe diṭṭheti dukkhasacce sarasalakkhaṇena diṭṭhe dukkhasaccam̃
 pakāsessāmi. **Samudayā**dīsupi eseva nayo.

23. **Taṅcāham̃ abhinandāmī**ti taṃ vuttapakāradhammajotakam̃ tava
 vacanam̃ aham̃ patthayāmi. **Dhammamuttamanti** taṅca dhammamuttamam̃
 abhinandāmi.

Tattha **mahato tamokāyassa padālananti** mahato avijjārāsissa chedanam̃.
 Aniccalakkhaṇavasena **esī.** Dukkhalakkhaṇavasena **gavesī.**
 Anattalakkhaṇavasena samantato **pariyesī.** **Mahato vipallāsassa**
pabhedananti mahantassa asubhe subhanti-ādidvādasavidhassa vipallāsassa
 bhedanam̃. **Mahato taṅhāsallassa abbahananti** mahantassa antotudanaṭṭhena
 taṅhākaṅṭakassa luṅcanam̃. **Diṭṭhisamghāṭassa viniveṭhananti** diṭṭhiyeva
 abbochinnappavattito samghaṭitaṭṭhena samghāṭo, tassa diṭṭhisamghāṭassa
 nivattanam̃². **Mānadhajassa pātananti** ussitaṭṭhena unnatilakkhaṇassa
 mānaddhajassa pātanam̃. **Abhisāṅkhārassa vūpasamanti** puññādi-
 abhisāṅkhārassa upasamanam̃. **Oghassa nittharaṇanti** vaṭṭe osīdāpanassa

1. Vi-Ṭṭha 1. 99 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Nivaṭṭanam̃ (Ka)

kāmoghādi-oghasa nittharaṇaṃ nikkhamaṇaṃ. **Bhārassa nikkhepananti** rūpādipañcakkhandhabhārassa khipanaṃ chaḍḍanaṃ. **Samsāravaṭṭassa upacchedanti** khandhādipañcāṭṭisaṃsāravaṭṭassa hetunassanena ucchijjanaṃ. **Santāpassa nibbāpananti** kilesasantāpassa nibbutiṃ. **Pariḷāhassa paṭipassaddhanti** kilesapariḷāhassa vūpasamaṃ paṭipassambhanaṃ. **Dhammadhajassa ussāpananti** navavidhalokuttaradhammassa ussāpetvā ṭhapanāṃ. **Paramatthaṃ amataṃ nibbānanti** uttamaṭṭhena paramatthaṃ. Natthi etassa maraṇasaṅkhātāṃ matanti amataṃ. Kilesavisapaṭipakkhattā agadantipi amataṃ. Samsāradukkhaṭṭipakkhabhūtattā nibbutanti **nibbānaṃ**. Natthettha taṇhāsaṅkhātāṃ vānantipi **nibbānaṃ**.

Mahesakkhehi sattehi mahānubhāvehi sakkādīhi sattehi. **Pariyesitoti** pariyaṭṭho. **Kahaṃ devadevoti** devānaṃ atidevo kuhiṃ. **Kahaṃ narāsabhoti** uttamapuriso.

24. **Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti** ettha **uddhanti** anāgataddhā vuccati. **Adhoti** atītaddhā. **Tiriyañcāpi majjheti** paccuppannaddhā. **Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññānanti** etesu uddhādīsu taṇhañca diṭṭhinivesanañca abhisaṅkhāraviññāṇaṃ panudehi. Panuditvā ca **bhave na tiṭṭheti** evaṃ sante duvidhepi bhave na tiṭṭheyya. Evaṃ tāva panujjasaddassa panudehīti imasmim atthavikappe sambandho. Panuditvāti etasmim pana atthavikappe bhave na tiṭṭheti ayameva sambandho. Etāni nandīnivesanaviññāṇāni panuditvā duvidhepi bhave na tiṭṭheyyāti.

Sahokāsavasena devaloko uddhaṃ. Apāyaloko adho. Manussaloko majjhe. Tattha **kusalā dhammāti** apāyaṃ muñcivā upari paṭisandhidānato kusalā dhammā **uddhanti** vuccanti. **Akusalā dhammā** apāyesu paṭisandhidānato **adhoti**. Tadubhayavimuttattā **abyākata dhammā tiriyañcāpi majjheti** vuccanti. Sabboparivasena arūpadhātu uddhaṃ. Sabba-adhavasena kāmādhātu adho. Tadubhayantaravasena rūpadhātu majjhe. Kāyacittābādhakhananavasena sukhā vedanā uddhaṃ. Dukkhamanavasena dukkhā vedanā adho. Adukkhamasukhā vedanā majjhe. Attabhāvavasena paricchedaṃ dassento “**uddhanti uddhaṃ pādatalā**”ti-ādimāha. Tattha **uddhaṃ pādatalāti** pādatalato upari. **Adho kesamatthakāti** kesamatthakato adho. **Majjheti** dvinnāṃ antaraṃ.

Puññābhisāṅkhārasahagataṃ viññāṇanti terasavidhapuññābhisāṅkhārasampayuttaṃ kammaviññāṇaṃ. **Apuññābhisāṅkhārasahagataṃ viññāṇanti** dvādasavidha-apuññābhisāṅkhārasampayuttaṃ kammaviññāṇaṃ. **Āneñjābhisāṅkhārasahagataṃ viññāṇanti** catubbidhaṃ āneñjābhisāṅkhārasahagataṃ kammaviññāṇaṃ. **Nujjāti** khīpa. **Panujjāti** atīva khīpa. **Nudāti** luñca. **Panudāti** atīva luñca. **Pajahāti** chaḍḍehi. **Vinodehīti** dūraṃ karohi.

Kammabhavañcāti puññābhisāṅkhāracetanāva. **Paṭisandhikañca** punabbhavanti paṭisandhiyā rūpādīpunabbhavañca. **Pajahanto** paṭhamamaggena, **vinodento** dutiyamaggena, **byantikaronto** tatiyamaggena, **anabhāvaṃ gamento** catutthamaggena. **Kammabhava na tiṭṭheyyāti** puññādi-abhisāṅkhāre na tiṭṭheyya.

25. Etāni vinodetvā bhava atīṭhanto eso—**evaṃ vihārīti** gāthā. Tattha **idhevāti** imasmiṃyeva sāsane, imasmiṃyeva vā attabhāve. Imissā gāthāya niddeeso uttānatthova.

26. **Sukittitaṃ Gotama'nūpadhīkanti** ettha **anūpadhīkanti** nibbānaṃ, taṃ sandhāya Bhagavantaṃ ālapanto āha “sukittitaṃ Gotama'nūpadhīkaṃ”ti.

Niddese **kilesā cāti** upatāpanaṭṭhena rāgādayo kilesā ca rāsattṭhena vipākabhūtā pañcakkhandhā ca kusalādi-abhisāṅkhārā cetanā ca “upadhī”ti vuccanti kathīyanti. **Upadhippahānaṃ** tadanāgappahānena, **upadhivūpasamaṃ** vikkhambhanappahānena, **upadhipaṭinissaggaṃ** samucchadappahānena, **upadhipaṭipassaddhaṃ** phalenāti.

27. Na kevalaṃ dukkhameva pahāsi—**te cāpīti** gāthā. Tattha **aṭṭhitanti** sakkaccaṃ, sadā vā. **Taṃ taṃ namassāmīti** tasmā taṃ namassāmi. **Sameccāti** upagantvā. **Nāgāti** Bhagavantaṃ ālapanto āha.

Niddese **sameccāti** jānitvā, ekato hutvā vā. **Abhisameccāti** paṭivijjhivā. **Samāgantvāti** sammukhā hutvā. **Abhisamāgantvāti** samīpaṃ gantvā. **Sammukhāti** sammukhe. **Āgum na karotīti** pāpaṃ na karoti.

28. Idāni naṃ Bhagavā “addhā hi Bhagavā pahāsi dukkhaṃ”ti evaṃ tena brāhmaṇena viditopi attānaṃ anupanetvāva pahīnadukkhena puggalena

ovadanto “**yaṃ brāhmaṇaṃ**”ti gāthamāha. Tassattho—**yaṃ** taṃ abhijānanto “**ayaṃ bāhitapāpattā brāhmaṇo**, vedehi gatattā **vedagū**, kiñcanābhāvā **akiñcano**, kāmesu ca bhavesu ca asattattā **kāmabhava asatto**”ti jaññā jāneyyāsi. **Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pārāṃ akhilo akaṅkho.**

Niddese **rāgakiñcananti** rāgapalibodhaṃ. **Dosakiñcananti**-ādipi eseva nayo. **Kāmoghaṃ tiṇṇo** anāgāmmimaggena. **Bhavoghaṃ tiṇṇo** arahattamaggena. **Diṭṭhoghaṃ tiṇṇo** sotāpattimaggena. **Avijjoghaṃ tiṇṇo** arahattamaggena. **Samsārapathaṃ tiṇṇo** kusalākusalakammappabhedenāti. **Uttiṇṇo** paṭhamamaggena. **Nittiṇṇo** dutiyamaggena. **Atikkanto** tatiyamaggena. **Samatikkanto** catutthamaggena. **Vītivatto** phalena.

29. Kiñca bhiyyo—**vidvā ca yoti** gāthā. Tattha **idhāti** imasmim̐ sāsane, attabhāve vā. **Visajjāti** vosajjitvā.

Niddese **sajjanti** muñcanaṃ. **Visajjanti** vosajjanaṃ. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva. Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Mettaḡumāṇavasuttaniddesaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dhotakamāṇavasuttaniddesaṇṇanā

30. Pañcame Dhotakasutte—**vācābhikaṅkhāmīti** vācaṃ abhikaṅkhāmi. **Sikkhe nibbānamattanoti** attano rāgādīnaṃ nibbānatthāya adhisīlādīni sikkheyya. Niddese apubbaṃ natthi.

31. **Itoti** mama mukhato.

Niddese **ātappanti** kilesatāpanaṃ. **Ussāhanti** asaṅkocaṃ. **Usseḷinti** balavavīriyaṃ. **Thāmanti** asithilaṃ. **Dhitinti** dhāraṇaṃ. **Vīriyaṃ karohīti** parakkamaṃ karohi. **Chandaṃ janehīti** ruciṃ uppādehi.

32. Evaṃ vutte attamano dhotako Bhagavantaṃ abhitthavamāno kathañkathāpamokkhaṃ yācanto “**passāmahan**”ti gāthamāha. Tattha **passāmahan devamanussaloketi** passāmi ahaṃ devamanussaloke. **Taṃ taṃ namassāmīti** taṃ evarūpaṃ taṃ namassāmi. **Pamuñcāti** pamocehi.

Niddese **Paccekabuddhāti**¹ taṃ taṃ ārammaṇaṃ pāṭiyekkaṃ catusaccaṃ sayameva Buddhā paṭivedhappattāti Paccekabuddhā. **Sīhasīhoti** achambhitaṭṭhena sīhānaṃ atisiho. **Nāganāgoti** nikkilesaṭṭhena, mahantaṭṭhena vā nāgānaṃ atināgo. **Gaṇigaṇīti** gaṇavantānaṃ atīva gaṇavā. **Munimunīti** ñāṇavantānaṃ atīva ñāṇavā. **Rājarājāti** uttamarājā. **Muñca manti** mocehi maṃ. **Pamuñca manti** nānāvidhena muñcehi maṃ. **Mocehi manti** sithilaṃ karoḥi maṃ. **Pamocehi manti** atīva sithilaṃ karoḥi maṃ. **Uddhara manti** maṃ saṃsārapaṅkā uddharitvā thale paṭiṭṭhāpehi. **Samuddhara mati** sammā uddharitvā thale paṭiṭṭhāpehi maṃ. **Vuṭṭhāpehīti** vicikicchāsallato apanetvā visuṃ karaṇavasena uṭṭhāpehi.

33. Athassa Bhagavā attādhiṇameva kathañkathāpamokkhaṃ oghataṇaṃ mukhena dassento “**nāhan**”ti gāthamāha. Tattha **nāhaṃ sahiṣṣāmīti** ahaṃ na sahiṣṣāmi na sakkomi, na vāyamissāmīti vuttaṃ hoti. **Pamocanāyāti** pamocetuṃ. **Kathañkathinti** sakaṅkhaṃ. **Taresīti** tareyyāsi.

Niddese **na ihāmīti** payogaṃ na karomi. **Na samīhāmīti** atīva payogaṃ na karomi. **Assaddhe puggaleti** ratanattaye saddhāviraḥite puggale. **Acchandiketi** maggaphalattaṃ ruciviraḥite. **Kusītetīti** samādhiviraḥite. **Hīnavīriyēti** nibbīriye. **Appaṭipajjamāneti** paṭipattiyā na paṭipajjamāne.

34. Evaṃ vutte attamanataro dhotako Bhagavantaṃ abhitthavamāno anusāsaniṃ yācanto “**anusāsa brahme**”ti gāthamāha. Tattha **brahmeti** seṭṭhavacanamaṃ. Tena Bhagavantaṃ āmantayamāno āha “anusāsa brahme”ti. **Vivekadhammanti** sabbasaṅkhāravivekaṃ nibbānadhammaṃ. **Abyāpajjamānoti** nānappakāraṇaṃ anāpajjamāno. **Idheva santoti** idheva samāno. **Asitoti** anissito.

1. Paccekasambuddhā... (sabbattha)

35-7. Ito parā dve gāthā Mettagūsutte¹ vuttanayā eva. Kevalañhi tattha dhammaṃ, idha santinti ayaṃ viseso. Tatiyagāthāyapi pubbaḍḍham tattha vuttanayameva. Aparaddhe **saṅgoti** sajjanaṭṭhānaṃ, laggananti vuttaṃ hoti. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Dhotakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upasīvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

38. Chaṭṭhe Upasīvasutte—**mahantamoghanti** mahantaṃ oghaṃ. **Anissitoti** puggalaṃ vā dhammaṃ vā anallīno. **No visahāmīti** na sakkomi. **Ārammaṇanti** nissayaṃ. **Yaṃ nissitoti** yaṃ dhammaṃ vā puggalaṃ vā nissito.

Niddese **kāmoghanti** anāgāmimaggena kāmoghaṃ. Arahattamaggena **bhavoghaṃ**. Sotāpattimaggena **diṭṭhoghaṃ**. Arahattamaggena **avijjoghaṃ** tareyyaṃ. **Sakyakulā pabbajitoti** Bhagavato uccākulaparidīpanavasena vuttaṃ. **Ālambaṇanti** avattharivā ṭhānaṃ. **Nissayanti** allīyanaṃ. **Upanissayanti** apasāyanaṃ.

39. Idāni yasmā brāhmaṇo ākiñcaññāyatanaḷābhī tañca santampi nissayaṃ na jānāti. Tenassa Bhagavā tañca nissayaṃ uttariñca niyyānappaṭhaṃ dassento “**ākiñcaññān**”ti gāthamāha. Tattha **pekkhamānoti** taṃ ākiñcaññāyatanaṃ samāpattim sato samāpajjitvā vuṭṭhahitvā ca aniccādivasena passamāno. **Natthīti nissāyāti** taṃ “natthi kiñcī”ti pavattam samāpattim ārammaṇaṃ katvā. **Tarassu oghanti** tato pabhuti pavattāya vipassanāya yathānurūpaṃ catubbidhampi oghaṃ tarassu. **Kathāhīti** kathaṃkathāhi. **Taṇhakkhayaṃ nattamahā’bhipassāti** rattindivaṃ nibbānaṃ vibhūtaṃ katvā passa. Etenassa diṭṭhadhammasukhavihāraṃ kathesi.

1. Khu 8. 7 piṭṭhe.

Niddese **taññeva viññāṇaṃ abhāvetī**ti ākāśālambaṇaṃ katvā pavattamahaggataviññāṇaṃ abhāveti abhāvaṃ gameti. **Vibhāvetī**ti vividhā abhāvaṃ gameti. **Antaradhāpetī**ti adassanaṃ gameti. **Natthi kiñcīti passatī**ti antamaso bhaṅgamattampissa natthīti passati.

40. Idāni “kāme pahāyā”ti sutvā vikkhambhanavasena attanā pahīne kāme sampassamāno **“sabbesū”**ti gāthamāha. Tattha **hitvā maññanti** aññaṃ tato heṭṭhā chabbidhampi samāpattim hitvā. **Saññāvimokkhe parameti** sattasu saññāvimokkhesu uttame Ākiñcaññāyatane. **Tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī**ti so puggalo tattha Ākiñcaññāyatanabrahmaloke avigacchamāno tiṭṭheyya. Nū-ti pucchati.

Niddese **aviccamaṇoti** aviyujjamāno. **Avigacchamaṇoti** viyogaṃ anāpajjamāno. **Anantaradhāyamānoti** antaradhānaṃ anāpajjamāno. **Aparihāyamānoti** anantarāparihānaṃ anāpajjamāno.

41-2. Athassa Bhagavā saṭṭhikappasahassamattakaṃyeva ṭhānaṃ anujānanto catutthaṃ gāthamāha. Evaṃ tassa tattha ṭhānaṃ sutvā idānissa sassatucchedabhāvaṃ pucchanto **“tiṭṭhe ce”**ti gāthamāha. Tattha **pūgampi vassānanti** anekasaṅkhyampi vassānaṃ, gaṇanarāsinti attho. “Pūgampi vassāni”tipi paṭho. Tattha vibhattibyattayena sāmivacanassa paccattavacanāṃ kātappaṃ, pūganti vā etassa bahūnīti attho vattabbo. “Pūgāni”ti vāpi paṭhanti, purimapaṭhoyeva sabbasundaro. **Tattheva so sīti siyā vimuttoti** so puggalo tatthevākiñcaññāyatane nānādukkhehi vimutto sītibhāvappatto bhaveyya, nibbānappatto sassato hutvā tiṭṭheyyāti adhippāyo. **Cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassāti** “udāhu tathāvidhassa viññāṇaṃ anupādāya parinibbāyeyyā”ti ucchedaṃ pucchati, “paṭisandhiggahaṇatthaṃ vāpi bhaveyyā”ti paṭisandhimpī tassa pucchati.

Tassa viññāṇaṃ caveyyāti tassa Ākiñcaññāyatane uppannassa viññāṇaṃ cutim pāpuṇeyya. **Ucchiḷḷeyyāti** ucchedaṃ bhaveyya. **Vinasseyyāti** vināsaṃ pāpuṇeyya. **Na bhaveyyāti** abhāvaṃ gameyya. **Upapannassāti** paṭisandhivasena upapannassa.

43. Athassa Bhagavā ucchedasassataṃ anupagamma tatthupapannassa ariyasāvakaṃ anupādāya parinibbānaṃ dassento “**accī yathā**”ti gāthamāha. Tattha **atthaṃ paletī**ti atthaṃ gacchati. **Na upeti saṅkhanti** “asukaṃ nāma disaṃ gato”ti vohāraṃ na gacchati. **Evam Munī nāmakāyā vimuttoti** evaṃ tattha uppanno sekkhamuni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto, tattha catutthamaggaṃ nibbattetvā dhammakāyassa¹ pariññātattā puna nāmakāyāpi vimutto ubhatobhāgavimutto khīṇāsavo hutvā anupādānibbānasaṅkhātaṃ atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ “khattiyo vā brāhmaṇo vā”ti evamādikaṃ.

Niddese **khittā**ti calitā. **Ukkhittā**ti aticalitā. **Nunnā**ti papphotiyā. **Paṇunnā**ti dūrīkatā. **Khambhitā**ti paṭikkamāpitā. **Vikkhambhitā**ti na santike katā.

44. Idāni “atthaṃ paletī”ti sutvā tassa yoniso atthamasallakkhento “**atthaṅgato so**”ti gāthamāha. Tassattho—so atthaṅgato udāhu natthi, **udāhu ve sassatiyā** sassatabhāvena **arogo** avipariṇāmadhammo soti evaṃ **taṃ me Munī sādhu** byākarohi. Kim kāraṇā? **Tathā hi te vidito esa dhammoti**.

Niddese **niruddhoti** nirodhaṃ patto. **Ucchinnoti** ucchinnasantāno. **Vinaṭṭhoti** vināsaṃ patto.

45. Athassa Bhagavā tathā avattabbataṃ dassento “**atthaṅgatassā**”ti gāthamāha. Tattha **atthaṅgatassā**ti anupādāparinibbutassa. **Na pamāṇama’tthī**ti rūpādipamāṇaṃ natthi. **Yena naṃ vajjunti** yena rāgādinā naṃ vadeyyuṃ. **Sabbesu dhammesū**ti sabbesu khandhādidhammesu.

Niddese **adhivacanāni cāti** sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhakoti-ādayo hi vacanamattaṃyeva adhikāraṃ katvā pavattā adhivacanā nāma. Adhivacanānaṃ pathā **adhivacanapathā** nāma. “Abhisāṅkharontīti kho bhikkhave tasmā saṅkhārā”ti² evaṃ niddhāritvā sahetukaṃ katvā vuccamānā abhilāpā **nirutti** nāma. Niruttīnaṃ pathā **niruttipathā** nāma. “Takko vitakko

1. Nāmakāyassa (Syā, Ka)

2. Saṃ 2. 72 piṭṭhe.

saṅkappo”ti¹ evaṃ tena tena pakārena paññāpanato **paññatti** nāma.
Paññattīnaṃ pathā **paññattipathā**² nāma. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi,
desanāpariyosāne ca vuttasadiśova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Upasīvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nandamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

46. Sattame Nandasutte—paṭhamagāthāyattho—**loke** khattiyādayo **janā**
ājīvakaniḅaṅṭhādike sandhāya “santi loke munayo”ti vadanti. **Tayidaṃ**
katharṃsūti kiṃ nu kho te samāpattiñāṇādinā ñāṇena upapannattā
ñāṇūpapannaṃ Muni no vadanti, evaṃvidhaṃ nu vadanti, **udāhu ve**
nānappakārakena lūkhajīvitasāṅkhātena **jīvitenūpapannanti**.

Niddese **aṭṭhasamāpattiñāṇena vāti** paṭhamajjhānādi-
aṭṭhasamāpattisampayuttañāṇena vā. **Pañcābhiññāṇena vāti**
pubbenivāsādiḅānanañāṇena vā.

47. Athassa Bhagavā tadubhayampi paṭikkhipitvā Munim dassento “**na**
diṭṭhiyā”ti gāthamāha.

48. Idāni “diṭṭhādīhi suddhī”ti vadantānaṃ vāde kaṅkhāpahānatthaṃ
“**ye kecime**”ti pucchati. Tattha **anekarūpenāti** kotūhalamaṅgalādināpi.
Tattha yatā carantāti tattha sakkāyadiṭṭhiyā guttā viharantā.

49. Athassa tathā suddhi-abhāvaṃ dīpento Bhagavā catuttham
gāthamāha.

50. Evaṃ “nātarīmsū”ti sutvā idāni yo atari, taṃ sotukāmo “**ye**
kecime”ti pucchati. Athassa Bhagavā oghatiṅṅamukhena jātijarātīṅṅe
dassento chaṭṭhaṃ gāthamāha.

1. Abhi 1. 18 piṭṭhādīsu.

2. Abhi-Ṭṭha 1. 94 piṭṭhe passitabbaṃ.

51. Tattha **nivutā**ti ovuṭā pariyoṇaddhā. **Ye sīdhā**ti ye su idha, ettha ca su-iti nipātamattam. **Taṇham pariññāyā**ti tīhi pariññāhi taṇham pariḷānitvā. Sesam sabbattha pubbe vuttanayattā pākaṭameva.

52. Evaṃ Bhagavā arahattanikūṭeneva desanam niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pana Nando Bhagavato bhāsitaṃ abhinandamāno **etā’bhinandāmī**ti gāthamāha. Idhāpi ca pubbe vuttasadiṣo eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Nandamāṇavasuttaniddesaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hemakamāṇavasuttaniddesaṇṇanā

53. Aṭṭhame Hemakasutte—**ye me pubbe viyākamsū**ti ye Bāvāri-ādayo pubbe mayham sakaṃ laddhim viyākamsu. **Huraṃ Gotamasāsanā**ti Gotamasāsanato pubbataram. **Sabbarṃ taṃ takkavaḍḍhananti** sabbarṃ taṃ kāmavitakkādivaḍḍhanam.

Ye caññe tassa ācariyāti ye ca aññe tassa Bāvāriyassa ācāre sikkhāpakā ācariyā. **Te sakaṃ diṭṭhinti** te ācariyā attano diṭṭhim. **Sakaṃ khantinti** attano khamanam. **Sakaṃ rucinti** attano rocanam. **Vitakkavaḍḍhananti** kāmavitakkādivitakkānam uppādanam punappunam pavattanam. **Saṅkappavaḍḍhananti** kāmasaṅkappādīnam vaḍḍhanam. Imāni dve padāni sabbasaṅgāhikavasena vuttāni. Idāni kāmavitakkādike sarūpato dassetuṃ “**kāmavitakkavaḍḍhanan**”ti-ādinā nayena navavitakke dassesi.

54. **Taṇhānigghātananti** taṇhāvināsanam.

55-6. Athassa Bhagavā taṃ dhammam ācikkhanto “**idhā**”ti gāthādvayamāha. Tattha **etadaññāya ye satā**ti etaṃ nibbānam padamaccutaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā¹ nayena vipassantā anupubbena jānitvā ye

1. Khu 1. 53; Khu 2. 317; Abhi 4. 385 piṭṭhādisu.

kāyānupassanāti-ādīhi satā. **Diṭṭhadhammābhiniibbutā**ti viditadhammattā diṭṭhadhammā ca rāgādinibbānena ca abhiniibbutā. Sesam̐ sabbattha pākaṭameva.

Evam̐ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Hemakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

57. Navame Todeyyasutte—**vimokkho tassa kīdisoti** tassa kīdiso vimokkho icchitabboti pucchati.

58. Idānissa aññavimokkhābhāvaṃ dassento Bhagavā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **vimokkho tassa nā'paroti** tassa añño vimokkho natthi.

59. Evam̐ “taṇhakkhayo eva vimokkho”ti vuttepi tamatthaṃ asallakkhento “**nirāsaso so uda āsasāno**”ti puna pucchati. Tattha **uda paññakappī**ti udāhu samāpattiñāṇādinā ñāṇena taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā kappayati.

60. Athassa Bhagavā taṃ ācikkhanto catutthaṃ gāthamāha. Tattha **kāmabhaveti** kāme ca bhave ca.

Rūpe nāsīsatīti catusamuṭṭhānike rūpārammaṇe chandarāgavasena na pattheti. **Saddhā**dīsupi eseva nayo. Palibodhaṭṭhena rāgo eva kiñcanam̐ **rāgakiñcanam̐** madanaṭṭhena vā. **Dosakiñcanā**dīsupi eseva nayo. Sesam̐ sabbattha pākaṭameva.

Evam̐ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kappamāṇavasuttaniddesaṇṇanā

61. Dasame Kappasuttaniddese—**majjhe sarasminti** purimapacchimakoṭipaññābhāvato majjhabhūte saṃsāreti vuttam hoti. **Tiṭṭhatanti** tiṭṭhamānānam. **Yathāyidaṃ nāparam** siyāti yathā idaṃ dukkham puna na bhaveyya.

Āgamananti pubbantato idhāgamanam. **Gamananti** ito paralokagamanam. **Gamanāgamananti** tadubhayavasena vuttam. **Kālanti** maraṇakālam. **Gatīti** nibbatti. **Bhavābhavoti** bhavato bhavo. **Cūti cāti** bhavato cavanañca. **Upapatti cāti** cutassa upapatti ca. **Nibbatti cāti** pātubhāvo ca. **Bhedo cāti** khandhabhedo ca. **Jāti cāti** jananañca. **Jarā cāti** hāni ca. **Maraṇāñcāti** jīvitindriyassa cāgo ca. **Purimāpi koṭi na paññāyatīti** pubbāpi koṭi natthi na saṃvajjati. Tathā **pacchimāpi koṭi**.

Ettakā jātiyoti etaparamā jātiyo. **Vaṭṭam vattīti** saṃsārapavatti. **Tato param na vattatīti** tato uddham nappavattati. **Hevam natthīti** evam natthi na saṃvijjati. **Hi**-iti nipāto. **Anamataggoyanti** ayam saṃsāro aviditaggo.

Avijjānīvaraṇānanti avijjāya āvaritānam. **Taṇhāsamojanānanti** kāmarāgasan̄khātataṇhābandhanabaddhānam. **Sandhāvatanti** kāmadhātuyā punappunam dhāvantānam. **Sam̄saratanti** rūpārūpadhātuyā saṃsarantānam. **Dukkham paccañubhūtanti** kāyikacetasikadukkham anubhūtam vinditam. **Tibbanti** bahalam. **Byasananti** avaḍḍhi vināso. **Kaṭasī vaḍḍhitīti** susānavadḍhitam. **Alamevāti** yuttameva. **Sabbasañkhāresūti** tebhūmakasaṃsāresu. **Nibbindituntī** ukkañṭhitum. **Virajjituntī** virāgam uppādetum. **Vimuccituntī** mocetum. **Vaṭṭam vattissatīti** saṃsārapavattam tebhūmakavaṭṭam anāgate pavattissati. **Tato param na vattissatīti** tato uddham anāgate saṃsārapavattam nappavattissati. **Jātibhayeti** jātim paṭicca uppajjanakabhaye. **Jarābhayādīsupi** eseva nayo.

62-3. Athassa Bhagavā tamattham byākaronto uparūparigāthāyo abhāsi. Dutiyagāthā vuttatthāyeva. Tatiyagāthāya **akiñcananti** kiñcanaṇaṭṭipakkham. **Anādānanti** ādānaṇaṭṭipakkham, kiñcanaḍḍānavūpasamanti vuttam hoti. **Anāparanti** aparapaṭibhāgadīpavirahitam, seṭṭhanti vuttam hoti.

64. Catutthagāthāya **na te mārassa paddhagūti** te mārassa paddhacarā paricārikā sissā na honti.

Mahājanam pāse niyojetvā māretīti **māro**. Akusalakamme niyuttattā **kaṇho**. Chasu devalokesu adhipatittā **adhipati**. Akusalānam dhammānam antam gatattā **antagū**. Pāpajanam na muñcatīti **namuci**. Sativippavāsappamattapuggalānam nātakoti **pamattabandhu**. Sesam sabbetthapākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttam arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Kappamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā

11. Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

65. Ekādasame Jatukaṇṇisutte—**sutvānahaṃ vīra akāmakāminti** ahaṃ “itipi so Bhagavā”ti-ādinā¹ nayena vīra kāmānam akāmanato akāmakāmim Buddhā sutvā. **Akāmamāgamanti** nikkāmaṃ Bhagavantam pucchitum āgatomhi. **Sahajanettāti** saha jātasabbaññutaññāṇacakkhu. **Yathātacchanti** yathātatham. **Brūhi meti** puna yācanto bhaṇanti. Yācanto hi sahasakkhattumpi bhaṇeyya, ko pana vādo dvikkhattum.

Itipi so Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddhoti imesam padānam attho heṭṭhā vuttova. Vijjāhi pana caraṇena ca sampannattā **Vijjācaraṇasampanno**. Tattha **vijjāti** tissopi vijjā aṭṭhapi vijjā. Tisso vijjā Bhayabheravasutte² vuttanayena veditabbā, aṭṭha Ambaṭṭhasutte³. Tattha hi vipassanāññāṇena manomayiddhiyā ca saha cha abhiññā pariggahetvā aṭṭha vijjā vuttā. **Caraṇanti** silasamvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā cattāri rūpāvacarajjhānā nīti ime pannarasa dhammā veditabbā. Imeyeva hi pannarasa dhammā yasmā

1. Vi 1. 1; Dī 1. 46, 82, 104; Am 2. 252; Sam 3. 298; Ma 3. 310 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 20 piṭṭhādīsu.

3. Dī 1. 82 piṭṭhādīsu.

etehi carati ariyasāvako gacchati amataṃ disaṃ, tasmā “caraṇan”ti vuttā. Yathāha “idha mahānāma ariyasāvako sīlavā hotī”ti sabbaṃ Majjhimaapaṇṇāsake¹ vuttanayena vedītabbaṃ. Bhagavā imāhi vijjāhi iminā ca caraṇena samannāgato, tena vuccati Vijjācaraṇasampanno. Tattha vijjāsampadā Bhagavato sabbaññutaṃ pūretvā ṭhitā, caraṇasampadā mahākāruṇikatā. So sabbaññutāya sabbasattānaṃ atthānatthaṃ ñatvā mahākāruṇikatāya anattaṃ parivajjetvā atthe niyojati, yathā taṃ vijjācaraṇasampanno. Tenassa sāvakā suppaṭipannā honti, no duppaṭipannā, vijjācaraṇavipannānañhi sāvakā attantapādayo viya².

Sobhanagamanattā sundaraṃ ṭhānaṃ gatattā sammā gatattā sammā ca gadattā **Sugato**. Gamanampi hi gatanti vuccati. Tañca Bhagavato sobhanaṃ parisuddhamanavaḥḥaṃ. Kiṃ pana tanti? Ariyamaggo. Tena hesa gamanena khemaṃ disaṃ asajjamāno gatoti **sobhanagamanattā Sugato**. Sundarañcesa ṭhānaṃ gato amataṃ nibbānanti **sundaraṃ ṭhānaṃ gatattāpi Sugato**. Sammā ca gato tena tena maggena pahīne kilese puna apaccāgacchanto. Vuttaṃ hetam—

“Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti Sugato -pa-. Arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti Sugato”ti³.

Sammā vā gato Dīpaṅkarapādamaḥḥato pabhuti yāva Bodhimaṇḍatāva samatimsapāramīpūrikāya sammā paṭipattiyā sabbalokassa hitasukhameva karonto sassataṃ ucchedaṃ kāmasukhaṃ attakilamathanti ime ca ante anupagacchanto gatoti **sammā gatattāpi Sugato**. Sammā cesa gadati yuttaṭṭhānesu yuttameva vācaṃ bhāsati **sammā gadattāpi Sugato**.

Tatridaṃ sādhasuttaṃ—

“Yaṃ Tathāgato vācaṃ jānāti abhūtaṃ ataccāraṃ anattaṃ hitaṃ, sā ca paresaṃ appiyā amanāpā, na taṃ Tathāgato vācaṃ bhāsati. Yampi Tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ

1. Ma 2. 17 piṭṭhādīsu.

2. Vi-Ṭṭha 1. 88 piṭṭhe passitabbaṃ.

3. Khu 7. 88; Khu 8. 83 piṭṭhesu.

tacchaṃ anattasaṃhitam, sā ca paresaṃ appiyā amanāpā, tampi Tathāgato vācaṃ na bhāsati. Yañca kho Tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ atthasaṃhitam, sā ca paresaṃ appiyā amanāpā, tatra kālaññū Tathāgato hoti tassā vācāya veyyākaraṇāya. Yaṃ Tathāgato vācaṃ jānāti abhūtaṃ atacchaṃ anattasaṃhitam. Sā ca paresaṃ piyā manāpā, na taṃ Tathāgato vācaṃ bhāsati. Yampi Tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ anattasaṃhitam, sā ca paresaṃ piyā manāpā, tampi Tathāgato vācaṃ na bhāsati. Yañca kho Tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ atthasaṃhitam, sā ca paresaṃ piyā manāpā, tatra kālaññū Tathāgato hoti tassā vācāya veyyākaraṇāya”ti¹.

Evam **sammā gadattāpi Sugatoti** vedītabbo.

Sabbathā viditalokattā pana **Lokavidū**. So hi Bhagavā sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathā lokam avedi aññāsi paṭivijjhi. Yathāha—

“Yattha kho āvuso na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na upapajjati, nāhaṃ taṃ gamanena lokassa antaṃ ñāteyyaṃ daṭṭheyyaṃ patteyyanti vadāmi. Na cāhaṃ āvuso appatvāva lokassa antaṃ dukkhassa antakiriyaṃ vadāmi. Api cāhaṃ āvuso imasmiṃyeva byāmatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokañca paññapemi lokasamudayañca lokanirodhañca lokanirodhagāminiñca paṭipadam.

Gamanena na pattabbo, lokassanto kudācanaṃ.

Na ca appatvā lokantaṃ, dukkhā atthi pamocanaṃ.

Tasmā have Lokavidū Sumedho,

Lokantagū vusitabrahmacariyo.

Lokassa antaṃ samitāvi ñatvā,

Nāsīsatī lokamimaṃ parañcā”ti².

1. Ma 2. 57 piṭṭhādīsu.

2. Saṃ 1. 16; Am 1. 357 piṭṭhādīsu.

Api ca—tayo lokā saṅkhāraloko sattaloko okāsalokoti. Tattha “eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā”¹ āgataṭṭhāne saṅkhāraloko veditabbo. “Sassato lokoti vā asassato lokoti vā”² āgataṭṭhāne sattaloko.

“Yāvatā candimasūriyā pariharanti, disā bhanti virocamaṇā.

Tāva sahasadhā loko, ettha te vattatī vaso”³—

āgataṭṭhāne okāsaloko. Tampi Bhagavā sabbathā avedī. Tathā hissa “eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha lokā cha ajjhāttikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā aṭṭha lokadhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasalokā aṭṭhārasa dhātuyo”⁴ ayam saṅkhāralokopi sabbathā vidito.

Yasmā panesa sabbesampi sattānaṃ āsayam jānāti, anusayam jānāti, caritam jānāti adhimuttim jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye, svākāre dvākāre, suviññāpaye duviññāpaye, bhabbe abhabbe satte jānāti. Tasmāssa sattalokopi sabbathā vidito. Yathā ca sattaloko, evam okāsalokopi. Tathā hesa ekaṃ cakkavāḷam āyāmato ca vitthārato ca yojanānaṃ dvādasa satahasassāni catutimsa satāni sa paññāsañca yojanāni. Parikkhepato—

Sabbaṃ satahasassāni, chattimsa parimaṇḍalam.

Dasa ceva sahasassāni, aḍḍhuḍḍhāni satāni ca.

1. Khu 9. 117 piṭṭhe.

2. Dī 1. 175; Ma 1. 212; Saṃ 2. 559; Abhi 2. 388; Abhi 4. 406 piṭṭhādīsu.

3. Ma 1. 404 piṭṭhe.

4. Khu 9. 117 piṭṭhe.

Tattha—

Duve sataśaḥṣāṇi, cattāri nahutāni ca.
Ettakaṃ bahalattena, saṅkhātāyaṃ vasundharā.

Tassāyeva sandhāraḥkaṃ—

Cattāri sataśaḥṣāṇi, aṭṭheva nahutāni ca.
Ettakaṃ bahalattena, jalaṃ vāte paṭiṭṭhitā.

Tassāpi sandhāraḥko—

Nava sataśaḥṣāṇi, māluto nabhamuggato.
Saṭṭhi ceva śaḥṣāṇi, eśā lokassa saṅṭhiti.

Evāṃ saṅṭhite cettha yojanānaṃ—

Caturāsīti śaḥṣāṇi, ajjhogāḷho mahaṇṇave.
Accuggato tāvadeva, Sineru pabbatuttamo.
Tato upaḍḍhupaḍḍhena, pamāṇena yathākkamaṃ.
Ajjhogāḷhuggatā dibbā, nānāratana-cittitā.
Yugandharo Īsadharo, Karavīko Sudassano.
Nemindharo Vinatako, Assakaṇṇo giri brahā.
Ete satta mahāselā, Sinerussa samantato.
Mahārājānamāvāsā, devayakkhanisevitā.
Yojanānaṃ satānucco, Himavā pañca pabbato.
Yojanānaṃ śaḥṣāṇi, tīṇi āyatavittatho.
Caturāsītisaḥṣeḥi, kūṭeḥi paṭimaṇḍito.
Tipañcayojanakkhandha-parikkhepā nagavhayā.
Paññāsayojanakkhandha-sākhāyāmā samantato.
Satayojanavittihṇā, tāvadeva ca uggatā.
Jambū yassānubhāvena, jambudīpo pakāsito¹.

1. Visuddhi 1. 199; Vi-Ṭṭha 1. 91; Abhi-Ṭṭha 1. 336 piṭṭhādīsu.

Yañcetaṃ jambuyā pamāṇaṃ, etadeva Asurānaṃ cittapāṭaliyā,
garuḷānaṃ Simbalirukkhaṣṣa, Aparagoyāne Kadambassa, Uttarakurūsu
Kapparukkhaṣṣa, Pubbavidehe Sirīsassa, Tāvatiṃsesu Pāricchattakassāti.
Tenāhu porāṇā—

“Pāṭalī simbalī Jambū, devānaṃ Pāricchattako.
Kadambo Kapparukkho ca, Sirīsena bhavati sattamaṃ.
Dve asīti sahaṣṣāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.
Accuggato tāvadeva, cakkavāḷasiluccayo.
Parikkhipitvā taṃ sabbaṃ, lokadhātumayaṃ ṭhito”¹.

Tattha Candamaṇḍalaṃ ekūnapaññāsayojanaṃ, Sūriyamaṇḍalaṃ
paññāsayojanaṃ, Tāvatiṃsabhavanaṃ dasasahassayojanaṃ, tathā
Asurabhavanaṃ Avīcimahānirayo jambudīpo ca. Aparagoyānaṃ
sattasahassayojanaṃ. Tathā pubbavideho. Uttarakuru aṭṭhasahassayojano.
Ekameko cettha mahādīpo pañcasatapañcasataparittadīparivāro. Taṃ
sabbampi ekaṃ cakkavāḷaṃ ekā lokadhātu. Tadantaresu Lokantarikanirayā.
Evaṃ anantāni cakkavāḷāni anantā lokadhātuyo Bhagavā anantena
Buddhañāṇena avedi aññāsi paṭivijjhi. Evamassa okāsalokopi sabbathā
vidito. Evampi **sabbathā viditalokattā Lokavidū**.

Attano pana guṇehi visiṭṭhatarassa kassaci abhāvato natthi etassa
uttaroti **Anuttaro**. Tathā hesa sīlaguṇenapi sabbaṃ lokam abhibhavati
samādhi -pa- paññā. Vimuttiñāṇadassanaguṇenapi. Sīlaguṇenapi asamo
asamasamo appaṭimo appaṭibhāgo appaṭipuggalo -pa-
vimuttiñāṇadassanaguṇenapi. Yathāha—“na kho pañāham passāmi sadevake
loke -pa- sadevamanussāya attanā sīlasampannataran”² vitthāro.

Evaṃ Aggapasādasuttādīni³ “na me ācariyo atthi”⁴ ādikā gāthāyo ca
vitthāretabbā.

1. Visuddhi 1. 200; Abhi-Ṭṭha 1. 337 piṭṭhesu. 2. Saṃ 1. 141; Aṃ 1. 328 piṭṭhesu.

3. Aṃ 1. 343; Khu 1. 254 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 227; Vi 3. 12; Abhi 4. 218; Khu 11. 228 piṭṭhādīsu.

Purisadamme sāretīti **Purisadammasārathi**, dameti vinetīti vuttam hoti. Tattha **purisadammā**ti adantā dametuṃ yuttā tiracchānapurisāpi manussapurisāpi amanussapurisāpi. Tathā hi Bhagavatā tiracchānapurisāpi Apalālo nāgarājā Cūḷodaro Mahodaro Aggisikho Dhūmasikho Aravāḷo nāgarājā Dhanapālako hatthīti evamādayo damitā nibbisā katā, saraṇesu ca sīlesu ca patitthāpitā. Manussapurisāpi Saccakanigaṇṭhaputta Ambaṭṭhamāṇava Pokkharasāti Soṇadanta Kūṭadantādayo. Amanussapurisāpi Āḷavaka Sūciloma Kharaloma yakkha Sakka devarājādayo damitā vinītā vicitrehi vinayanūpāyehi. “Aham kho kesi purisadamme saṇhenapi vinemi, pharusenapi vinemi, saṇhapharusenapi vinemī”ti idam cettha suttam¹ vitthāretabbam. Api ca Bhagavā visuddhasilādīnaṃ paṭhamajjhānādīni sotāpannādīnaṃca uttarimaggaṇṭhapadaṃ ācikkhanto dantepi dametiyeva.

Atha vā **Anuttaro purisadammasārathī**ti ekamevidaṃ atthapadaṃ. Bhagavā hi tathā purisadamme sāreti, yathā ekapallaṅkeneva nisinnā aṭṭha disā asajjamānā dhāvanti. Tasmā “Anuttaro purisadammasārathī”ti vuccati. “Hatthidamakena bhikkhave hatthi dammo sārīto ekaṃyeva disaṃ dhāvati”ti idaṃcettha suttam² vitthāretabbam³.

Vīriyavāti ariyamaggena sabbapāpakehi virato. **Pahū**ti pabhū. **Visavī**ti parasantāne vīriyuppādako. **Alamattoti** samatthacitto.

Viratoti ariyamaggena viratattā āyatim appaṭisandhiko. **Sabbapāpakehi nirayadukkham aticcā**ti āyatim appaṭisandhitāya nirayadukkham aticca ṭhito. **Vīriyavāsoti** vīriyaniketo. **So vīriyavā**ti so khīṇāsavo “vīriyavā”ti vattabbataṃ arahati. **Padhānavā vīro tādī**ti imāni panassa thutivacanāni. So hi padhānavā maggaṇṭhapadhānena, vīro kilesārividhamśanasamatthātāya, tādī nibbikāratāya. **Pavuccate tathattā**ti tathārūpo “vīriyavā”ti pavuccati.

Te kāmakāminoti ete rūpādivatthukāme icchantā. **Rāgarāginoti** rāgena raṇṇjitā. **Saññāsaññinoti** rāgasaññāya saññino.

1. Am 1. 427 piṭṭhe.

2. Ma 3. 264 piṭṭhe.

3. Visuddhi 1. 297; Vi-Ṭṭha 1. 89 piṭṭhādīsupi passitabbam.

Nā kāme kāmetīti rūpādivatthukāme na pattheti. **Akāmoti** kāmehi virahito. **Nikkāmoti** nikkantakāmo.

Sabbaññutaññānanti tiyaddhagataṃ sabbaneyyapatham̐ jānātīti sabbaññū, tassa bhāvo sabbaññutā, sabbaññutā eva ñāṇam̐ sabbaññutaññānam̐, sabbaññutaññāṇasaṅkhātāṃ **nettañca** vāsanāya saha kilese parājetvā jitattā **jinabhāvo ca apubbaṃ acarimaṃ** apure apacchā **ekasmim̐ khaṇe** ekasmim̐ kāle **uppanno** pubbantato uddham̐ pannoti uppanno.

66. **Tejītejasāti** tejena samannāgato tejasā abhibhuyya. **Yamaham̐ vijaññam̐ jātijarāya idha vipphānanti** yaṃ aham̐ jātijarāya pahānabhūtam̐ dhammam̐ idheva jāneyyam̐.

Jagatīti puthavī. **Sabbaṃ ākāsatanti** sakalam̐ ākāse pavattam̐ patthaṭam̐. **Tamagatanti** tamameva tamagataṃ andhakāram̐ yathā gūthagataṃ muttagatanti. **Abhivihaccāti** nāsetvā. **Andhakāram̐ vidhamitvāti** cakkhuvinnāṇupattinivāraṇam̐ andhakāram̐ palāpetvā. **Ālokaṃ dassayitvāti** sūriyālokaṃ dassayitvā. **Ākāseti** ajaṭākāse. **Antalikkheti** antaradhātusamatthacchokāse. **Gaganapatheti** devatānam̐ gamanamagge gacchati. **Sabbaṃ abhisāṅkhārasamudayanti** sakalam̐ kammaṃ samudayam̐ uppādam̐, **taṇhanti** attho. **Kilesatamaṃ avijjandhakāram̐ vidhamitvāti** kilesatamasāṅkhātāṃ aññam̐nam̐ avijjandhakāram̐ nīharitvā nāsetvā. **Ñāṇālokaṃ** paññālokaṃ dassayitvā. **Vatthukāme pari jānitvāti** rūpādivatthukāme ñātātiraṇapariññāya jānitvā. **Kilesakāme pahāyāti** upatāpanasaṅkhāte kilesakāme pahānapariññāya pajahitvā.

67. Athassa Bhagavā tam̐ dhammam̐ ācikkhanto uparūparigāthāyo abhāsi. Tattha **nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti** nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadam̐ “kheman”ti disvā. **Uggahitanti** taṇhāvasena dīṭṭhivasena gahitam̐. **Nirattam̐ vāti** nirassitabbaṃ vā, muñcitabbanti vuttam̐ hoti. **Mā te vijjitthāti** mā te ahoṣi. **Kiñcananti** rāgādikiñcanam̐, tampi te mā vijjitthā.

Muñcitabbanti muñcitvā na puna gahetabbaṃ. **Vijahitabbanti** cajitabbaṃ. **Vinodetabbanti** khipitabbaṃ. **Byantikātabbanti** vīgatantam̐ kātabbaṃ. **Anabhāvaṃ gametabbanti** anu anu abhāvaṃ gametabbaṃ.

68-9. **Pubbeti** atīte saṅkhāre ārabha uppannakilesā. **Brāhmaṇāti** Bhagavā Jatukaṇṇim ālapati. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Bhadrāvudhamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

70. Dvādasame Bhadrāvudhasutte—**okañjahanti** ālayaṃ jahaṃ. **Taṇhacchidanti** taṇhākāyacchidaṃ. **Anejanti** lokadhammesu nikkampaṃ. **Nandiñjahanti** anāgatarūpādipatthanājahaṃ. Ekā eva hi sā taṇhā, thutivasena idha nānappakārato vuttā. **Kappañjahanti** duvidhaṃ kappajahaṃ. **Abhiyāceti** ativiya yācāmi. **Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti** nāgassa tava Bhagavato vacanaṃ sutvā ito Pāsāṇakacetiyo bahujaṇā pakkamissantīti adhippāyo.

Ye upayupādānāti taṇhādiṭṭhīhi upagantvā gahitā. **Cetaso adhiṭṭhānāti** citte patiṭṭhitā. **Abhinivesānusayāti** patiṭṭhahitvā āgantvā sayitā.

71. **Janapadehi saṅgatāti** Aṅgādīhi janapadehi idha samāgatā. **Viyākarohīti** dhammaṃ desehi.

Saṅgatāti ete khattiyādayo ekībhūtā. **Samāgatāti** vuttappakārehi janapadehi āgatā. **Samohitāti** rāsībhūtā. **Sannipatitāti** adhiyogā.

72. Athassa āsayānulomena dhammaṃ desento Bhagavā uparūparigāthāyo abhāsi. Tattha **ādānataṇhanti** rūpādīnaṃ ādāyikaṃ gahaṇataṇhaṃ, taṇhupādānanti vuttaṃ hoti. **Yaṃ yañhi** lokasmimupādiyanti etesu uddhādibhedesu yaṃ yaṃ gaṇhanti. **Teneva māro anveti**

jantunti teneva upādānapaccayanibbattakammābhisañkhāranibbattavasena paṭisandhikkhandhamāro taṃ sattaṃ anugacchati.

73. **Tasmā pajānanti** tasmā etamādīnavam aniccādivasena vā sañkhāre pajānanto. **Ādānasatte iti pekkhamāno, pajam imam paccudheyye visattanti** ādātabbatṭhena ādānesu rūpādīsu satte sabbaloke imam pajam maccudheyye laggam pekkhamāno, ādānasatte vā ādānabhiniviṭṭhe puggale ādānasaṅghetuṅca imam pajam maccudheyye laggam tato vītikkamitum asamattham iti pekkhamāno kiñcanam sabbaloke na upādiyethāti. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhamappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Bhadrāvudhasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

74. Terasame Udayasutte—**aññāvimokkhanti** paññānubhāvanijjhānam taṃ vimokkham pucchati.

Paṭhamenapi jhānena jhāyīti vitakkavicārapītisukhacittekaggatā-sampayuttana pañcaṅgikena paṭhamajjhānena jhāyatīti jhāyī. **Dutiyenāti** pītisukhacittekaggatāsampayuttana. **Tatīyenāti** sukhacittekaggatā-sampayuttana. **Catutthenāti** upekkhācittekaggatāsampayuttana. **Savitakkasavicārenapi jhānena jhāyīti** catukkanayapañcakanayesu paṭhamajjhānena savitakkasavicārenapi jhānena jhāyatīti jhāyī. **Avitakkavicāramattenāti** pañcakanaye dutiyena jhānena. **Avitakka-avicārenāti** dutiyatīyādi-avasesajhānena. **Sappītikenāti** pītisampayuttana dukatikajhānena. **Nippītikenāti** pītīvirahitena tadavasesajhānena. **Sātasahagatenāti** sukhasahagatena tikacatukkajhānena. **Upekkhāsahagatenāti** catukkapañcakena. **Suññatenapīti** suññatavimokkhasampayuttana. **Animittenapīti** aniccanimittam dhuvanimittam animittaṅca ugghāṭetvā

paṭiladdhena animittenapi jhānena jhāyatīti jhāyī. **Appaṇihitenapīti** maggāgamanavasena paṇidhiṃ sodhetvā pariyādiyitvā phalasangāhāpattivasena appaṇihitenapi. **Lokiyenapīti** lokiyena paṭhamadutiyatatiyacatutthena.

Lokuttarenapīti teneva lokuttarasampayuttana. **Jhānaratoti** jhānesu abhirato. **Ekattamanuyuttoti** ekattaṃ ekābhāvaṃ anuyutto payutto. **Sadatthagarakoti** sakatthagarako, ka-kārasāyaṃ da-kāro kato. Sadatthoti ca arahattaṃ vedittabbaṃ. Taṃ hi attūpanibaddhaṭṭhena attānaṃ avijānaṭṭhena attano paramatthaṭṭhena ca attano atthattā sakatthoti vuccati. Phalasangāhāpattisamāpajjanavasena sakatthagarako, "nibbānarako"ti eke. **Arajoti** nikkilesa. **Virajoti** vigatakilesa. **Nirajoti** apanītakilesa, "vitarajo"tipi pāṭho, soyevattho. **Rajāpagatoti** kilesahi dūribhūto. **Rajavippahīnoti** kilesappahīno. **Rajavippayuttoti** kilesahi mutto.

Pāsāṇake cetiyeti Pāsāṇapiṭṭhe Pārāyanasuttantadesitaṭṭhāne. **Sabbosukkapaṭippassaddhattāti** sabbesaṃ kilesa-ussukkānaṃ paṭippassaddhattā, nāsittattā āsīno.

Kiccākiccanti "idaṃ kattabbaṃ, idaṃ na kattabbaṃ"ti evaṃ manasā cintetabbaṃ. **Karaṇīyākaraṇīyanti** kāyadvārena avassaṃ idaṃ karaṇīyaṃ, idaṃ na karaṇīyanti evaṃ karaṇīyākaraṇīyaṃ. **Pahīnanti** vissaṭṭhaṃ. **Vasippattoti** paṇḍabhāvappatto.

75. Atha Bhagavā yasmā Udayo catutthajjhānalābhī, tasmāssa paṭiladdhajjhānavasena nānappakārato aññāvimokkhaṃ dassento uparūparigāthamāha. Tattha **pahānaṃ kāmacchandānanti** yadidaṃ paṭhamam jhānaṃ nibbattentassa kāmacchandapahānaṃ, tampi aññāvimokkhanti pabrūmi. Evaṃ sabbapadāni yojetabbāni.

Yā cittassa akalyatāti cittassa gilānabhāvo. Gilāno hi akallakoti vuccati. Vinayepi vuttaṃ "nāhaṃ bhante akallako"ti¹.

1. Vi 1. 78 piṭṭhe.

Akammaññatāti cittagelaññasaṅkhātova akammaññatākāro. **Oliyanā**ti oliyanākāro. Iriyāpathikacittaṃ hi iriyāpathaṃ sandhāretuṃ asakkontaṃ rukkhe vagguli viya khīle laggitaphāṇitavārako viya ca oliyati, tassa taṃ ākāraṃ sandhāya “oliyanā”ti vuttaṃ. Dutiyapadaṃ upasaggavasena vaḍḍhitaṃ. **Līnā**ti avipphārikatāya paṭikuṭitaṃ. Itare dve ākārabhāvaniddesā. **Thinanti** sappiṇḍo viya avipphārikatāya ghanabhāvena ṭhitaṃ. **Thiyanā**ti ākāraniddeso. Thiyaṭabhāvo **thiyitattaṃ**, avipphāraseneva thaddhatāti attho¹.

76. **Upekkhāsatisamsuddhanti** catutthajjhāna-upekkhāsatihi samsuddhaṃ. **Dhammatakkapurejavanti** iminā tasmim catutthajjhānavimokkhe ṭhatvā jhānaṅgāni² vipassivā adhigataṃ arahattavimokkhaṃ vadati. Arahattavimokkhassa hi maggasampayuttasammāsaṅkappādibhedo dhammatakkapurejavanto hoti. Tenāha “dhammatakkapurejavan”ti. **Avijjāya pabhedananti** etameva ca aññāvimokkhaṃ avijjāpabhedanasāṅkhātāṃ nibbānaṃ nissāya jātattā kāraṇopacārena “avijjāya pabhedanan”ti brūmīti.

Yā catutthe jhāne upekkhāti ettha upapattito ikkhatīti upekkhā, samaṃ passati apakkhapatīti hutvā passatīti attho. **Upekkhanā**ti ākāraniddeso. **Ajjupekkhanā**ti upasaggavasena padaṃ vaḍḍhitaṃ. **Cittasamatā**ti cittassekaggabhāvo. **Cittappassaddhatā**ti cittassa unātirittavajjitabhāvo. **Majjhataṭṭatā**ti cittassa majjhe ṭhitaṭṭabhāvo.

77. Evaṃ avijjāpabhedavacanena vuttaṃ nibbānaṃ sutvā “taṃ kissa vipphānena vuccatī”ti pucchanto “**kiṃ su saṃyojano**”ti gāthamāha. Tattha **kiṃ su saṃyojanoti** kiṃ saṃyojano. **Vicāraṇanti** vicāraṇakāraṇaṃ. **Kissassa vipphānenā**ti kiṃ nāmakassa assa dhammassa vipphānena.

78. Athassa Bhagavā tamatthaṃ byākaronto “**nandisaṃyojano**”ti gāthamāha. Tattha **vitakkassā**ti kāmavitakkādiko vitakko assa.

1. Abhi-Ṭṭha 1. 408 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

2. Ṭṭitajjhānaṅgāni (Sī, Syā)

79. Idāni tassa nibbānassa maggaṃ pucchanto “**kathaṃ satassā**”ti gāthamāha. Tattha **viññāṇanti** abhisāṅkhāraviññāṇaṃ.

80. Athassa maggaṃ kathento Bhagavā “**ajjhatañcā**”ti gāthamāha. Tattha **evaṃ satassāti** evaṃ satassa sampajānassa. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūteneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Posālamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

81. Cuddasame Posālasutte—**yo atītaṃ ādisatīti** yo Bhagavā attano ca paresaṅca “ekampi jātin”ti-ādibhedam atītaṃ ādisati.

Ekampi jātinti ekampi paṭisandhimūlakam cutipariyosānam ekabhavapariyāpannam khandhasantānam. Esa nayo **dvepi jātiyoti**-ādīsu. **Anekepi saṃvaṭṭakappeti**-ādīsu pana parihāyamāno kappo saṃvaṭṭakappo, tadā sabbesaṃ brahmaloke sannipatanato¹. Vaḍḍha² māno kappo vivaṭṭakappo, tadā brahmalokato sattānam vivaṭṭanato. Tattha saṃvaṭṭena saṃvaṭṭaṭṭhāyī gahito hoti taṃmūlakattā, vivaṭṭena ca vivaṭṭaṭṭhāyī. Evaṃ hi sati yāni tāni. “Cattārimāni bhikkhave kappassa asaṅkhyeyyāni, katamāni cattāri? Saṃvaṭṭo saṃvaṭṭaṭṭhāyī vivaṭṭo vivaṭṭaṭṭhāyī”ti vuttāni³, tāni pariggahitāni honti. **Saṃvaṭṭakappe vivaṭṭakappeti** ca kappassa addham gahetvā vuttam. **Saṃvaṭṭavivaṭṭakappeti** sakalam kappam gahetvā vuttam. Katham anussarātīti ce? **Amutrāsinti**-ādinā nayena. Tattha **amutrāsinti** amumhi saṃvaṭṭakappe aham amumhi bhava vā yoniyā vā gatiyā vā viññāṇaṭṭhitiyā vā sattāvāse vā sattanikāye vā āsim. **Evaṃnāmoti** Tisso vā Phusso vā. **Evaṃgottoti** Kaccāno vā Kassapo

1. Paṭisandhivattanato (Ka)

2. Vivaṭṭa (Ka)

3. Am 1. 460 piṭṭhe.

vā. Idamassa atītabhave attano nāmagottānussaraṇavasena vuttaṃ. Sace pana tasmim̄ kāle attano vaṇṇasampattiṃ vā lūkhapaṇītajīvitabhāvaṃ vā sukhadukkkhabahulataṃ vā appāyukadīghāyukabhāvaṃ vā anussaritikāmo, tampi anussaratiyeva. Tenāha “**evaṃvaṇṇo evamāyupariyanto**”ti. Tattha **evaṃvaṇṇoti** odāto vā sāmo vā. **Evamāhāroti** sālīmamsodanāhāro vā pavattaphalabhojano vā. **Evaṃ sukhadukkkhapaṭisaṃvedīti** anekappakārena kāyikacetasikānaṃ sāmisanirāmisādippabhedānaṃ vā sukhadukkhānaṃ paṭisaṃvedī. **Evamāyupariyantoti** evaṃ vassasataparamāyupariyanto vā caturāsīti kappasahassaparamāyupariyanto vā.

So tato cuto amutra udapādinti so ahaṃ tato bhavato yonito gatito viññāṇaṭṭhitito sattāvāsato sattanikāyato vā cuto puna amukasmim̄ nāma bhava yoniyā gatiyā viññāṇaṭṭhitiyā sattāvāse sattanikāye vā udapādim̄. **Tatrāpāsinti** atha tatrāpi bhava yoniyā gatiyā viññāṇaṭṭhitiyā sattāvāse sattanikāye vā puna ahosiṃ. **Evaṃnāmoti**-ādi vuttanayameva.

Api ca—yasmā **amutrāsinti** idaṃ anupubbena ārohantassa yāvadicchakaṃ anussaraṇaṃ. **So tato cutoti** paṭinivattantassa paccavekkhaṇaṃ. Tasmā **idhūpapannoti** imissā idhūpapattiyā anantamevassa upapattiṭṭhānaṃ sandhāya amutra udapādinti idaṃ vuttanti veditabbaṃ. **Tatrāpāsinti** evamādi panassa tatrā imissā upapattiyā antare upapattiṭṭhāne nāmagottādīnaṃ anussaraṇadassanatthaṃ vuttaṃ. **So tato cuto idhūpapannoti** svāhaṃ tato anantarūpapattiṭṭhānato cuto idha asukasmim̄ nāma khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbatto.

Iti evaṃ. Sākāraṃ sa-uddesanti nāmagottavasena sa-uddesaṃ, vaṇṇādivasena sākāraṃ. Nāmagottena hi satto “Tisso Kassapo”ti uddisiyati, vaṇṇādīhi “Odāto sāmo”ti nānattato paññāyati. Tasmā nāmagottaṃ uddeso, itare ākārāti¹.

1. Udāna-Ṭṭha 297. piṭṭhepi.

Pubbenivāsanti pubbe atītajātīsu nivuṭṭhakkhandhā pubbenivāso. Nivuṭṭhāti ajjhāvuṭṭhā anubhūto attano santāne uppajjitvā niruddhā, nivuṭṭhadhammā vā. Nivuṭṭhāti gocaranivāsena nivuṭṭhā, attano viññāṇena viññātā paricchinnā, paraviññāṇena viññātāpi vā chinnavatūmakānussaraṇādīsu. Te Buddhānaṃyeva labbhanti. Tam pubbenivāsaṃ ādisati kathi katheti. **Paresaṃ atītanti** aññesaṃ parapuggalaṇaṃ pubbenivāsaṃ ekampi jātinti-ādinā nayena ādisati¹.

Mahāpadānīyasuttantanti mahāpurisānaṃ apadānaniyuttaṃ Mahāpadānasuttaṃ². **Mahāsudassanīyasuttantanti** mahāsudassanassa sampattiyuttaṃ Mahāsudassanasuttaṃ³. **Mahāgovindīyasuttantanti** Mahāgovindabrāhmaṇassa apadānaniyuttaṃ Mahāgovindasuttaṃ⁴. **Māghadevīyasuttantanti** Maghadevaraṇṇo apadānaniyuttaṃ Maghadevasuttaṃ⁵. **Satānūsāriṇānaṃ hotīti** pubbenivāsānussatisampayutta-ṇānaṃ hoti.

Yāvatakaṃ ākaṅkhatīti yattakaṃ ṇātuṃ icchati, tattakaṃ jānissāmīti ṇānaṃ pesesi. Athassa dubbalapattapuṭe pakkhandanārāco viya appaṭihaṭaṃ anivāritaṃ ṇānaṃ gacchati. Tena yāvatakaṃ ākaṅkhati, tāvatakaṃ anussarati. **Bodhijanti** bodhiyā mūle jātaṃ. **Ñānaṃ uppajjati** catumaggaṇānaṃ uppajjati. **Ayamantimā jātīti** tena ṇāṇena jātimūlassa pahīnattā puna “ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo”⁶ti⁶ aparampi nāṇaṃ uppajjati. **Indriyaparopariyattaṇāṇanti** ettha upari “sattānaṃ”⁶ti padaṃ idheva āharitvā sattānaṃ indriyaparopariyattaṇāṇanti yojetabbaṃ. Parāni ca aparāni ca “parāparāni”⁶ti vattabbe sandhivasena ro-kāraṃ katvā “paroparāni”⁶ti vuccati. Paroparānaṃ bhāvo paropariyaṃ, paropariyameva paropariyattaṃ, veneyyasattānaṃ saddhādīnaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ paropariyattaṃ indriyaparopariyattaṃ, indriya paropariyattassa ṇānaṃ indriyaparopariyattaṇāṇanti, indriyānaṃ uttamānuttamabhāvaṇāṇanti attho. “Indriyavaropariyattaṇāṇanti”⁶tipi pāṭho, varāni ca avarāni ca varopariyāni, varopariyānaṃ bhāvo varopariyattanti yojetabbaṃ. **Avariyaṇīti** ca uttamānīti attho. Atha vā—parāni ca

1. Visuddhi 2. 44; Vi-Ṭṭha 1. 128 piṭṭhādīsupi Passitabbaṃ.

3. Dī 2. 139 piṭṭhādīsu.

5. Ma 2. 262 piṭṭhādīsu.

2. Dī 2. 1 piṭṭhādīsu.

4. Dī 2. 178 piṭṭhādīsu.

6. Dī 2. 13 piṭṭhe.

oparāni ca paroparāni, tesam bhāvo paropariyattanti yojetabbaṃ. **Oparānī**ti ca orānīti vuttaṃ hoti, lāmakānīti attho “paroparāyassa samecca dhammā”ti-ādīsu viya¹. “Indriyaparopariyatte ñāṇan”ti bhumavacanenapi pāṭho².

Tathāgatassāti yathā Vipassi-ādayo pubbakā isayo āgatā, tathā āgatassa. Yathā ca te gatā, Tathāgatassa. **Tathāgatabalanti** aññehi asādhāraṇaṃ Tathāgatasseva balaṃ. Yathā vā pubbabuddhānaṃ balaṃ puññussayasampattiyā āgataṃ, tathā āgatabalantipi attho. Tattha duvidhaṃ Tathāgatassa balaṃ kāyabalaṃ ñāṇabalaṃ. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttaṃ hetam porāṇehi—

“Kāḷāvakaṇca Gaṅgeyyaṃ, Paṇḍaram Tambapiṅgalaṃ.
Gandhamaṅgalaḥemaṇca, Uposathachaddantime dasā”ti³.

Yadetaṃ pakatihatthiggaṇanāya hatthīnaṃ koṭisahasassa purisagaṇanāya dasannaṃ purisakoṭisahasānaṃ balaṃ hoti, idaṃ tāva Tathāgatassa kāyabalaṃ. Ñāṇabalaṃ pana mahāsīhanāde⁴ āgataṃ dasabalañāṇaṃ catuvesārajjañāṇaṃ atṭhasu parisāsu akampanañāṇaṃ catuyoniparicchedakañāṇaṃ pañcagatiparicchedakañāṇaṃ saṃyuttake⁵ āgatāni tesattati ñāṇāni sattasattati ñāṇāni evaṃ aññānīpi anekāni ñāṇasahasāni, etaṃ ñāṇabalaṃ nāma. Idhāpi ñāṇabalameva adhippetam, ñāṇāñhi akampiyatṭhena upathambhakatṭhena ca balanti⁶ vuttaṃ.

Sattānaṃ āsayānusaye ñāṇanti ettha rūpādīsu khandhesu chandarāgena sattā visattāti sattā. Vuttaṃ hetam Bhagavatā—

“Rūpe kho rādha yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā, tatra satto
tatra visatto, tasmā ‘satto’ti

1. Am 1. 312; Khu 1. 348 piṭṭhesu. 2. Paṭisaṃ-Ṭṭha 1. 53 piṭṭhādīsu passitabbaṃ.

3. Ma-Ṭṭha 1. 331; Saṃ-Ṭṭha 2. 41; Am-Ṭṭha 3. 293; Abhi-Ṭṭha 2. 380;

Udāna-Ṭṭha 364; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 230 piṭṭhādīsu.

4. Ma 1. 97 piṭṭhādīsu.

5. Saṃ 1. 290 piṭṭhādīsu.

6. Abhi-Ṭṭha 2. 380; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 230 piṭṭhādīsūpi passitabbaṃ.

vuccati. Vedanāya. Saññāya. Saṅkhāresu. Viññāṇe yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā, tatra satto tatra visatto, tasmā ‘satto’ti vuccatī”ti¹.

Akkharacintakā pana atthaṃ avicāretvā “nāmamattametan”ti icchanti. Yepi atthaṃ vicārenti, te satvayogena sattāti icchanti. Tesam sattānaṃ āsayanti nissayanti etthāti āsayo, micchādiṭṭhiyā sammādiṭṭhiyā vā kāmādīhi nekkhammādīhi vā paribhāvitassa cittasantānassetam adhivacanaṃ. Sattasantāne anusenti anupavattantīti anusayā, thāmagatānaṃ kāmarāgādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Āsayo ca anusayo ca āsayānusayo. Jātiggaṇaṇena ca dvandasamāsavasena ca ekavacanaṃ veditabbaṃ. Yasmā caritādhimuttiyo āsayānusayasaṅgahitā, tasmā uddese caritādhimuttisu ñāṇāni āsayānusayañāṇeneva saṅgahetvā “āsayānusaye ñāṇan”ti vuttam.

Yamakapāṭihīre ñāṇanti ettha aggikkhandha-udakadhārādīnaṃ apubbaṃ acarimaṃ sakim yeva pavattito yamakaṃ, assaddhiyādīnaṃ paṭipakkhadhammānaṃ haraṇato pāṭihīraṃ, yamakañca taṃ pāṭihīrañcāti yamakapāṭihīraṃ.

Mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇanti ettha paradukkhe sati sādhuṇaṃ hadayakampanaṃ karotīti karuṇā, kināti vā paradukkhaṃ himsati vināsetīti karuṇā, kiriyati vā dukkhitesu pharaṇavasena pasārīyatīti karuṇā, pharaṇakammavasena kammaguṇavasena ca mahatī karuṇā mahākaruṇā, samāpajjanti etaṃ mahākāruṇikāti samāpatti, mahākaruṇā ca sā samāpatti cāti mahākaruṇāsamāpatti, tassaṃ mahākaruṇāsamāpattiyā. Taṃ sampayuttaṃ vā ñāṇaṃ.

Sabbaññutaññāṇaṃ anāvaraṇaññāṇanti ettha pañcaneyyapathappabhedam sabbaṃ aññāsīti sabbaññū, sabbaññussa bhāvo sabbaññutā, sabbaññutā eva ñāṇaṃ sabbaññutaññāṇanti vattabbe sabbaññutaññāṇanti vuttam. Saṅkhatāsaṅkhatādibhedā sabbadhammā hi saṅkhāro vikāro lakkhaṇaṃ nibbānaṃ paññattīti pañceva neyyapathā honti. Āvajjanapaṭibaddhattā eva hi natthi tassa āvaraṇanti tadeva **anāvaraṇaññāṇanti** vuccati².

1. Saṃ 2. 155; Khu 7. 18 piṭṭhesu. 2. Paṭisaṃ-Ṭṭha 1. 53 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Sabbattha asaṅgamappaṭihatamanāvaraṇaññanti ettha atītānāgatapaccuppannesu asaṅgam saṅgavirahitaṃ appaṭihatam paṭipakkhavirahitaṃ hutvā pavattaṃ āvaraṇavirahitaṃ ñāṇam.

Anāgatampi ādisatīti—

“Imasmim bhaddake kappe, tayo āsimṣu nāyakā.
Ahametarahi Sambuddho, Metteyyo cāpi hessatī”ti ca¹—

“Asītivassasahasāyukesu bhikkhave manussesu Metteyyo nāma Bhagavā loke uppajjissati Arahaṃ Sammāsambuddho Vijjācaraṇasampanno”ti ca²—

“Atha kho bhikkhave Saṅkho nāma rājā yo so yūpo raññā Mahāpanādena kārāpito, taṃ yūpaṃ ussāpetvā ajjhāvasitvā taṃ datvā vissajjitvā samaṇa brāhmaṇa kapaṇaddhikavaṇibbakayācakānaṃ dānaṃ datvā Metteyyassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa santike kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajissatī”ti ca²—

“Anāgate Aṭṭhissaro nāma paccekasambuddho bhavissatī”ti³ ca,
“Sumanissaro nāma paccekasambuddho⁴ bhavissatī”ti ca—

ādinā nayena Devadattādīnaṃ anāgataṃ ācikkhati. Paccuppannampi ādisatīti idaṃ pākaṭameva.

82. Vibhūtarūpasaññissatī samatikkantarūpasaññissa.

Sabbakāyappahāyinoti tadaṅgavikkhambhanavasena

sabbarūpakāyapahāyino, pahīnarūpabhavapaṭisandhikassatī adhippāyo.

Natthi kiñcīti passatoti viññāṇābhāvadassanena “natthi kiñcī”ti passato, ākiñcaññāyatanaḷābhinoṭi vuttaṃ hoti. **Nāṇaṃ sakkā’ nupucchāmīti** sakkātī Bhagavantaṃ ālapanto āha. Tassa puggalassa ñāṇaṃ pucchāmi, kīdisaṃ icchitabbanti. **Kathaṃ neyyātī** kathaṅca netabbo, kathamassa uttariññāṇaṃ uppādetabbanti.

1. Khu 4. 383 piṭṭhe Buddhavaṃse.

2. Dī 3. 63 piṭṭhādīsu.

3. Khu 11. 116 piṭṭhe.

4. Sumanissaronāma Paccekabuddho (Ka)

Katamā rūpasaññāti ettha rūpasaññāti saññāsīsenā vuttarūpāvacarajhānañceva tadārammaṇaṅca. Rūpāvacarajhānampi hi rūpanti vuccati “rūpī rūpāni passatī”ti-ādīsu¹. Tassa ārammaṇampi “bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇānī”ti-ādīsu². Tasmā idha rūpe saññā rūpasaññāti evaṃ saññāsīsenā rūpāvacarajhānassetaṃ adhivacanaṃ. Rūpaṃ saññā āssāti rūpasaññā, rūpamassa nāmantī vuttaṃ hoti. Evaṃ pathavīkaṣiṇādibhedassa tadārammaṇassa cetānaṃ adhivacanaṃ veditabbaṃ. Idha pana kusalavipākakiriyavasena pañcadasajhānasāṅkhātā rūpasaññā eva adhippetā. **Rūpāvacarasaṃpattim samāpannassa vāti** rūpāvacarakusalajjhānasamāpattim samāpannassa. **Upapannassa vāti** vipākajjhānavasena tasmim bhava upapannassa. **Diṭṭhadhammasukhavihārissa vāti** imasmim yeva attabhāve kiriyajjhānaṃ samāpajjitvā sukhaṃ uppādetvā viharantassa. **Arūpasamāpattiyoti** ākāsaṇācāyatanādīni. **Paṭiladdhassāti** uppādetvā ṭhitassa. **Rūpasaññā vibhūtā hontīti** rūpasaññā apagatā honti. **Vigatāti** vināsītā. “Abhāvitā”tipi³ pāṭho, sundaro.

Tadaṅgasamatikkamāti tadaṅgappahānavasena atikkamena. **Vikkhambhanappahānena pahīnoti** arūpajjhānapaṭilābhena vikkhambhanena pahīno. **Tassa rūpakāyoti** tassa arūpasamāpattipaṭilābhino arūpapuggalassa rūpāvacarakāyo.

Ākiñcaññāyatananti ettha nāssa kiñcanaṃ akiñcanaṃ, antamaso bhaṅgamattampi assa avasiṭṭhaṃ natthīti vuttaṃ hoti. Akiñcanaṃ bhāvo ākiñcaññaṃ, ākāsaṇācāyatanaviññāṇāpāgamassetānaṃ adhivacanaṃ, taṃ ākiñcaññaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena imissā saññāya āyatananti ākiñcaññāyatanam, ākāse pavattitaviññāṇāpāgamārammaṇassa jhānassetānaṃ adhivacanaṃ. **Viññāṇācāyatanasamāpattim sato samāpajjitvāti** taṃ viññāṇācāyatanam satokārī hutvā samāpajjitvā. **Tato vuṭṭhahitvāti** satokārī hutvā tāya samāpattiyā vuṭṭhāya. **Taññeva viññāṇanti** taṃ ākāse pavattitam mahaggataviññāṇam. **Abhāvetīti** vināseti. **Vibhāvetīti** vividhā nāseti⁴. **Antaradhāpetīti** adassanaṃ gameti.

1. Abhi 1. 65; Khu 9. 231 piṭṭhādīsu.

3. Vibhāvitātipi (Sī, Syā, I)

2. Abhi 1. 59 piṭṭhādīsu.

4. Viddhamseti (Sī)

Kathaṃ so netabboti so puggalo kenappakārena jānitabbo. **Vinetabboti** nānāvidhena jānitabbo. **Anunetabboti** punappunaṃ cittena kathaṃ gamayitabbo.

83. Athassa Bhagavā tādise puggale attano appaṭihataññātaṃ pakāsetvā taṃ ñāṇaṃ byākātuṃ gāthamāha. Tattha **viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, abhijānaṃ Tathāgatoti** abhisaṅkhārasena catasso paṭisandhivasena sattāti evaṃ sabbā viññāṇaṭṭhitiyo abhijānanto Tathāgato. **Tiṭṭhantamenāṃ jānātīti** kammābhisaṅkhārasena tiṭṭhametaṃ puggalaṃ jānāti “āyatiraṃ ayaṃ evaṃgatiko bhavissati”ti. **Dhimuttanti** ākiñcaññāyatanādīsu adhimuttaṃ. **Tapparāyaṇanti** tammayaṃ.

Viññāṇaṭṭhityoti paṭisandhiviññāṇassa ṭhānāni saviññāṇakā khandhā eva. Tattha **seyyathāpīti** nidassanatthe nipāto yathā manussāti attho. Aparimāṇesupi hi cakkavāḷesu aparimāṇānaṃ manussānaṃ vaṇṇasaṅṭhānādivasena dvepi ekasadisā natthi. Yepi hi katthaci yamakabhātarō vaṇṇena vā saṅṭhānena vā sadisā hontī. Tepi ālokitavilokitādīhi visadisāva hontī. Tasmā “**nānattakāyā**”ti vuttā. Paṭisandhisaññā pana nesaṃ tihetukāpi duhetukāpi ahetukāpi hoti. Tasmā **nānattasaññino**”ti vuttā. **Ekacce ca devāti** cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo nīlo hoti, kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana nesaṃ tihetukāpi duhetukāpi hoti, ahetukā na hoti. **Ekacce ca vinipātikāti** catu-apāyavinimuttā Punabbasumātā yakkhinī Piyaṅkaramātā Phussamittā Dhammaguttāti evamādayo aññe ca vemānikā petā. Etesaṃ hi odātakāḷa maṅguracchavi sāmavaṇṇādivasena ceva kisa thūla rassa dīghavasena ca kāyo nānā hoti, manussānaṃ viya tihetukaduhetukāhetukavasena saññāpi. Te pana devā viya na mahesakkhā, kapaṇamanussā viya appesakkhā dullabhaḡhāsacchādanā dukkhaḡpīḡitā viharanti. Ekacce kāḷapakkhe dukkhitā juḡhapakkhe sukhitā hontī, tasmā sukhasamussayato vinipatitattā **vinipātikāti** vuttā. Ye panettha tihetukā, tesāṃ dhammābhisamayopi hoti Piyaṅkaramātādīnaṃ viya.

Brahmakāyikāti brahmapārisajjabrahmapurohita mahābrahmāno. **Paṭhamābhiniḅbattā**ti te sabbepi paṭhamajjhānena niḅbattā. Brahmapārisajjā pana parittena, brahmapurohitā majjhimena, kāyova nesaṃ vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇītena, kāyo pana nesaṃ ativipphārikataro hoti. Iti te kāyassa nānattā, paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā **nānattakāyā ekattasaññī**noti vuttā. Yathā ca te, evaṃ catūsu apāyesu sattā. Nirayesu hi kesañci gāvutaṃ, kesañci aḍḍhajojanaṃ, kesañci tigāvutaṃ attabhāvo hoti, Devadattassa pana yojanasatiko jāto. Tiracchānesupi keci khuddakā honti, keci mahantā. Pettivisayesupi keci saṭṭhihatthā, keci asītihatthā honti, keci suvaṇṇā, keci dubbaṇṇā. Tathā Kālakañcikā asurā. Api cettha Dīghapiṭṭhikapetā nāma saṭṭhiyojanikāpi honti. Saññā pana sabbesampi akusalavipākāhetukāva hoti. Iti apāyikāpi **nānattakāyā ekattasaññī**noti saṅkhaṃ gacchanti.

Ābhassarāti daṇḍa-ukkāya acci viya etesaṃ sarīrato ābhā chijjivā chijjivā patantī viya sarati visaratīti Ābhassarā. Tesu pañcakanaye dutiyatatiyajjhānadvayaṃ parittaṃ bhāvetvā upapannā **Parittābhā** nāma honti. Majjhimaṃ bhāvetvā upapannā **Appamāṇābhā** nāma honti. Paṇītaṃ bhāvetvā upapannā ābhassarā nāma honti. Idha pana ukkaṭṭhaparicchedavasena sabbe gahitā. Sabbesaṃ hi tesāṃ kāyo ekavipphārova hoti, saññā pana avitakkavicāramattā ca avitakka-avicārā cāti nānā.

Subhakiṇhāti subhena vokiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanāti attho. Etesaṃ hi na ābhassarānaṃ viya chijjivā chijjivā pabhā gacchatīti. Catukkanaye tatiyassa pañcakanaye catukkassa parittamajjhimaṇītaṃ jhānassa vasena parittasubha-appamāṇasubhasubhakiṇhā nāma hutvā niḅbattanti. Iti sabbepi te **ekattakāyā** ceva catutthajjhānasaññāva **ekattasaññī**no cāti veditabbā. **Vehapphalā**pi catutthaviññāṇaṭṭhitimeva bhajanti. **Asaññasattā** viññāṇābhāvā ettha saṅgahaṃ na gacchanti, sattāvāsesu gacchanti.

Suddhāvāsā vipaṭṭapakkhe ṭhitā, na sabbakālikā, kappasatasahassampi asaṅkhyeyyampi Buddhasuññe loke na uppajjanti. Soḷasakappasahassabbhantare Buddhesu uppannesuyeva uppajjanti. Dhammacakkapavattissa¹ Bhagavato khandhāvārasadisā honti. Tasmā neva viññāṇaṭṭhitim, na ca sattāvāsam bhajanti. Mahāsīvatthero pana “na kho pana so Sāriputta āvāso sulabharūpo, yo mayā anāvuṭṭhapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehīti iminā suttana² suddhāvāsāpi catutthaviññāṇaṭṭhitim catutthasattāvāsañca bhajanti”ti vadati, taṃ appaṭibāhitattā suttassa anuññātam³.

Sabbaso rūpasaññānam samatikkamāti ettha **sabbasoti** sabbākārena, sabbāsam vā anavasesānanti attho. **Rūpasaññānanti** saññāsīsena vuttarūpāvacarajjhānānañceva tadārammaṇānañca. Rūpāvacarajjhānampi hi rūpanti vuccati “rūpī rūpāni passati”ti-ādīsu⁴, tassa ārammaṇampi “bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇāni”ti-ādīsu⁵. Tasmā idha “rūpe saññā rūpasaññā”ti evaṃ saññāsīsena vuttarūpāvacarajjhānassetam adhivacanam. Rūpam saññā assāti rūpasaññā, rūpamassa nāmanti vuttam hoti. Evaṃ pathavīkaṣiṇādibhedassa tadārammaṇassa cetam adhivacananti veditabbam.

Samatikkamāti virāgā nirodhā ca. Kim vuttam hoti? Etasam kusalavipākakiriyavasena pañcadassannaṃ jhānaṅkhatānaṃ rūpasaññānaṃ etesañca pathavīkaṣiṇādivasena aṭṭhannaṃ ārammaṇasaṅkhatānaṃ rūpasaññānaṃ sabbākārena anavasesānaṃ vā virāgā ca nirodhā ca virāgahetu ceva nirodhahetu ca ākāśānañcāyatanam upasampajja viharati. Na hi sakkā sabbaso anatikkantarūpasaññāna etam upasampajja viharitunti. Tattha yasmā ārammaṇe avirattassa saññāsamatikkamo na hoti, samatikkantāsu ca saññāsu ārammaṇam samatikkantameva hoti. Tasmā ārammaṇasamatikkamaṃ avatvā—

“Tattha katamā rūpasaññā? Rūpāvacarasaṃpattim samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihārissa vā saññā sañjānā

1. Saṃ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhādīsu.

3. Am-Ṭṭha 3. 163; Paṭisaṃ-Ṭṭha 1. 104 piṭṭhādīsu.

4. Abhi 1. 65; Khu 9. 231 piṭṭhādīsu.

2. Ma 1. 116 piṭṭhe.

5. Abhi 1. 59 piṭṭhādīsu.

sañjānitattam, imā vuccanti rūpasaññāyo. Imā rūpasaññāyo atikkanto hoti vītikkanto samatikkanto, tena vuccati sabbaso rūpasaññānam samatikkamā”ti—

evam **Vibhaṅge**¹ saññānamyeva samatikkamo vutto. Yasmā pana ārammaṇasamatikkamena pattabbā etā samāpattiyo, na ekasmim yeva ārammaṇe paṭhamajjhānādīni viya, tasmā ayam ārammaṇasamatikkamavasenāpi atthavaṇṇanā katāti veditabbā.

Paṭighasaññānam atthaṅgamāti cakkhādīnam vatthūnam rūpādīnam ārammaṇānañca paṭighātena uppannā saññā paṭighasaññā, rūpasaññādīnam etaṃ adhivacanam. Yathāha “tattha katamā paṭighasaññā? Rūpasaññā saddasaññā gandhasaññā rasasaññā phoṭṭhabbasaññā, imā vuccanti paṭighasaññāyo”ti¹. Tāsam kusalavipākānam pañcannam akusalavipākānam pañcannanti sabbaso dasannam paṭighasaññānam atthaṅgamā pahānā asamuppādā, appavattim katvāti vuttam hoti.

Kāmañcetā paṭhamajjhānādīni samāpannassāpi na santi, na hi tasmim samaye pañcadvārasena cittam pavattati, evam santepi aññattha pahīnānam sukhadukkhānam catutthajjhāne viya sakkāyadiṭṭhādīnam tatiyamagge viya ca imasmimyeva jhāne ussāhajanattham imassa jhānassa pasamsāvasena etāsam ettha vacanam veditabbanam. Atha vā—kiñcāpi tā rūpāvacaram samāpannassa na santi, atha kho na pahīnattā na santi, na hi rūpavirāgāya rūpāvacarabhāvanā samvattati, rūpāyattā ca etāsam pavatti, ayam pana bhāvanā rūpavirāgāya samvattati. Tasmā tā ettha “pahīnā”ti vuttum vaṭṭati. Na kevalaṅca vuttum, ekamseneva evam dhāretumpi vaṭṭati. Tāsam hi ito pubbe appahīnattāyeva “paṭhamajjhānam samāpannassa saddo kaṅṭako”ti² vutto Bhagavatā. Idha ca pahīnattāyeva arūpasamāpattīnam āneñjatā santavimokkhatā ca vuttā “Āḷāro ca Kālāmo arūpam samāpanno pañcamattāni sakaṭasatāni nissāya nissāya atikkantāni neva addasa, na pana saddam assosī”ti³.

Nānattasaññānam amanasikārāti nānatte gocare pavattānam saññānam, nānattānam vā saññānam. Yasmā hi etā—

1. Abhi 2. 272 piṭṭhe.

2. Am 3. 363 piṭṭhe.

3. Dī 2. 108 piṭṭhe.

“Tattha katamā nānattasaññā? Asamāpannassa
manodhātusamaṅgissa vā manoviññāṇadhātusamaṅgissa vā saññā
sañjānanā sañjānitattam, imā vuccanti nānattasaññāyo”ti—

evam **Vibhaṅge**¹ vibhajitvā vuttāva idha adhippetā asamāpannassa
manodhātumanoviññāṇadhātusaṅgahitā saññā rūpasaddādibhede nānatte
nānāsabhāve gocare pavattanti. Yasmā cetā aṭṭha kāmāvacarakusalasaññā
dvādasa akusalasaññā ekādasa kāmāvacarakusalavipākasaññā dve
akusalavipākasaññā ekādasa kāmāvacarakiriyasaññāti evam catucattālīsampi
saññā nānattā nānāsabhāvā aññamaññaṃ asadisā, tasmā “nānattasaññā”ti
vuttā. Tāsam sabbaso nānattasaññānaṃ amanasikārā anāvajjanā
asamannāhārā apaccavekkhaṇā. Yasmā tā nāvajjati na manasikaroti na
paccavekkhati, tasmāti vuttam hoti.

Yasmā cettha purimā rūpasaññā paṭighasaññā ca iminā jhānena nibbatte
bhavēpi na vijjanti, pageva tasmim bhavē imam jhānam upasampajja
viharaṇakāle, tasmā tāsam “samattikkamā atthaṅgamā”ti dvedhāpi
abhāvoyeva vutto. Nānattasaññāsu pana yasmā aṭṭha
kāmāvacarakusalasaññā nava kiriyasaññā dasa akusalasaññāti imā sattavīsati
saññā iminā jhānena nibbatte bhavē vijjanti, tasmā tāsam “amanasikārā”ti
vuttanti veditabbaṃ. Tatrāpi hi imam jhānam upasampajja viharanto tāsam
amanasikārāyeva upasampajja viharati, tā pana manasikaronto asamāpanno
hotīti. Saṅkhepato cettha “rūpasaññānaṃ samattikkamā”ti iminā
sabbarūpāvacaradhammānaṃ pahānaṃ vuttam. “Paṭighasaññānaṃ
atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā”ti iminā sabbesaṃ
kāmāvacaracittacetāsikānaṃca pahānaṃ amanasikāro ca vuttoti veditabbo².

Iti Bhagavā pannarasannaṃ rūpasaññānaṃ samattikkamena dasannaṃ
paṭighasaññānaṃ atthaṅgamena catucattālīsāya nānattasaññānaṃ
amanasikārenāti tīhi padehi ākāsānañcāyatanasamāpattiyā vaṇṇaṃ kathesi.
Kim kāraṇāti ce? Sotūnaṃ ussāhajananatthañceva palobhanatthañca. Sace hi

1. Abhi 2. 272 piṭṭhe.

2. Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 154 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

keci paṇḍitā vadeyyum “Satthā ākāsānañcāyatanasamāpattim nibbattethāti vadati, ko nu kho etāya nibbattitāya attho, ko ānisaṃso”ti. “Te evaṃ vattum mā labhantū”ti imehi ākārehi samāpattiyā vaṇṇaṃ kathesi. Tañhi nesam sutvā evaṃ bhavissati “evaṃ santā kira ayaṃ samāpatti evaṃ paṇitā, nibbattessāma nan”ti, athassā nibbattanatthāya ussāhaṃ karissantīti.

Palobhanatthañcāpi tesam etissā vaṇṇaṃ kathesi Visakaṇṭakavāṇijoviya, Visakaṇṭakavāṇijo nāma guḷavāṇijo vuccati. So kira guḷa phāṇitakhaṇḍa sakkarādīni sakaṭena adāya paccantagāmaṃ gantvā “Visakaṇṭakam gaṇhatha, Visakaṇṭakam gaṇhathā”ti ugghosesi. Tam sutvā gāmikā “visaṃ nāma kakkhaḷaṃ, yo naṃ khādati, so marati, kaṇṭakopi vijjhivā māreti, ubhopete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gehadvārāni thakesum, dārake ca palāpesum. Tam dīsvā vāṇijo “avohārakusalā ime gāmikā, handa ne upāyena gaṇhāpemi”ti “atimadhuraṃ gaṇhatha, atisāduṃ gaṇhatha, guḷaṃ phāṇitaṃ sakkaraṃ samagghaṃ¹ labbhati, kūṭamāsakakūṭakahāpaṇādīhipi labbhati”ti ugghosesi. Tam sutvā gāmikā haṭṭhapahaṭṭhā nikkhantā bahumpi mūlaṃ datvā gahesum.

Tattha vāṇijassa “Visakaṇṭakam gaṇhathā”ti ugghosanaṃ viya Bhagavato “ākāsānañcāyatanasamāpattim nibbattethā”ti vacanaṃ. “Ubhopete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gāmikānaṃ cintanaṃ viya “Bhagavā ‘ākāsānañcāyatanaṃ nibbattethā’ti āha, ko nu kho ettha ānisaṃso, nāssa guṇaṃ jānāmā”ti sotūnaṃ cintanaṃ. Athassa vāṇijassa “atimadhuraṃ gaṇhathā”ti-ādivacanaṃ viya Bhagavato rūpasaññāsamatikkamanādikaṃ ānisaṃsappakāsaṇaṃ. Idañhi sutvā te bahumpi mūlaṃ datvā gāmikā viya guḷaṃ “iminā ānisaṃsena palobhitacittā mahantampi ussāhaṃ katvā imaṃ samāpattim nibbattessanti”ti ussāhajanatthaṃ palobhanatthañca kathesi.

1. Mahagghaṃ (Sī)

Ākāsānañcāyatanūpagāti ettha nāssa antoti anantaṃ, ākāsaṃ anantaṃ ākāsānantaṃ, ākāsānantaṃ eva ākāsānañcaṃ, taṃ ākāsānañcaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena āyatanamassa sasampayuttadhammassa jhānassa devānaṃ devāyatanamivāti ākāsānañcāyatanam. Kasiṇugghāṭimākāsassetam adhivacanaṃ. Tattha jhānaṃ nibbattetvā paṭisandhivasena ākāsānañcāyatanabhavaṃ upagatā ākāsānañcāyatanūpagā. Ito paresu visesamattameva vaṇṇayissāma¹.

Ākāsānañcāyatanam samatikkammāti ettha tāva pubbe vuttanayena ākāsānañcaṃ āyatanamassa adhiṭṭhānaṭṭhena jhānampi ākāsānañcāyatanam, vuttanayeneva ārammaṇampi. Evametaṃ jhānañca ārammaṇañcāti ubhayampi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvāva yasmā idaṃ viññāṇañcāyatanam upasampajja viharitabbaṃ, tasmā ubhayampetaṃ ekajjhaṃ katvā “ākāsānañcāyatanam samatikkammā”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ.

Viññāṇañcāyatanūpagāti ettha pana “anantaṃ”ti manasikātabbavasena nāssa antoti anantaṃ, anantameva ānañcaṃ, viññāṇam ānañcaṃ “viññāṇañcaṃ”ti avatvā “viññāṇañcaṃ”ti vuttaṃ. Ayaṃ hettha rūḷhīsaddo. Tadeva viññāṇañcaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena āyatananti viññāṇañcāyatanam. Tattha jhānaṃ nibbattetvā viññāṇañcāyatanabhāvaṃ upagatā viññāṇañcāyatanūpagā.

Viññāṇañcāyatanam samatikkammāti etthapi pubbe vuttanayeneva viññāṇañcaṃ āyatanamassa adhiṭṭhānaṭṭhena jhānampi viññāṇañcāyatanam, vuttanayeneva ca ārammaṇampi. Evametaṃ jhānañca ārammaṇañcāti ubhayampi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvāva yasmā idaṃ ākiñcaññāyatanam upasampajja viharitabbaṃ, tasmā ubhayampetaṃ ekajjhaṃ katvā “viññāṇañcāyatanam samatikkammā”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ².

Ākiñcaññāyatanūpagāti ettha pana nāssa kiñcanaṃ, antamaso bhaṅgamattampi assa avasiṭṭhaṃ natthīti vuttaṃ hoti. Ākiñcanaṃ bhāvo ākiñcaññaṃ, ākāsānañcāyatanaviññāṇāpagamassetam adhivacanaṃ. Taṃ ākiñcaññaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena āyatananti ākiñcaññāyatanam. Tattha jhānaṃ nibbattetvā ākiñcaññāyatanabhavaṃ upagatā ākiñcaññāyatanūpagā.

Ayaṃ

1. Abhi-Ṭṭha 1. 245, 446 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Vi-Ṭṭha 1. 245 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

sattamaviññāṇaṭṭhitīti imaṃ sattamaṃ paṭisandhiviññāṇassa ṭhānaṃ jānāti. Nevasaññānāsaññāyatanam yatheva saññāya, evaṃ viññāṇassāpi sukhumattā neva viññāṇam nāviññāṇam, tasmā viññāṇaṭṭhitīsu na vuttaṃ.

Abhūtaṃti abhūtatthaṃ “rūpaṃ attā”ti-ādivacanam. Taṃ vipallāsabhāvato **ataccham**. Diṭṭhinissayato **anattasañhitam**. Atha vā **abhūtaṃ**ti asantaṃ avijjamānaṃ. Acorasseva “idaṃ te corikāya ābhataṃ, na idaṃ tuyhaṃ ghare dhanan”ti-ādivacanam. **Atacchanti** atathākāraṃ aññathā santaṃ. **Anattasañhitanti** na idhalokatthaṃ vā paralokatthaṃ vā nissitaṃ. **Na taṃ Tathāgato byākarotī**ti taṃ aniyyānikakathaṃ Tathāgato na katheti. **Bhūtaṃ tacchaṃ anattasañhitanti** rājakathāditiracchānakathaṃ. **Bhūtaṃ tacchaṃ atthasāñhitanti** ariyasaccasannissitaṃ. **Tatra kālaññū Tathāgato hotī**ti tasmim tatiyabyākaraṇe tassa pañhassa byākaraṇatthāya Tathāgato kālaññū hoti. Mahājanassa ādānakālaṃ gahaṇakālaṃ jānitvā sahetukaṃ sakāraṇam katvā yuttapattakāleyeva byākarotīti attho.

Yuttapattakāle vadatīti **kālavādī**. Bhūtaṃ sabhāvaṃ vadatīti **bhūtavādī**. Paramatthaṃ nibbānaṃ vadatīti **atthavādī**. Maggaphaladhammaṃ vadatīti **dhammavādī**. Saṃvarādivinayaṃ vadatīti **vinayavādī**. Tattha diṭṭhanti aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhudvāresu āpāthaṃ āgacchantam rūpārammaṇam nāma atthi, taṃ sabbākārato jānāti passati. Evaṃ jānatā passatā ca tena taṃ iṭṭhāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā “katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanam? Yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṃ sappaṭighaṃ nīlaṃ pītakaṃ”ti-ādinā¹ nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvipaññāsāya nayehi vibhajjamānaṃ tathameva hoti vitathaṃ natthi. Esa nayo sotadvārādīsipi. Āpāthamāgacchantesu saddādīsū tesam vividham dassetum “**diṭṭham sutan**”ti āha. Tattha **diṭṭhanti** rūpāyatanam. **Sutanti** saddāyatanam. **Mutanti** patvā gahetabbato gandhāyatanam rasāyatanam phoṭṭhabbāyatanam. **Viññāntanti** sukhadukkhādidhammārammaṇam. **Pattanti** pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattam.

1. Abhi 1. 163 piṭṭhe.

Pariyesitanti pattam̐ vā apattam̐ vā pariyesitam̐. **Anuvaritam̐ manasāti** cittena anusañcaritam̐.

Tathāgatena abhisambuddhanti iminā etam̐¹ dasseti—yañhi aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlam̐ pītakanti-ādi rūpārammaṇam̐ cakkhudvāre āpātham̐ āgacchati, “ayam̐ satto imasmim̐ khaṇe imam̐ nāma rūpārammaṇam̐ disvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbam̐ tam̐ Tathāgatassa evam̐ abhisambuddham̐. Tathā yam̐ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo mudiṅgasaddoti-ādi saddārammaṇam̐ sotadvāre āpātham̐ āgacchati, mūlagandho tacagandhoti-ādi gandhārammaṇam̐ ghānavāre āpātham̐ āgacchati, mūlaraso khandharasoti-ādi rasārammaṇam̐ jivhādvāre āpātham̐ āgacchati, kakkhaḷam̐ mudukanti-ādi pathavīdhātutejodhātuvāyodhātu-bhedam̐ phoṭṭhabbārammaṇam̐ kāyadvāre āpātham̐ āgacchati, “ayam̐ satto imasmim̐ khaṇe imam̐ nāma phoṭṭhabbārammaṇam̐ phusitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbam̐ tam̐ Tathāgatassa evam̐ abhisambuddham̐. Tathā yam̐ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādibhedam̐ dhammārammaṇam̐ manodvārassa āpātham̐ āgacchati, “ayam̐ satto imasmim̐ khaṇe imam̐ nāma dhammārammaṇam̐ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbam̐ tam̐ Tathāgatassa evam̐ abhisambuddham̐.

Yañhi Cunda imesam̐ sattānam̐ diṭṭham̐ sutam̐ mutam̐ viññātam̐, tattha Tathāgatena adiṭṭham̐ vā asutam̐ vā amutam̐ vā aviññātam̐ vā natthi, imassa pana mahājanassa pariyesitvā apattampi atthi, apariyesitvā apattampi atthi, pariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā pattampi atthi, sabbampi Tathāgatassa asampattam̐ nāma natthi nāṇena asacchikataṃ. **Tasmā Tathāgatoti vaccatīti** yam̐ tathā lokena gatam̐, tassa tatheva gatattā Tathāgatoti vaccatīti. Pāḷiyam̐ pana “abhisambuddhan”ti vuttam̐, tam̐ gatasaddena ekattham̐. Iminā nayena sabbavāresu Tathāgatoti nigamassa attho veditabbo².

“Yañca Cunda rattim̐ Tathāgato anuttaram̐ sammāsambodhim̐ abhisambujjhati, yañca rattim̐ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati,

1. Evam̐ (Ka)

2. Di-Ṭṭha 3. 98, 99; Ari-Ṭṭha 2. 269 piṭṭhesupi passitabbam̐.

yaṃ etasmim̐ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti,
no aññathā, tasmā Tathāgatoti vuccatī”ti—

ettha yaṃ rattim̐ Bhagavā Bodhimaṇḍe Apparājitapallaṅke nisinno tiṇṇaṃ
mārānaṃ matthakaṃ madditvā anuttarasammāsambodhim̐ abhisambuddho,
yañca rattim̐ yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā
parinibbāyi, etthantare pañcavattālīsavassaparimāṇe kāle paṭhamabodhiyāpi
majjhimabodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yaṃ Bhagavatā bhāsitaṃ Suttaṃ
Geyyaṃ -pa- Vedallaṃ, taṃ sabbaṃ atthato ca byañjanato ca anupavajjaṃ
anūnāmanadhikaṃ sabbākāraparipuṇṇaṃ rāgamadanimmadanaṃ
dosamohamadanimmadanaṃ natthi tattha vāḷaggamattampi avakkhalitaṃ,
sabbaṃ taṃ ekamuddikāya lañchitaṃ¹ viya, ekanāliyaṃ mitaṃ viya,
ekatulāya tulitaṃ viya ca tathameva hoti vitathaṃ natthi. Tenāha “yañca
Cunda rattim̐ Tathāgato -pa- sabbaṃ taṃ tathameva hoti, no aññathā, tasmā
Tathāgatoti vuccatī”ti. Gada-attho hi ettha gatasaddo.

Api ca—āgadanāṃ āgado, vacananti attho. Tato aviparīto āgado assāti
dakārassa takāraṃ katvā gatoti evametasmim̐ atthe padasiddhi veditabbo.

“Yathāvādī Cunda -pa- vuccatī”ti ettha Bhagavato vācāya kāyo
anulometi kāyassapi vācā, tasmā Bhagavā yathāvādī tathākārī, yathākārī
tathāvādī ca hoti, evambhūtaṃ cassa yathā vācā, kāyopi tathā gato
pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gatā pavattāti Tathāgatoti
evamettha padasiddhi veditabbo.

Abhibhū anabhibhūtoti upari bhavaggaṃ heṭṭhā Avīcipariyantaṃ
aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi
paññāyapi vimuttiyāpi, na tassa tulā vā pamāṇaṃ vā atthi. Atulo appameyyo
anuttaro rājarājā devadevo Sakkānaṃ atisakko brahmānaṃ atibrahmā.
Aññadatthūti ekamsatthe nipāto. Dakkhatīti **daso**. Vasam̐ vattetīti **vasavattī**.

1. Lañcha naṃ (Ka)

Tatrāyaṃ padasiddhi veditabbā—agado viya agado, ko panesa? Desanāvilāso ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dībbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokam abhibhavati. Iti sabbalokābhibhavane tatho aviparīto desanāvilāsamayo ceva puññussayo ca agado assāti dakārassa takāram katvā Tathāgatoti veditabbo¹.

Idhatthaññeva jānāti kammābhisankhāravasenāti

apuññābhisankhāravasena idhatthaññeva jānāti. **Kāyassa bheda param maraṇāti** upādinnaḥandhabhedā maraṇato param. **Apāyanti**-ādīsu vuddhisankhātasukhasātato ayā apetattā apāyo. Dukkhasa gati paṭisaraṇanti **duggati**. Dukkarakārino ettha vinipatanṭīti **vinipāto**. Nirati-aṭṭhena nirassādaṭṭhena **nirayo**. Tam **apāyaṃ -pa- nirayaṃ**. **Upapajjissatīti** paṭisandhivasena uppajjissati. **Tiracchānayaninti** tiriyaṃ añcantīti tiracchānā, tesam yoni tiracchānayoni, tam tiracchānayanim. **Pettivisayanti** paccabhāvaṃ pattānaṃ visayoti pettivisayo, tam pettivisayaṃ. Manaso ussannatāya manussā, tesu **manussesu**. Ito param **kammābhisankhāravasenāti** ettha puññābhisankhāravasena attho gahetabbo.

Āsavānaṃ khayāti āsavānaṃ vināsenā. **Anāsavaṃ cetovimuttinti** āsavavirahitaṃ arahattaphalasaṃmādhim. **Paññāvimuttinti** arahattaphalapaññam. Arahattaphalasaṃmādhī rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalapaññā avijjāvirāgā paññāvimuttīti veditabbā. Taṇhācaritena vā appanājhānabalena kilese vikkhambhetvā adhigataṃ arahattaphalaṃ rāgavirāgā cetovimutti, diṭṭhacaritena upacārajhānamattaṃ nibbattetvā vipassitvā adhigataṃ arahattaphalaṃ avijjāvirāgā paññāvimutti. Anāgāmiḥphalaṃ vā kāmarāgaṃ sandhāya rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalaṃ sabbappakārato avijjāvirāgā paññāvimutti.

Ākiñcaññāyatanam dhimuttanti vimokkhenāti kenaṭṭhena vimokkho veditabboti? Adhimuccanaṭṭhena. Ko yaṃ adhimuccanaṭṭho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu vimuccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu vimuccanaṭṭho,

1. Dī-Ṭṭha 1. 65 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

pitu aṅke vissaṭṭha-aṅgapaccaṅgassa dārakassa sayanaṃ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṃ hoti. Evarūpena vimokkhena. **Dhimuttanti** viññāṇaṅcāyatanam muñcivā ākiṅcaññāyatane nirāsaṅkavasena dhimuttaṃ allīnaṃ. **Tatrādhimuttanti** tasmim samādhimhi allīnaṃ. **Tadadhimuttanti** tasmim jhāne adhimuttaṃ. **Tadādhipateyyanti** taṃ jhānaṃ jeṭṭhakaṃ. **Rūpādhimuttoti**-ādīni pañca kāmagaṇagarukavasena vuttāni. **Kulādhimuttoti**-ādīni tīṇi khattiyādikulagarukavasena vuttāni. **Lābhādhimuttoti**-ādīni aṭṭha lokadhamavasena vuttāni. **Cīvarādhimuttoti**-ādīni cattāri paccayavasena vuttāni. **Suttantādhimuttoti**-ādīni piṭakattayavasena vuttāni. **Āraññakaṅgādhimuttoti**-ādīni dhutaṅgasamādānavasena vuttāni. **Paṭhamajjhānādhimuttoti**-ādīni paṭilābhavasena vuttāni.

Kammaparāyaṇanti abhisāṅkhāravasena. **Vipākaparāyaṇanti** pavattivāsena. **Kammagarukanti** cetanāgarukaṃ. **Paṭisandhigarukanti** upapattigarukaṃ.

84. **Ākiṅcaññāsambhavaṃ** ñatvāti ākiṅcaññāyatanaśamāpattito vuṭṭhahitvā ākiṅcaññāyatanaśanakakammābhisaṅkhāraṃ ñatvā “kinti palibodho ayaṃ”ti. **Nandisaṃyojanaṃ** itīti yā catuttha-arūparāgasāṅkhātā nandī tañca saṃyojanaṃ ñatvā. **Tato tattha vipassatīti** atha tattha ākiṅcaññāyatanaśamāpattito vuṭṭhahitvā taṃ samāpattiṃ aniccādivasena vipassati. **Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassāti** etaṃ tassa puggalassa evaṃ vipassato anukkamena uppannaṃ arahattañāṇaṃ aviparītaṃ. **Vusīmatoti** vusitavantassa. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisaṃmayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Posālamāṇavasuttaniddesaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Mogharājamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

85. Pannarasame Mogharājasutte—**dvāhanti** dve vāre ahaṃ. So hi pubbe Ajitasuttassa¹ ca Tissametteyyasuttassa² ca avasāne dvikkhattuṃ Bhagavantāṃ pucchi, Bhagavā panassa indriyaparipākaṃ āgamayamāno na byākāsi. Tenāha “dvāhaṃ Sakkaṃ apucchissan”ti. **Yāvatiyañca devīsi, byākarotīti me sutanti** yāvatiyañca sahadhammikaṃ puṭṭho visuddhidevabhūto isi Bhagavā Sammāsambuddho byākarotīti evaṃ me sutāṃ. Godhāvaritīreyeva kira so evamassosi. Tenāha “byākarotīti me sutan”ti. Imissā gāthāya niddese yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ heṭṭhā vuttanayaṃ eva.

86. **Ayaṃ lokoti** manussaloko. **Paro lokoti** taṃ ṭhapetvā avaseso. **Sadevakoti** brahmalokaṃ ṭhapetvā avaseso upapattidevasammutidevayutto. “Brahmaloko sadevako”ti etaṃ vā “sadevako loko”ti-ādinayanidassanamattaṃ. Tena sabbopi tathāvuttappakāraloko veditabbo.

87. **Evaṃ abhikkantadassāvinti** evaṃ aggadassāviraṃ, sadevakassa lokassa ajjhāsayaḍhimuttigatiparāyaṇādīni passituṃ samatthanti dasseti.

88. **Suññato lokam avekkhassūti** avasiyapavatta³ sallakkhaṇavasena vā tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vāti dvīhākārehi suññato lokam passa. **Attānudiṭṭhim ūhaccāti** sakkāyadiṭṭhim uddharitvā.

Lujjati bhijjati. Cakkhatīti **cakkhu**. Tadevaṃ sasambharacakkhuno setamaṇḍalaparikkhittassa kaṇhamaṇḍalassa majjhe abhimukhe ṭhitānaṃ sarīrasaṅṭhānupattidesabhūte diṭṭhamaṇḍale cakkhuvīññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhamānaṃ tiṭṭhati. Rūpayantīti **rūpā**, vaṇṇavikāramāpajantā hadayaṅgatabhāvaṃ pakāsentīti attho. Cakkhuto pavattaṃ viññāṇaṃ, cakkhussa vā cakkhusannissitaṃ vā viññāṇaṃ **cakkhuvīññāṇaṃ**. Cakkhuto pavatto samphasso **cakkhusamphasso**. **Cakkhusamphassapaccayāti** cakkhuvīññāṇasampayuttaphassapaccayā.

1. Khu 1. 434 piṭṭhe.

2. Khu 1. 435 piṭṭhe.

3. Avāsavatti (Ka)

Vedayitanti vindanaṃ, vedanāti attho. Tadeva sukhayatīti **sukhaṃ**, yassa uppajjati, taṃ sukhitam karotīti attho. Suṭṭhu vā khādati, khanati ca kāyacittābādhanāti **sukhaṃ**. Dukkhatīti **dukkhaṃ**, yassa uppajjati, taṃ dukkhitam karotīti attho. Na dukkham na sukham **adukkhamasukham**. **Ma-kāro** sandhipadavasena vutto. So pana cakkhusamphasse attanā sampayuttāya vedanāya saha-jāta aññamaññanissayavipāka āhāra sampayutta atthi avigatavasena aṭṭhadhā paccayo hoti, sampañcchanasampayuttāya anantarasamanantarūpanissayanatthivigatavasena pañcadhā, santīraṇādisampayuttānam upanissayavaseneva paccayo hoti.

Suṇātīti **sotaṃ**, taṃ sasambhārasotabilassa anto tanutambalomācite aṅgulivedhakasaṅṭhāne padese sotaviññāṇādīnam yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Saddīyantīti **saddā**, udāharīyantīti attho. Ghāyatīti **ghānaṃ**, taṃ sasambhāraghānabilassa anto ajapadasaṅṭhāne padese ghānaviññāṇādīnam yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Gandhiyantīti **gandhā**, attano vatthum sūciyantīti attho. Jīvitam avhāyatīti **jivhā**, sāyanaṭṭhena vā **jivhā**. Sāsasambhārajivhāya ati-aggamūlapassāni vajjetvā uparimatalamajjhe bhinna-uppaladalaggasaṅṭhāne padese jivhāviññāṇādīnam yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Rasanti te sattāti **rasā**, assādentīti attho.

Kucchitānaṃ āsavadhammānaṃ āyoti **kāyo**. Āyoti uppattideso. So yāvata imasmim kāye upādinnapavatti nāma atthi, tattha yebhuyyena kāyappasādo kāyaviññāṇādīnam yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamāno tiṭṭhati. Phusiyantīti **phoṭṭhabbā**. Manatīti **mano**, vijānātīti attho. Attano lakkhaṇaṃ dhārentīti **dhammā**. **Manoti** sahāvajjanabhavaṅgaṃ. **Dhammāti** nibbānaṃ muñcitvā avasesā dhammārammaṇadhammā. **Manoviññāṇanti** javanamanoviññāṇaṃ. **Manosamphassoti** taṃsampayutto phasso, so sampayuttāya vedanāya vipākapaccayavajjehi sesehi sattahi paccayehi paccayo hoti. Anantarāya teheva sesānaṃ upanissayeneva paccayo hoti.

Avasiyapavattasallakkhaṇavasena vāti avaso hutvā pavattasaṅkhāre passanavasena olokanavasenaṃ attho. **Rūpe vaso na labhatīti**

rūpasmim vasavattibhāvo issarabhāvo na labbhati. **Vedanādisupi** eseva nayo.

Nāyaṃ bhikkhave kāyo tumhākaṃ attani sati attaniyaṃ nāma hoti, attāyeva ca natthi. Tasmā “nāyaṃ bhikkhave kāyo tumhākaṃ”ti āha. **Nāpi aññesanti** añño nāma paresaṃ attā. Tasmim sati aññesaṃ nāma siyā, sopi natthi. Tasmā “nāpi aññesaṃ”ti āha. **Purāṇamidaraṃ bhikkhave kammanti** nayidaṃ purāṇakammameva, purāṇakammanibbatto panesa kāyo. Tasmā paccayavohārena evaṃ vutto. **Abhisankhatanti**-ādi kammavohārasseva vasena purimaliṅgasabhāvātāya vuttaṃ. Ayaṃ panettha attho—**abhisankhatanti** paccayehi katoti daṭṭhabbo. **Abhisāñcetaṃ** cetanāvattuko, cetanāmūlakoti daṭṭhabbo. **Vedaniyaṃ** vedanāya vattūti daṭṭhabbo.

Rūpe sāro na labbhatīti rūpasmim niccādisāro na labbhati. **Vedanādisupi** eseva nayo. **Rūpaṃ assāraṃ nissāraṃ**¹ assāraṃ sāravirahitaṃca. **Sārāpagataṃ** sārato apagataṃ. **Niccāsārasārena vāti** bhaṅgaṃ atikkamivā pavattamānena niccāsārena vā. Kassaci niccāsārassa abhāvato niccāsārena sāro natthi. **Sukhasārasārena vāti** ṭhitisukhaṃ² atikkamivā pavattamānassa kassaci sukhasārassa³ abhāvato sukhasārasārena vā. **Attasārasārena vāti** attattaniyasārasārena vā. **Niccena vāti** bhaṅgaṃ atikkamivā pavattamānassa kassaci niccassa abhāvato⁴ niccena vā. **Dhuvana vāti** vijjamānakālepi paccayāyattavuttitāya thirassa kassaci abhāvato dhuvana vā. **Sassatena vāti** abbochinnassa sabbakāle vijjamānassa kassaci abhāvato sassatena vā. **Avipariṇāmadhammena vāti** jarābhaṅgavasena avipariṇāmapakatikassa kassaci abhāvato avipariṇāmadhammena vā.

Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vāti “kāraṃko vedako sayamvasī”ti evaṃ parikkappikena attanā vā attābhāvato yeveva attano santakena parikkhārena ca suññaṃ. Sabbaṃ cakkhādilokiyadhammajātaṃ yasmā attā ca ettha natthi, attaniyaṃca ettha natthi, tasmā “suññaṃ”ti vuccatīti

1. Sayam (Sī, Ka)

3. Sārassa (Sī)

2. Pītisukhaṃ (Sī), vimuttisukhaṃ (Syā, I)

4. Sabhāvato(Ka)

attho. Lokuttarāpi dhammā attattaniyehi suññāyeva, suññātītadhammā natthīti vuttaṃ hoti. Tasmim dhamme attattaniyasārassa natthibhāvo vutto hoti. Loke ca “suññam gharam suñño ghaṭo”ti vutto gharassa ghaṭassa ca natthibhāvo na hoti, tasmim ghaṭe ca aññassa natthibhāvo vutto hoti. Bhagavatā ca iti yampi koci tattha na hoti, tena taṃ suññam. Yaṃ pana tattha avasiṭṭham hoti, taṃ santam idamatthīti pajānātīti ayamevattho vutto. Tathā **ñāyaganthe saddaganthe** ca ayamevattho. Iti imasmim sutte anattalakkhaṇameva kathitam. (**Anissariyatoti** attano issariye avasavattanato¹. **Akāmakāriyatoti** attano akāmaṃ arucikaraṇavasena. **Apāpuṇiyatoti** thātuṃ patiṭṭhābhāvato. **Avasavattanatoti** attano vase avattanato. **Paratoti** aniccato paccayāyattavuttito. **Vivittatoti** nissarato)².

Suddhanti kevalam issarakālapakatīhi vinā kevalam paccayāyattapavattivaseṇa pavattamānaṃ suddham nāma. Attaniyavirahito suddhadhammapuñjoti ca. **Suddham dhammasamuppādam, suddham saṅkhārasantatinti** suddham passantassa jānantassa saṅkhārānaṃ santatim abbochinnasaṅkhārasantatim. Tatheva suddham passantassa saṅkhārādīni, ekaṭṭhāni ādarena dvattikkhattuṃ vuttāni. Evaṃ passantassa maraṇamukhe bhayaṃ na hoti. **Gāmaṇīti** ālapanam. **Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokanti** imaṃ upādinnakkhandhasaṅkhātāṃ lokam. Yadā tiṇakaṭṭhasamaṃ paññāya passati. Yathā araññe tiṇakaṭṭhādīsū gaṇhantesu attānaṃ vā attaniyaṃ vā gaṇhātīti na hoti, tesu vā tiṇakaṭṭhādīsū sayameva nassantesupi vinassantesupi attā nassati, attaniyo nassatīti na hoti. Evaṃ imasmim kāyepi nassante vā vinassante vā attā vā attaniyaṃ vā bhijjatīti apassanto paññāya tiṇakaṭṭhasamaṃ passatīti vuccati. **Nāññam patthayate kiñci, aññatrappaṭṭisandhiyāti** paṭṭisandhivirahitam nibbānaṃ ṭhapetvā aññam bhavaṃ vā attabhāvaṃ vā na pattheti.

Rūpaṃ samannesatīti rūpassa sāraṃ pariyesati. **Ahanti vāti** diṭṭhivasena. **Mamanti vāti** taṇhāvasena. **Asmīti vāti** mānavasena. **Tampi tassa na hotīti** taṃ tividhampi tassa puggalassa na hoti.

1. Apavattanato (Sī)

2. () Etthantare samvaṇṇetabbapādāni Pāḷiyam na diṭṭhāni.

Idhāti desāpadese nipāto, svāyaṃ katthaci lokam upādāya vuccati. Yathāha “idha Tathāgato loke uppajjati”¹. Katthaci sāsanaṃ. Yathāha “idheva bhikkhave samaṇo, idha dutiyo samaṇo”¹. Katthaci okāsaṃ. Yathāha—

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato.
Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā”³.

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha “idhāhaṃ bhikkhave bhuttāvī assaṃ pavārito”⁴. Idha pana lokam upādāya vuttoti veditabbo. **Assutavā puthujjanoti** ettha pana āgamādhigamābhāvā ñeyyo “assutavā” iti. Yassa hi khandhadhātu-āyatanapaccayākārasatiṭṭhānādīsu uggahaparipucchāvinicchayarahitattā diṭṭhipaṭisedhako neva āgamo, paṭipattiyā adhigantabbassa anadhigatattā neva adhigamo atthi, so āgamādhigamābhāvā ñeyyo “assutavā” iti. Svāyaṃ—

Puthūnaṃ jananādīhi, kāraṇehi puthujjano.
Puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti⁵.

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesādīnaṃ jananādīhipi kāraṇehi **puthujjano**. Yathāha—puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā, puthu satthārānaṃ mukhullokkikāti puthujjanā, puthu sabbagatīti avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānā-oghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santappentīti puthujjanā puthu nānāpariḷāhehi pariḷayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmagaṇesu rattā giddhā gadhitā muñchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvuṭṭā nivuṭṭā ovuṭṭā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā⁶, puthūnaṃ vā gaṇanapathamātītānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthujjanā, puthuva yaṃ⁷ visumyeva saṅkhyāṃ gato, visam-

1. Saṃ 2. 70; Am 1. 342 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 92; Dī 2. 125 piṭṭhādīsu.

3. Dī 2. 227 piṭṭhe.

4. Ma 1. 16 piṭṭhe.

5. Dī-Ṭṭha 1. 59; Ma-Ṭṭha 1. 21; Am-Ṭṭha 1. 46; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 50 piṭṭhāsu.

6. Khu 7. 113, 192 piṭṭhesu.

7. Puthu vā yaṃ (sabbattha)

saṭṭho silasutādiguṇayuttehi ariyehi janotipi puthujjano. Evametehi
“assutavā puthujjano”ti dvīhi padehi ye te—

“Duve puthujjanā vuttā, Buddhenādiccabandhunā.
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti¹—

dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotīti veditabbo.

Ariyānaṃ adassāvīti-ādīsu **ariyā**ti ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye iriyanato, sadevakena ca lokena araṇīyato Buddhā ca Paccekabuddhā ca Buddhasāvakā ca vuccanti, Buddhā eva vā idha ariyā. Yathāha “sadevake bhikkhave loke -pa- Tathāgato ariyoti vuccatī”ti².

Sappurisāti ettha pana Paccekabuddhā Tathāgatasāvakā ca “sappurisā”ti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisāti sappurisā. Sabbeva vā ete dvīdhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisā ca Paccekabuddhāpi Buddhasāvakāpi. Yathāha—

“Yo ve kataññū katavedi dhīro,
Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti.
Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṃ,
Tathāvidhaṃ sappurisaṃ vadantī”ti.³

“Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī”ti ettāvataḥ hi Buddhasāvako vutto. Kataññūtādīhi Paccekabuddhā Buddhāti, yo imesaṃ ariyānaṃ adassanasīlo, na ca dassane sādhu-kārī, so **ariyānaṃ adassāvī**ti veditabbo. So cakkhunā adassāvī, ñāṇena adassāvīti duvidho, tesu ñāṇena adassāvī idha adhippeto. Maṃsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhāpi adiṭṭhāva honti tesam cakkhunā vaṇṇamattagahaṇato, na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi cakkhunā ariye passanti, na ca te ariyānaṃ dassāvino.

1. Dī-Ṭṭha 1. 58; Ma-Ṭṭha 1. 22; Saṃ-Ṭṭha 2. 90; Am-Ṭṭha 1. 47; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 51 piṭṭhādīsu.

2. Saṃ 3. 381 piṭṭhe.

3. Khu 6. 10 piṭṭhe.

Tatridaṃ vatthu—Cittalapabbatavāsino kira khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuḍḍhapabbajito ekadivasam therena saddhim piṇḍāya caritvā therassa pattacīvaram gahetvā piṭṭhito āgacchanto theram pucchi “ariyā nāma bhante kīdisā”ti. Thero āha “idhekacco mahallako ariyānam pattacīvaram gahetvā vattapaṭipattim¹ katvā saha carantopi neva ariye jānāti, evaṃ dujjānā āvuso ariyā”ti. Evaṃ vuttepi so neva aññāsī. Tasmā cakkhunā dassanam, na dassanam, nāṇena dassanameva dassanam. Yathāha “alam te Vakkali, kim te iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho Vakkali dhammam passati, so mam passati”ti². Tasmā cakkhunā passantopi nāṇena ariyehi diṭṭham aniccādilakkhaṇam apassanto, ariyānam adhigatañca dhammam anadhigacchanto, ariyakaradhammānam ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā “ariyānam adassāvī”ti veditabbo.

Ariyadhammassa akovidoti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo. Ariyadhamme avinītoti ettha pana—

Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā.

Abhāvato tassa ayam, “avinīto”ti vuccati³.

Ayañhi samvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi vinaye ekamekopi vinayo pañcadhā bhijjati. **Samvaravinayopi** hi sīlasamvaro satisamvaro nāṇasamvaro khantisamvaro vīriyasamvaroti pañcavidho. **Pahānavinayopi** tadanāgappahānam vikkhambhanappahānam samucchadappahānam paṭippassaddhippahānam nissaraṇappahānanti pañcavidho.

Tattha “iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti samupeto”ti⁴ ayam **sīlasamvaro**. “Rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye samvaram āpajjati”ti⁵ ayam **satisamvaro**.

1. Vattapaṭivattam (Sī, Syā, I)

2. Sam 2. 98 piṭṭhe.

3. Ma-Ṭṭha 1. 23; Suttanipāta-Ṭṭha 1. 7; Paṭisam-Ṭṭha 2. 52 piṭṭhādīsu.

4. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

5. Dī 1. 166; Ma 1. 238; Sam 2. 384; Am 1. 111 piṭṭhādīsu.

“Yāni sotāni lokasmim, (Ajitāti Bhagavā,
Sati tesam nivāraṇam.
Sotānam samvaram brūmi,
Paññāyete pidhiyyare”ti¹—

ayam **ñāṇasaṃvaro**. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”ti² ayam **khantisamvaro**. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti³ ayam **vīriyasamvaro**. Sabbopi cāyaṃ samvaro yathāsakaṃ samvaritabbānaṃ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṃ samvaraṇato “samvaro” vinayanato “vinayo”ti vuccati. Evaṃ tāva samvaravinayo pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Tathā yaṃ nāmarūparicchedādīsū vipassanāññāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa, tena tena vipassanāññāṇena tassa tassa anātthassa⁴ pahānaṃ. Seyyathidaṃ—nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhīnaṃ, tasseva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathamkathībhāvassa, kalāpasammasanena “ahaṃ mamā”ti gāhassa, maggāmagavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya⁵, nibbidānupassanāya abhiritasaññāya, muñcitukamyatāññāṇena amuñcitukāmatāya, upekkhāññāṇena anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyaṃ nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittaggāhassa pahānaṃ. Etaṃ **tadaṅgappahānaṃ** nāma.

Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa tesam tesam nīvaraṇādidhammānaṃ pahānaṃ, etaṃ **vikkhambhanappahānaṃ** nāma. Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ bhāvitattā taṃtaṃmaggavato attano attano santāne “diṭṭhigatānaṃ pahānāyā”ti-ādīnā⁶ nayena vuttassa samudayapakkhiyassa kilesagaṇassa accanta-appavattibhāvena pahānaṃ, idaṃ **samucchedappahānaṃ** nāma. Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ kilesānaṃ, etaṃ **paṭippassaddhippahānaṃ** nāma. Yaṃ

1. Khu 1. 434; Khu 8. 30; Khu 10. 13, 61 piṭṭhādīsū.

2. Ma 1. 13; Aṃ 2. 432; Aṃ 3. 342 piṭṭhādīsū.

3. Ma 1. 14; Aṃ 2. 432; Aṃ 3. 342 piṭṭhādīsū.

5. Ādīnavasaññāya (Ka)

4. Aṅgassa (Vi, Ka)

6. Abhi 1. 72; Abhi 2. 276 piṭṭhesu.

sabbasaṅkhatanissaṭṭatā pahīnasabbasaṅkhatam nibbānam, etaṃ **nissaraṇappahānam** nāma. Sabbampi cetam pahānam yasmā cāgaṭṭhena pahānam, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā “pahānavinayo”ti vuccati. Taṃtaṃpahānavato vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetaṃ “pahānavinayo”ti vuccati. Evaṃ pahānavinayopi pañcadhā bhijjatīti veditabbo¹.

Evamayaṃ saṅkhepato duvidho bhedato ca dasavidho vinayo bhinnasaṃvarattā, pahātabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi, tasmā abhāvato tassa ayaṃ “avinīto”ti vuccatīti. Eseva nayo **sappurisānam adassāvī sappurisdhammassa akovido, sappurisdhamme avinītoti** etthapi. Ninnānākaraṇam hi etamatthato. Yathāha “yeva te ariyā, teva te sappurisā. Yeva te sappurisā, teva te ariyā. Yo eva so ariyānam dhammo, so eva so sappurisānam dhammo. Yo eva so sappurisānam dhammo, so eva so ariyānam dhammo. Yeva te ariyavinayā, teva te sappurisavinayā. Yeva te sappurisavinayā, teva te ariyavinayā. Ariyeti vā, sappuriseti vā, ariyadhammeti vā, sappurisdhammeti vā, ariyavinayeti vā, sappurisavinayeti vā esese eke ekaṭṭhe same samabhāge tājāte taññevātī².

Rūpaṃ attato samanupassatīti idhekacco rūpaṃ attato samanupassati, “yaṃ rūpaṃ, so ahaṃ. Yo ahaṃ, taṃ rūpaṃ”ti rūpaṅca attānaṅca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci, so vaṇṇo. Yo vaṇṇo, sā accī”ti acciṅca vaṇṇaṅca advayaṃ samanupassati, evameva idhekacco rūpaṃ attato -pa- samanupassatīti³ evaṃ rūpaṃ “attā”ti dīṭṭhipassanāya passati. **Rūpavantam vā attānanti** arūpaṃ “attā”ti gahetvā chāyāvantaṃ rukkham viya taṃ rūpavantaṃ “attā”ti samanupassati. **Attani vā rūpanti** arūpameva “attā”ti gahetvā pupphasmiṃ gandham viya attani rūpaṃ samanupassati. **Rūpasmim vā attānanti** arūpameva “attā”ti gahetvā karaṇḍake maṇim viya taṃ attānam rūpasmim samanupassati. **Vedanādīsupi** eseva nayo.

1. Ma-Ṭṭha 1. 23; Suttanipāta-Ṭṭha 1. 7; Paṭisam-Ṭṭha 2. 25 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Abhi-Ṭṭha 1. 387; Paṭisam-Ṭṭha 2. 54 piṭṭhesupi passitabbaṃ. 3. Khu 9. 137 piṭṭhe.

Tattha “rūpaṃ attato samanupassatī”ti suddharūpaṃyeva “attā”ti kathitaṃ. “Rūpavantaṃ vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmim vā attānaṃ. Vedanaṃ attato. Saññaṃ. Saṅkhāre. Viññāṇaṃ attato samanupassatī”ti¹ imesu sattasu ṭhānesu arūpaṃ “attā”ti kathitaṃ, “vedanāvantaṃ vā attānaṃ, attani vā vedanā, vedanāya vā attānaṃ”ti evaṃ catūsu khandhesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena dvādasasu ṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha rūpaṃ attato samanupassati. Vedanaṃ. Saññaṃ. Saṅkhāre. Viññāṇaṃ attato samanupassatī¹ pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā. Avasesesu sassatadiṭṭhi. Evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo pañca vibhavadiṭṭhiyo honti. Tā sabbāpi maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, paṭhamamaggavajjhāti veditabbā.

Āraññīkoti araññe nivāsaṃ. **Pavaneti** mahante gambhīravane. **Caramānoti** tahiṃ tahiṃ vicaramāno. **Vissattho gacchatīti** nibbhayo nirāsaṅko carati. **Anāpāthagato luddassāti** migaluddassa parammukhagato. **Antamakāsi māraṇti** kilesamāraṃ vā devaputtamāraṃ vā antaṃ akāsi. **Apadaṃ vadhitvāti** kilesapadaṃ hantvā nāsetvā. **Māracakkhum adassanaṃ gatoti** māraṃ adassanavisayaṃ patto. **Anāpāthagatoti** māraṃ parammukhaṃ patto. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ Bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadisoyeva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Mogharājamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Piṅgiyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

89. Soḷasame Piṅgiyasuttaniddese—**jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti** so kira brāhmaṇo jarābhibhūto vīsavassasatiko jātiyā, dubbalo ca “idha pādaṃ karissāmi”ti aññatreva karoti, vinaṭṭhapurimachavivaṇṇo ca. Tenāha “jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo”ti.

1. Khu 9. 138 piṭṭhādīsu.

Mā’ham nassarāṃ momuho antarāvāti māham tuyham dhammaṃ asacchikatvā antarā eva avidvā hutvā anassiṃ. **Jātijarāya idha vippahānanti** idheva tava pādāmūle pāsānake cetiye vā jātirajāya vippahānaṃ nibbānaṃ dhammarasaṃ ahaṃ¹ vijaññaṃ, taṃ me ācikkha.

Abaloti balavirahito. **Dubbaloti** dubbalabalo. **Appabaloti** parittabalo. **Appathāmoti** parittavīriyo. **Vītavaṇṇoti** parivattitachavivaṇṇo. **Vigatavaṇṇoti** apagatachavivaṇṇo. **Vigacchitavaṇṇoti** dūrībhūtachavivaṇṇo. **Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhāti** yā sā subhā sundarā purimakāle satī, sā vaṇṇanibhā etarahi antarahitā vigatā. **Ādīnavo pātubhūtoti** upaddavo pāturahosi. “Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhā”ti pāṭhaṃ ṭhapetvā “yā subhā assā”ti eke vaṇṇayanti.

Asuddhāti paṭalādīhi asuddhā. **Avisuddhāti** timirādīhi avisuddhā. **Aparisuddhāti** samantato phoṭapaṭalādīhi pariyoṇaddhattā aparisuddhā. **Avodātāti** nappasannā pasannasadisā. **No tathā cakkhunā rūpe passāmīti** yathā porāṇacakkhunā rūpārammaṇaṃ passāmi olokemi, tathā tena pakārena idāni na passāmi. **Sotaṃ asuddhanti**-ādīsupi eseva nayo. **Māham nassanti** ahaṃ mā vinassaṃ.

90. Idāni yasmā Piṅgiyo kāye sāpekkhatāya “jiṅṇohamasmi”ti-ādīmāha. Tenassa Bhagavā kāye sinehappahānatthaṃ “**disvāna rūpesu vihaññamāne**”ti gāthamāha. Tattha **rūpesūti** rūpahetu rūpapaccayā. **Vihaññamāneti** kammakāraṇādīhi upahaññamāne. **Ruppanti rūpesūti** cakkhurogādīhi ca rūpahetuyeva janā ruppanti bādhiyanti.

Haññantīti ghaṭiyanti. **Vihaññantīti** vihesiyanti. **Upavihaññantīti** hatthapādacchedādīhi labhanti. **Upaghātiyantīti** maraṇaṃ labhanti. **Kuppantīti** parivattanti. **Pīlayantīti** vighātaṃ āpajjanti. **Ghaṭṭayantīti** ghaṭṭanaṃ pāpuṇanti. **Byādhītīti** bhītā. **Domanassītīti** cittavighātaṃ pattā. **Vemāne** nassamāne.

1. Nibbānadhammaṃ yamaṃ (Suttanipāṭaṭṭhakathāyaṃ)

91. Evaṃ Bhagavatā yāva arahattaṃ, tāva kathitaṃ paṭipattiṃ sutvā Piṅgiyo jarādubbalatāya visesaṃ anadhigantvā ca puna “**disā catasso**”ti imāya gāthāya Bhagavantam thomento desanaṃ yācati.

92. Athassa Bhagavā punapi yāva arahattaṃ, tāva paṭipadaṃ dassento “**taṇhādhipanne**”ti gāthamāha.

Taṇhādhipanneti taṇhāya vimujjitvā ṭhite. **Taṇhānugeti** taṇhāya saha gacchante. **Taṇhānugateti** taṇhāya anubandhante. **Taṇhānusateti** taṇhāya saha dhāvante. **Taṇhāya panneti** taṇhāya nimugge. **Paṭipanneti** taṇhāya avatthaṭe. **Abhibhūtet**i maddite. **Pariyādinna**citteti pariyādiyitvā gahitakusalacitte.

Santāpajāteti sañjātacittasantāpe. **Ītijātet**i roguppanne. **Upaddavajātet**i ādīnavajāte. **Upasaggajātet**i uppannadukkhajāte.

Virajaṃ vītamalanti ettha **virajanti** vigatarāgādirajaṃ. **Vītamalanti** vītarāgādimalaṃ. Rāgādayo hi ajjhottharaṇaṭṭhena rajo nāma, dūsaṭṭhena malaṃ nāma. **Dhammacakkhūnti** katthaci paṭhamamaggañāṇaṃ, katthaci ādīni tīṇi maggañāṇāni, katthaci catutthamaggañāṇampi. Idha pana jaṭīlasahassassa catutthamaggañāṇaṃ. Piṅgiyassa tatiyamaggañāṇameva. **Yaṃ kiñci samudaya**dhammaṃ, **sabbaṃ taṃ nirodha**dhammanti vipassanāvasena evaṃ pavattassa dhammacakkhuṃ udapādīti attho. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ idampi suttaṃ Bhagavā arahattanikūteneva desesi, desanāpariyosāne ca Piṅgiyo anāgāmiphale paṭiṭṭhāsi. So kira antarantarā cintesi “evaṃ vicitraṭṭhāṇaṃ nāma desanaṃ na labhati mayhaṃ mātulo Bāvarī savanāyā”ti. Tena sinehavikkhepena arahattaṃ pāpuṇitum nāsakkhi. Antevāsikā panassa sahasajaṭilā arahattaṃ pāpuṇimsu. Sabbeva iddhimayapattacīvaradharā ehibhikkhuno ahesunti.

Saddhammapajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Piṅgiyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Pārāyanatthutīgāthāniddesaṅṅanā

93. Ito param saṅgītikārā desanam thomento “**idamavo ca Bhagavā**”ti-ādimāhamsu. Tattha **idamavocāti** idam Pārāyanam avoca.

Paricārakasolasānanti Bāvarissa paricārikena Piṅgiyena saha soḷasānam, Buddhassa vā Bhagavato paricārikānam soḷasānanti paricārakasolasānam. Te eva ca brāhmaṇā tattha soḷasasu disāsu purato ca pacchato ca vāmapassato ca dakkhiṇapassato ca cha cha yojanā nisinnā ujukena dvādasayojanikā ahosi. **Ajjhiṭṭhoti** yācīto.

94-97. **Attamaññāyāti** Pāḷi-atthamaññāya. **Dhammamaññāyāti** Pāḷiamaññāya. **Pārāyananti** evam imassa dhammapariyāyassa adhivacanam āropetvā tesam brāhmaṇānam nāmāni kittayanto “**Ajito -pa-Buddhaseṭṭhamupāgamun**”ti āhamsu. Tattha **sampannacaraṇanti** nibbānapadaṭṭhānabhūtena pātimokkhasīlādīnā sampannam. **Isinti** mahesim.

Niddese **upāgamimsūti** samīpam gamimsu. **Upasaṅkamimsūti** avidūraṭṭhānam gamimsu. **Payirupāsimsūti** samīpe nisīdimsu. **Paripucchimsūti** paripuccham āharimsu. **Parigaṇhimsūti** tulayimsu. “Codayimsū”ti keci.

Sīlācāranibbattīti uttamasīlācāranibbattī, maggena nipphannasīlanti attho.

Gambhīreti uttānabhāvapaṭikkhepavacanam. **Duddaseti** gambhīrattā duddase, dukkhena daṭṭhabbe, na sakkā sukhena daṭṭhum. **Duddasattāva duranubodhe**, dukkhena avabujjhitabbe, na sakkā sukhena avabujjhitum. **Santeti** nibbutte. **Paṇītetī** atappake¹. Idam dvayam lokuttarameva sandhāya vuttam. **Atakkāvacareti** takkena na avacaritabbe na ogāhitabbe nāṇeneva avacaritabbe. **Nipuṇeti** saṅhe. **Paṇḍitavedanīyete** sammā paṭipannehi paṇḍītehi veditabbe.

98. **Tosesīti** tuṭṭhim āpādesi. **Vitosesīti** vividhā tesam somanassam uppādesi. **Pasādesīti** tesam cittappasādam

1. Aggapatte (Sī, Syā), atittikare (I)

akāsi. **Ārādhesīti** ārādhayi siddhim pāpesi. **Attamane akāsīti** somanassavasena sakamane akāsi.

99. Tato param **brahmacariyamacarimsūti** maggabrahmacariyam acarimsu.

100. **Tasmā pārāyananti** tassa pārabhūta nībbānassa āyatananti vuttaṃ hoti.

Pārāyanatthutigāthāniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

18. Pārāyanānugāthāniddesavaṇṇanā

102. **Pārāyanamanugāyissanti** assa ayam sambandho—Bhagavatā hi Pārāyane desite soḷasasahassajaṭilā arahattaṃ pāpuṃimsu, avasesānañca cuddasakoṭṭisaṅkhātānaṃ devamanussānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Vuttañhetam porāṇehi—

“Tato pāsāṇake ramme, Pārāyanasamāgame.

Amataṃ pāpayī Buddhho, cuddasa pāṇakoṭṭiyoti”¹.

Niṭṭhitāya pana dhammadesanāya tato tato āgatā manussā Bhagavato ānubhāvena attano attano gāmanigamādīsveva pāturaheṣuṃ. Bhagavāpi Sāvattameva agamāsi paricārikasoḷasādīhi anekehi bhikkhusahashehi parivuto. Tattha Piṅgiyo Bhagavantaṃ vanditvā āha “gacchāmaham bhante Bāvarissa Buddhuppādaṃ ārocetuṃ, paṭissutaṃ hi tasseva mayā”ti. Atha Bhagavatā anuññāto nīṇagamaneneva Godhāvarītīraṃ gantvā pādaganena assamābhimukho agamāsi. Tamenam Bāvarī brāhmaṇo maggaṃ olokento nisinnō dūratova tam khārijaṭādivirahitaṃ bhikkhuvesenāgacchantaṃ disvā “Buddho loke uppanno”ti niṭṭhamagamāsi. Sampattañcāpi nam pucchi “kiṃ Piṅgiya Buddhho loke uppanno”ti. Āma brāhmaṇa uppanno, pāsāṇake cetiye nisinnō amhākaṃ dhammaṃ desesi, tamam tuyham desessāmīti. Tato Bāvarī

1. Suttanipāta-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhe.

mahatā sakkārena sapaṇiso taṃ pūjetvā āsanaṃ paññāpesi. Tattha nisīditvā Piṅgiyo “**pārāyanamanugāyissan**”ti-ādimāha.

Tattha **anugāyissanti** Bhagavato gītaṃ anugāyissaṃ. **Yathā’ddakkhīti** yathā sāmaṃ saccābhisambodhena asādhāraṇāñāṇena ca addakkhi. **Nikkāmoti** pahīnakāmo. “Nikkamo”tipi pāṭho, vīriyavāti attho. Nikkhanto vā akusalapakkhā. **Nibbanoti** kilesavanavirahito, taṇhāviraṇito eva vā. **Kissa hetu musā bhaṇeti** yehi kilesehi musā bhaṇeyya, ete tassa pahīnāti dasseti. Etena brāhmaṇassa savane ussāhaṃ janeti¹.

Amaloti kilesamalaviraṇito. **Vimaloti** vigatakilesamalo. **Nimmaloti** kilesamalasuddho. **Malāpagatoti** kilesamalā dūrībhūto hutvā carati. **Malavippahīnoti** kilesamalappahīno. **Malavimuttoti** kilesehi vimutto. **Sabbamalavītivattoti** vāsanādisabbakilesamalaṃ atikkanto. **Te vanāti** ete vuttappakārā kilesā.

103. **Vaṇṇūpasamhitanti** guṇūpasamhitam.

104. **Saccavhayoti** Buddho hi sacceneva avhānena nāmena yutto. **Brahmeti** taṃ brāhmaṇam ālapati.

Tattha **loketi** lujjanaṭṭhena loko. **Eko loko bhavalokoti** tebhūmakavipāko. So hi bhavatīti bhavo, bhavo eva loko bhavaloko. **Bhavaloko ca sambhavaloko cāti** ettha ekeko dve dve hoti. Bhavaloko hi sampattibhavavipattibhavavasena duvidho. Sambhavalokopi sampattisambhavavipattisambhavavasena duvidho. Tattha **sampattibhavalokoti** sugatiloko. So hi iṭṭhaphalattā sundaro lokoti sampatti, bhavatīti bhavo, sampatti eva bhavo sampattibhavo, so eva loko sampattibhavaloko. **Sampattisambhavalokoti** sugatūpagaṃ kammaṃ. Taṃ hi

1. Suttanipāta-Ṭṭha 2. 320 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

sambhavati etasmā phalanti sambhavo, sampattiyā sambhavo
sampattisambhavo, sampattisambhavo eva loko sampattisambhalokoti.

Vipattibhavalokoti apāyaloko. So hi aniṭṭhaphalattā virūpo lokoti
vipatti, bhavatīti bhavo, vipatti eva bhavo vipattibhavo, vipattibhavo eva
loko vipattibhavaloko. **Vipattisambhavalokoti** apāyūpagam kammaṃ. Tam
hi sambhavati etasmā phalanti sambhavo, vipattiyā sambhavo
vipattisambhavo, vipattisambhavo eva loko vipattisambhavalokoti. **Tisso**
vedanāti sukhā vedanā dukkhā vedanā adukkhamasukhā vedanā lokiyā eva.
Āhārāti paccayā. Paccayā hi attano phalaṃ āharantīti āhārā. Kabaḷikārāhāro
phassāhāro manosañcetanāhāro viññāṇahāroti cattāro. Vatthivasena
kabaḷikattabbattā kabaḷikāro, ajjhoharitabbattā āhāro,
odanakummāsādivatthukāya oḷāyetaṃ nāmaṃ. Sā hi oḷāṭṭhamakarūpāni
āharatīti āhāro. Cakkhusamphassādiko chabbidho phasso tisso vedanā
āharatīti āhāro. Manaso sañcetanā na sattassatīti manosañcetanā yāthā
cittakaggatā, manasā vā sampayuttā sañjetanā¹ manosañcetanā yathā
ājaññaratho, tebhūmakakusalakusalacetanā. Sā hi tayo bhava āharatīti āhāro.
Viññāṇanti ekūnavīsatiḥhedam paṭisandhiviññāṇam. Tam hi
paṭisandhināmarūpam āharatīti āhāro.

Upādānakkhandhāti upādānagocarā khandhā upādānakkhandhā, majjhe
padalopo daṭṭhabbo. Upādānasambhūtā vā khandhā upādānakkhandhā yathā
kiṇaggi, thusaggi. Upādānavidheyā vā khandhā upādānakkhandhā yathā
rājapuriso. Upādānappabhavā vā khandhā upādānakkhandhā yathā
puppharukkho, phalarukkho. Upādānāni pana kāmupādānam diṭṭhupādānam
sīlabbatupādānam attavādupādānanti cattāri. Atthato pana bhusam ādānanti
upādānam. Rūpupādānakkhandho vedanupādānakkhandho
saññupādānakkhandho saṅkhārupādānakkhandho viññāṇupādānakkhandhoti
pañca. **Cha ajjhattikāni āyatanāni**ti cakkhāyatanam sotāyatanam
ghānāyatanam jivhāyatanam kāyāyatanam manāyatanam. **Satta**
viññāṇaṭṭhitiyo vuttanayā eva. Tathā

1. Cetanā (Sī, Syā, I)

aṭṭha lokadhammā. Api ca—lābho alābho yaso ayaso nindā pasamsā sukhaṃ dukkhanti ime aṭṭha lokappavattiyā sati anuparivattana¹ dhammakattā lokassa dhammāti lokadhammā. Etehi mutto satto nāma natthi, Buddhānampi hontiyeva. Yathāha—

“Aṭṭhime bhikkhave lokadhammā lokam anuparivattanti, loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattati. Katame aṭṭha? Lābho ca alābho ca -pa- sukhañca dukkhañca. Ime kho bhikkhave aṭṭha lokadhammā lokam anuparivattanti, loko ca ime aṭṭha lokadhamme anuparivattati”¹.

Tattha **anuparivattantī**ti anubandhanti nappajahanti, lokato na nivattantīti attho. **Lābhoti** pabbajitassa cīvarādi, gahaṭṭhassa dhanadhaññādilābho. Soyeva alabbhamāno lābho alābho na lābho **alābhoti** vuccati, no ca attābhāvappattito pariññeyyo siyā. **Yasoti** parivāro. Soyeva alabbhamāno yaso **ayaso**. **Nindāti** avaṇṇabhaṇanam. **Pasamsāti** vaṇṇabhaṇanam. **Sukhanti** kāmāvacarakāyikacetasikam. **Dukkhanti** puthujjanasotāpannasakadāgāmīnam kāyikacetasikam, anāgāmi-arahantānam kāyikameva. **Sattāvāsāti** sattānam āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tāni pana tathā pakāsītā khandhā eva. Sattasu viññāṇaṭṭhitisu asaññasattena ca nevasaññānāsaññāyatanena ca saddhim nava sattāvāsā. **Dasāyatanānīti** cakkhāyatanam rūpāyatanam sotāyatanam saddāyatanam ghānāyatanam gandhāyatanam jivhāyatanam rasāyatanam kāyāyatanam phoṭṭhabbāyatananti evam dasa. **Dvādasāyatanānīti** manāyatanadhammāyatanehi saddhim evam dvādasā. **Aṭṭhārasa dhātuyoti** cakkhudhātu rūpadhātu cakkhuviññādhātu -pa- manodhātudhammadhātu manoviññādhātūti ekekasmim tīṇi tīṇi katvā aṭṭhārasa dhātuyo.

Sadisanāmoti tesam sadisanāmo ekaguṇavaṇṇanāmo. **Sadisavhayoti** ekaguṇavaṇṇanāmena avhāyano. **Saccasadisavhayoti** avitatha-ekaguṇavaṇṇanāmena aviparītena avhāyano.

1. Anuparama... (Sī, I)

2. Am 3. 7 piṭṭhe.

Āsitoti upasaṅkamito. Upāsitoti upagantvā sevito. Payirupāsitoti bhattivāsena atīva sevito.

105. **Kubbanakanti** parittavanam. **Bahupphalam** kānanamāvaseyyāti anekaphalādivikatibharitakānanam āgamma vaseyya. **Appadasseti** Bāvarippabhutike parittapaññe. **Mahodadhinti** anotattādīm mahantaṃ udakarāsīm.

Appadassāti mandadassino. **Parittadassāti** atimandadassino. **Thokadassāti** parittatopi atiparittadassino. **Omakadassāti** heṭṭhimadassino. **Lāmakadassāti** appadhānadassino. **Chatukkadassāti** na uttamadassino. **Appamānadassanti** pamāṇam atikkamivā appamāṇam nibbānadassam. **Aggadassanti** “aggato ve pasannānan”ti-ādinā¹ nayena aggadhammadassam. **Seṭṭhadassanti** Sambuddho dvipadaseṭṭhoti seṭṭhadassam. **Viṣeṭṭhadassanti**-ādinī cattāri upasaggena vaḍḍhitāni. **Asamanti** na samaṃ asamaṃ sabbaññuṃ. **Asamasamanti** asamehi atītabuddhehi samaṃ asamasamaṃ. **Appaṭisamanti** attano sadisavirahitaṃ. **Appaṭibhāganti** attano paṭibimbavirahitaṃ. **Appaṭipuggalanti** paṭimallapuggalavirahitaṃ. **Devātidevanti** visuddhidevānampi atidevaṃ. Abhimaṅgalasammataṭṭhena **usabham**. Achambhi taṭṭhena **purisasīham**. Niddosaṭṭhena **purisanāgam**. Uttamaṭṭhena **purisajāññaṃ**. Aṭṭhapaṭisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiye acalaṭṭhāne tiṭṭhanaṭṭhena **purisanisabham**. Dhammadesanādhuravahanaṭṭhena **purisadhoraṃ**.

Mānasakaṃ vā saranti manasā cintetvā kataṃ pallaṃ vā nāmeva vā. **Anotattaṃ vā dahanti** candimasūriyā dakkhiṇena vā, uttarena vā gacchantā pabbatantarena taṃ obhāsenti, ujum gacchantā na obhāsenti, tenevassa “anotattan”ti saṅkhā udapādi. Evarūpaṃ anotattaṃ vā dahanam. **Akkhobham** **amitodakanti** cāletuṃ asakkuṇeyyaṃ aparimitaṃ udakajalarāsīm. **Evamevāti** opammasaṃsandanaṃ, Buddhaṃ Bhagavantaṃ akkhobham āsabham ṭhānaṭṭhānena cāletuṃ asakkuṇeyyaṃ. **Amitatejanti** aparimitaññatejaṃ. **Pabhinnaññanti** Dasabalaññādivāsena pabhedagataññam. **Vivaṭacakkhanti** samantacakkhuṃ.

1. Am 1. 344; Khu 1. 255 piṭṭhesu.

Paññāpabhedakusalanti “yā paññā pajānanā vicayo pavicayo”ti-ādinā¹ nayena paññāya pabhedajānane chekam. **Adhigatapaṭisambhidanti** paṭiladdhacatupaṭisambhidaṃ. **Catuvesārajappattanti** “Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā”ti-ādinā² nayena vuttesu catūsu ṭhānesu visāradabhāvappattam. **Saddhādhimuttanti** parisuddhe phalasaṃpatticitte adhimuttaṃ, tattha pavitṭhaṃ. **Setapaccattanti** vāsanāya vippahīnattā parisuddhaṃ āvenika-attabhāvaṃ. **Advayabhāṇinti** paricchinnavacanattā dvivacanavirahitaṃ. **Tādinti** tādisaṃ, iṭṭhāniṭṭhesu akampanaṃ vā. Tathā paṭiññā assāti **tathāpaṭiñño**, taṃ. **Aparittanti** na khuddakaṃ. **Mahantanti** tedhātum atikkamitvā mahantappattam.

Gambhīranti aññesaṃ duppavesaṃ. **Appameyyanti** atulaṭṭhena appameyyam. **Duppariyogāhanti** pariyogāhitum dukkhappavesam. **Pahūtaratananti** saddhādiratanehi pahūtaratanaṃ. **Sāgarasamanti** ratanākarato samuddasadisam. **Chalaṅgupekkhāya samannāgatanti** “cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano”ti³ vuttanayena chalaṅgupekkhāya paripuṇṇam. **Atulanti** tulavirahitaṃ, tulayitum asakkuṇeyyam. **Vipulanti** atimahantaṃ. **Appameyyanti** pametum asakkuṇeyyam. **Tam tādिसanti** tam Bhagavantaṃ tādiguṇasampannaṃ. **Pavadataṃ maggavādinanti** pavadantānaṃ kathentānaṃ uttamaṃ kathayantaṃ vadantaṃ adhigacchinti sambandho. **Merumiva nagānanti** pabbatānaṃ antare Sinerum viya. **Garulamiva dijānanti** pakkhijātānaṃ antare supaṇṇam viya. **Sīhamiva migānanti** catuppadānamantare sīham viya. **Udadhimiva aṇṇavānanti** vitthiṇṇa-aṇṇavānaṃ antare samuddam viya adhigacchim. **Jinapavaranti** Buddhuttamaṃ.

106. **Yeme pubbeti** ye ime pubbe.

107. **Tamonudāsīnoti** tamonudo āsīno. **Bhūripaññānoti** ñāṇaddhajo. **Bhūrimedhasoti** vipulapañño.

Niddese **pabhaṅkaroti** tejaṃ karo. **Ālokakaroti** anandhakāraṅkaro. **Obhāsakaroti** obhāsaṃ jotim karotīti obhāsakaro. Dīpasadisam ālokaṃ karotīti **Dīpaṅkaro**. Padīpasadisam

1. Abhi 1. 19; Abhi 2. 259 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 103; Am 1. 315 piṭṭhesu.

3. Am 2. 247 piṭṭhe.

ālokaṃ karotīti **padīpakaro**. **Ujjotakaroti** patāpakaro. **Pajotakaroti** disāvidisā patāpakaro.

Bhūripaññāṇoti puthulañāṇo. **Ñāṇapaññāṇoti** ñāṇena pākaṭo.
Paññādhajoti ussitaṭṭhena paññāya dhajo assāti paññādhajo, dhajo rathassa paññāṇanti-ādīsu¹ viya. **Vibhūtavihārīti** pākaṭavihāro.

108. **Sanniṭṭhikamakālikanti** sāmaṃ passitabbaṃ phalaṃ, na ca kālantare pattabbaphalaṃ. **Anītikanti** kilesādi-ītivirahitaṃ.

Sandiṭṭhakanti lokuttaradhammo yena adhigato hoti, tena parasaddhāya gantabbataṃ hitvā paccavekkhaṇañāṇena² sayam daṭṭhabboti sandiṭṭhiko, taṃ sandiṭṭhikaṃ. Attano phalaṃ dānaṃ sandhāya nāssa kāloti akālo, akāloyeva akāliko. Yo ettha ariyamaggadhammo, so attano samanantameva phalaṃ detīti attho, taṃ **akālikam**. Ehi passa imaṃ dhammanti evaṃ pavattaṃ ehipassavidhiṃ arahaṭīti ehipassiko, taṃ **ehipassikam**. Ādittaṃ celam vā sīsam vā ajjupekkhitvāpi attano citte upanayaṃ arahaṭīti opaneyyiko, taṃ **opaneyyikam**. Sabbehipi ugghaṭitaññū-ādīhi “bhavito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho”ti attani attani veditabbanti **paccattam veditabbaṃ viññūhi**.

109. Atha naṃ Bāvarī āha “**kim nu tamhā**”ti dve gāthā.

Muhuttampīti thokampi. **Khaṇampīti** na bahukampi. **Layampīti** manampi. **Vayampīti** koṭṭhāsampi. **Addhampīti** divasampi.

111-113. Tato Piṅgiyo Bhagavato santikā avippavāsameva dīpento “**nāham tamhā**”ti-ādimāha. **Nāham yo me. Passāmi naṃ manasā cakkhunāvāti** taṃ Buddhaṃ maṃcakkhunā viya manasā passāmi. **Namassamāno vivasemi rattinti** namassamānova rattim atināmemi.

1. Khu 6. 327; Khu 8. 213 piṭṭhesu.

2. Paccakkhañāṇena (Ka) 1. 209 piṭṭhepi passitabbaṃ.

114. **Tena teneva natoti** yena yena disābhāgena Buddho, tena tenevāhampi nato, tanninno tapponoti¹ dasseti.

115. **Dubbalathāmakassāti** appathāmakassa. Atha vā dubbalassa dutthāmakassa ca, balavīriyahīnassāpīti vuttam hoti. **Teneva kāyo na paletīti** teneva dubbalathāmakattena kāyo na gacchati, yena Buddho, na tena gacchati. “Na paretī”tipi pāṭho, so evattho. **Tatthāti** Buddhassa santike. **Saṅkappayantāyāti** saṅkappagamanena. **Tena yuttoti** yena Buddho, tena yutto payutto anuyuttoti dasseti.

Yena Buddhoti yena disābhāgena Buddho upasaṅkamitabbo, tena disābhāgena na paleti. Atha vā bhummatthe karaṇavacanam. Yattha Buddho, tattha na paleti na gacchati. **Na vajatīti** purato na yāti. **Na gacchatīti** nivattati. **Nātikkamātīti** na upasaṅkamati.

116. **Paṅke sayānoti** kāmakaddame sayamāno. **Dīpā dīpaṃ upallavinti** sathhārādito sathhārādīm adhigacchīm. **Athaddasāsīm sambuddhanti** soham evam dudiṭṭhīm gahetvā anvāhiṇḍanto atha Pāsāṇakacetiye Buddhamaddakkhīm.

Tattha **semānoti** nisajjamāno. **Sayamānoti** seyyam kappayamāno. **Āvasamānoti** vasamāno. **Parivasamānoti** niccam vasamāno.

Pallavinti uggamīm. **Upallavinti** uttarīm, **sampallavinti** upasaggena padaṃ vaḍḍhitam. **Addasanti** niddesassa uddesapadam. **Addasanti** passīm. **Addakkhinti** olokesīm. **Apassinti** esīm. **Paṭivijjhinti** vinivijjhīm.

117. Imissā gāthāya avasāne Piṅgiyassa ca Bāvarissa ca indriyaparipākam viditvā Bhagavā Sāvattiyam ṭhitoyeva suvaṇṇobhāsam muñci. Viṅgiyo Bāvarissa Buddhaguṇe vaṇṇayanto nisinno eva tam obhāsam disvā “kiṃ idan”ti olokeno Bhagavantam attano purato ṭhitam viya disvā Bāvaribrāhmaṇassa “Buddho āgato”ti ārocesi. Brāhmaṇo

1. Tappono tappabbhāroti (Syā)

uṭṭhāyāsanaṃ añjalim paggahevā aṭṭhāsi. Bhagavāpi obhāsaṃ pharivā brāhmaṇassa attānaṃ dassento ubhinnampi sappāyaṃ viditvā Piṅgiyameva ālapamāno “**yathā ahū Vakkali**”ti imam gāthamabhāsi.

Tassattho—**yathā Vakkali**tthero saddhādhimutto ahosi, saddhādhureneva arahattaṃ pāpuṇi, yathā ca soḷasannaṃ eko **bhadrāvudho** nāma, yathā ca **ālavigotamo ca. Evameva tvampi pamuñcassu saddham**, tato saddhāya adhimuccanto “sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādinā¹ nayena vipassanaṃ ārabhitvā **maccudheyyassa pāraṃ** nibbānaṃ gamissatīti arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Piṅgiyo arahatte, Bāvarī anāgāmi-phale paṭiṭṭhahi, Bāvaribrāhmaṇassa sissā pana pañcasatā sotāpannā ahesum.

Tattha **muñcassūti** mocassu. **Pamuñcassūti** mocehi. **Adhimuñcassūti** tattha adhimokkham karassu. **Okappehīti** bahumānaṃ uppādehīti. **Sabbe saṅkhārā aniccā**ti hutvā abhāvaṭṭhena. **Sabbe saṅkhārā dukkhā**ti dukkhamatṭhena. **Sabbe dhammā anattā**ti avasavattanaṭṭhena.

118. Idāni Piṅgiyo attano pasādaṃ nivedento “**esa bhiyyoti**-ādimāha. Tattha **paṭibhānavā**ti paṭibhānapaṭisambhidāya upeto.

Bhiyyo bhiyyoti uparūpari.

119. **Adhideve abhiññāyā**ti adhidevakare dhamme ñatvā. **Paroparanti** hīnapaṇītaṃ, attano ca parassa ca adhidevattakaraṃ sabbadhammajātaṃ avedīti vuttaṃ hoti. **Kaṅkhīnaṃ paṭijānanti** kaṅkhīnaṃyeva satam “nikkaṅkhamhā”ti paṭijānantānaṃ.

Niddese **pārāyanikapañhānanti** Pārāyanikabrāhmaṇānaṃ pucchānaṃ. Avasānaṃ karotīti **antakaro**. Koṭim karotīti **pariyantakaro**. Sīmaṃ mariyādaṃ karotīti **paricchedakaro**. Nigamaṃ karotīti **parivaṭṭamakaro**. **Sabhiyapañhānanti** na kevalaṃ Pārāyanikabrāhmaṇānaṃ pañhānaṃ eva, atha kho Sabhiyaparibbājakādīnampi pañhānaṃ antaṃ karotīti dassetuṃ “**sabhiyapañhāna**”ti-ādimāha.

1. Ma 1. 291; Khu 1. 53; Khu 2. 317; Khu 9. 36; Abhi 4. 385 piṭṭhādīsu.

120. **Asaṃhīranti** rāgādīhi asaṃhāriyaṃ. **Asaṅkuppanti** asaṅkappaṃ avipariṇāmadhammaṃ. Dvīhipi padehi nibbānaṃ bhaṇati. **Addhā gamissāmīti** ekaṃseneva taṃ anupādisesaṃ nibbānadhātuṃ gamissāmi. **Na mettha kaṅkhāti** natthi me ettha nibbāne kaṅkhā. **Evam maṃ dhārehi adhimuttacittanti** Piṅgiyo “evameva tvampi pamuñcassu saddhan”ti iminā Bhagavato ovādena attani saddhaṃ uppādetvā saddhādhureneva ca vimuñcivā taṃ saddhādhimuttiṃ pakāseto Bhagavantaṃ āha “evam maṃ dhārehi adhimuttacittan”ti. Ayañhettha adhippāyo “yathā maṃ tvaṃ avaca, evameva maṃ adhimuttacittaṃ dhārehi”ti.

Na saṃhariyatīti gahetvā saṃharitum na sakkā. **Niyogavacananti** yuttavacanaṃ. **Avatthāpanavacananti** sanniṭṭhānavacanaṃ. Imasmim Pārāyanavagge yaṃ antarantarā na vuttaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayena gahetabbaṃ. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Saddhammappajjotikāya Cūḷaniddesaṭṭhakathāya

Pārāyanānugīti gāthāniddesaṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārāyanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

19. Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanā

Paṭhamavaggavaṇṇanā

Ito param̃ Khaggavisāṇasuttaniddesavaṇṇanāya okāso anuppatto. Tattha “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍan”ti ito param̃ atirekapadamattameva vaṇṇayissāma. Tattha **sabbesūti** anavasesesu. **Bhūtesūti** sattesu. Ettha bhūtesūti kiñcāpi bhūtasaddo “bhūtasmiṃ pācittiyān”ti evamādīsu¹ vijjamāne, “bhūtamidaṃ Sāriputta samanupassasī”ti evamādīsu² khandhapañcake, “cattāro kho bhikkhu mahābhūtā hetū”ti evamādīsu³ catubbidhe pathavīdhātvaḍirūpe, “yo ca kālaghaso bhūto”ti evamādīsu⁴ khīṇāsave, “sabbeva nikkhipissanti, bhūtā loke samussayan”ti evamādīsu⁵ sabbasatte, “bhūtagāmapātabyatāyā”ti evamādīsu⁶ rukkhādike, “bhūtaṃ bhūtato pajānāti”ti evamādīsu⁷ cātumahārājikānaṃ heṭṭhā sattanikāyaṃ upādāya vattati. Idha pana avisesato pathavīpabbatādīsu jātā sattā bhūtāti veditabbā. Tesu bhūtesu. **Nidhāyāti** nikkhipitvā.

Daṇḍanti kāyavacīmanodaṇḍaṃ, kāyaduccaritādīnametaṃ adhivacanaṃ. Kāyaduccaritaṃ hi daṇḍayatīti daṇḍo, bādheti anayabyasanaṃ pāpetīti vuttaṃ hoti. Evaṃ vacīduccaritaṃca manoduccaritaṃca. Paharaṇadaṇḍo eva vā daṇḍo, taṃ nidhāyātipi vuttaṃ hoti. **Aviheṭṭhayanti** aviheṭṭhayanto. **Aññatarampīti** yaṃ kiñci ekampi. **Tesampīti** tesāṃ sabbabhūtānaṃ. **Na puttamiccheyyāti** atrajo khettajo dinnako antevāsikoti imesu catūsū puttesu yaṃ kiñci puttaṃ na iccheyya. **Kuto sahāyanti** sahāyaṃ pana iccheyyāti kuto eva etaṃ.

Ekoti pabbajjāsāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāpahānaṭṭhena eko, ekantavigatakilesoti eko, eko paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko. Samaṇasahassassapi hi majjhe vattamāno gihisaññojanassa chinnattā eko, evaṃ **pabbajjāsāṅkhātena**

1. Vi 2. 37 piṭṭhe. 2. Ma 1. 326 piṭṭhe. 3. Ma 3. 67 piṭṭhe. 4. Khu 5. 68 piṭṭhe.
5. Dī 2. 129 piṭṭhe. 6. Vi 2. 52 piṭṭhe. 7. Ma 1. 2 piṭṭhe.

eko. Eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko iriyati vattatīti eko. Evaṃ **adutiyaṭṭhena** eko.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaram.

Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsaram nātivattati.

Evaṃādīnavamā ñatvā, taṇham dukkhassa sambhavam.

Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”¹—

evaṃ **taṇhāpahānaṭṭhena** eko. Sabbakilesassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammāti evaṃ **ekantavigatakilesoti** eko. Anācariyako hutvā sayambhū sāmāññeva paccakasambodhim abhisambuddhoti evaṃ **eko paccakasambodhim abhisambuddhoti** eko.

Careti yā imā aṭṭha cariyāyo Seyyathidaṃ? Yā paṇidhisampannānaṃ catūsu iriyāpathesu iriyāpathacariyā, indriyesu guttadvārānaṃ ajjhattikāyatanesu āyatanacariyā, appamādavihārīnaṃ catūsu satipaṭṭhānesu saticariyā, adhiccittamanuyuttānaṃ catūsu jhānesu samādhicariyā, buddhisampannānaṃ catūsu ariyasaccesu ñāṇacariyā, sammā paṭipannānaṃ catūsu ariyamaggesu maggacariyā, adhigataphalānaṃ catūsu sāmāññaphalesu paṭipatticariyā², tiṇṇaṃ Buddhānaṃ sabbasattesu lokatthacariyā, tattha padesato Paccakabuddhasāvakaṇanti. Yathāha “cariyāti aṭṭha cariyāyo yā iriyāpathacariyā”³ti³ vitthāro. Tāhi cariyāhi samannāgato bhaveyyāti attho. Atha vā yā imā “adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhahanto satiyā carati, avikkhitto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇena carati, evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati, evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya carati”⁴ evaṃ aparāpi aṭṭha cariyā vuttā. Tāhi samannāgato bhaveyyāti attho.

Khaggavisāṇakappoti khaggavisāṇo nāma khaggamigasiṅgam⁵.

1. Khu 1. 201, 268; Khu 7. 362; Khu 8. 211 piṭṭhesu.

2. Patticariyā (Sī, Syā)

3. Khu 8. 232; Khu 9. 215, 400 piṭṭhesu.

4. Khu 8. 233; Khu 9. 216, 401 piṭṭhesu.

5. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 57 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Kappa-saddo panāyaṃ abhisaddahanavohārakālapaññatticchedavikkappa-lesasamantabhāvasadisādi-anekattho. Tathā hissa “okappanīyametaṃ bhoto Gotamassa. Yathā taṃ Arahato Sammāsambuddhassā”ti evamādīsu¹ abhisaddahanattho. “Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”ti evamādīsu² vohāro. “Yena sudaraṃ niccakappaṃ viharāmi”ti evamādīsu³ kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādīsu⁴ paññatti. “Alaṅkato kappitakesamassū”ti evamādīsu⁵ chedanāṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti evamādīsu⁶ vikappo. “Atthi kappo nipajjitun”ti evamādīsu⁷ lesa. “Kevalakappaṃ Veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti evamādīsu⁸ samantabhāvo. “Satthukappena vata kira bho sāvakena saddhiṃ mantayamānā na jānimhā”ti evamādīsu⁹ sadiso, paṭibhāgoti attho. Idha panassa sadiso paṭibhāgoti attho veditabbo, khaggavisāṇasadisoti vuttaṃ hoti. Ayaṃ tāvettha padato atthavaṇṇanā.

Adhippāyānusandhito pana evaṃ veditabbo—yvāyaṃ vuttappakāro daṇḍo bhūtesu pavattiyamāno ahito hoti, taṃ tesu appavattiyamānesu¹⁰ tappaṭipakkhabhūtāya mettāya hitūpasamhārena ca sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, nihitadaṇḍattā eva ca yathā anihitadaṇḍā sattā bhūtāni daṇḍena vā satthena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā viheṭhenti, tathā aviheṭhayaṃ, aññatarampi tesāṃ imaṃ mettākammaṭṭhānamāgamma yadeva tattha vedanāgatāṃ saññāsāṅkhāraviññānagataṃ tañca tadanusāreneva tadaññāñca saṅkhāragataṃ vipassitvā imaṃ paccekabodhiṃ adhigatomhī”ti ayaṃ tāva adhippāyo.

Ayaṃ pana anusandhi—evaṃ vutte te amaccā āhaṃsu “idāni bhante kuhiṃ gacchathā”ti. Tato tena “pubbapaccekasambuddhā kattha vasantī”ti āvajjetvā ñatvā “Gandhamādanapabbate”ti vutte punāhaṃsu “amhe dāni bhante pajahatha, na icchathā”ti. Atha Paccekabuddho āha “na puttamiccheyyā”ti sabbaṃ. Tatrāyaṃ adhippāyo—ahaṃ idāni atrajādīsu

1. Ma 1. 316 piṭṭhe.

2. Vi 4. 244 piṭṭhe.

3. Ma 1. 316 piṭṭhe.

4. Khu 1. 444; Khu 8. 15, 138 piṭṭhesu.

5. Khu 6. 278 piṭṭhe.

6. Vi 4. 491 piṭṭhe.

7. Aṃ 3. 148 piṭṭhe.

8. Saṃ 1. 50 piṭṭhe.

9. Ma 1. 205 piṭṭhe.

10. Appavattamāno (Syā)

yaṃ kiñci puttampi na iccheyyaṃ, kuto pana tumhādisaṃ sahāyaṃ. Tasmā tumhesupi yo mayā saddhiṃ gantukāmo mādiso vā hotuṃ icchati, so eko care khaggavisāṇakappo. Atha vā tehi “amhe dāni bhante pajahatha, na icchathā”ti vutte so paccakasambuddho “na puttamiccheyya, kuto sahāyan”ti vatvā attano yathāvuttenaṭṭhena ekacariyāya guṇaṃ disvā pamudito pītisomanassajāto imaṃ udānaṃ udānesi¹.

Tattha **tassāti**² pipāsakiriya. **Thāvarāti** khīṇāsavā. **Bhayabheravāti** khuddānukhuddakā cittutrāsā. **Nidhāyāti** chaḍḍetvā. **Nidahitvāti** ṭhapetvā. **Oropayitvāti** adhokarivā. **Samoropayitvāti** adhogataṃ vissajjetvā. **Nikkhipitvāti** tato apanetvā. **Paṭippassambhitvāti** sannisīdāpetvā.

Ālāpananti ādito lapanam. **Sallapananti** sammā lapanam. **Ullapananti** uddham katvā lapanam. **Samullapananti** punappunam uddham katvā lapanam.

Iriyāpathacariyāti iriyāpathānaṃ cariyā, pavattananti attho. Sesesupi eseva nayo. Āyatanacariyā pana āyatanesu satisampajaññānaṃ cariyā. **Pattīti** phalāni. Tāni hi pāpuṇiyantīti “pattī”ti vuttāni. Sattalokassa dīṭṭhadhammikasamparāyikā atthā **lokatthāti** ayam viseso.

Idāni tāsam cariyānaṃ bhūmiṃ dassento “**catūsu iriyāpathesū**”ti-ādimāha. **Satipaṭṭhānesūti** ārammaṇasatipaṭṭhānesupi vuccamānesu satito anaññāni, vohāravasena pana aññāni viya katvā vuttam. **Ariyasaccesūti** pubbabhāge lokiyasaccaaññena visuṃ visuṃ saccapariggahavasena vuttam. **Ariyamaggesu sāmāññaphalesūti** ca vohāravaseneva vuttam. **Padesatoti** lokatthacariyāya ekadese. Nippadesato hi lokatthacariyaṃ Buddhā eva karonti. Puna tā eva cariyāyo kārakapuggalavasena dassento “**paṇidhisampannāna**”ti-ādimāha. Tattha paṇidhisampannā nāma iriyāpathānaṃ santattā iriyāpathāva ṭhitiyā sampannā akampita-iriyāpathā bhikkhubhāvanānurūpena santena iriyāpathena sampannā.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 58 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

2. Tasiṇāti (Sī), tasiṭāti (Syā)

Indriyesu guttadvārānanti cakkhādīsu chasu indriyesu attano attano visaye pavattam ekekadvāravasena guttam dvāram etesanti guttadvārā, tesam guttadvārānam. Dvāranti cettha uppattidvāravasena cakkhādayo eva. **Appamādavihārīnanti** silādīsu appamādavihāravatam. **Adhicittamanuyuttānanti** vipassanāya pādakabhāvena adhicittasaṅkhātām samādhim anuyuttānam. **Buddhisampannānanti** nāmarūpavavatthānam ādim katvā yāva gotrabhu, tāva pavattena ñāṇena sampannānam. **Sammā paṭipannānanti** catumaggakkhaṇe. **Adhigataphalānanti** catuphalakkhaṇe. **Tathāgatānanti** tathā āgatānam. **Arahantānanti** dūrakilesānam. **Sammāsambuddhānanti** sammā sāmañca sabbadhammabuddhānam. Imesam padānam attho heṭṭhā pakāsito eva.

Padesato Paccekabuddhānanti paccekasambuddhānam ekadesato. **Sāvakanānanti** sāvakanampi ekadesato. **Adhimuccantoti** adhimokkham karonto. **Saddhāya caratīti** saddhāvasena pavattati. **Paggaṇhantoti** catusammappadhānavīriyena padahanto. **Upaṭṭhapentoti** satiyā ārammaṇam upaṭṭhapento ¹. **Avikkhepaṁ karontoti** samādhivasena vikkhepaṁ akaronto. **Pajānantoti** catusaccajānanapaññāya pakārena jānanto. **Vijānantoti** indriyasampayuttajavanapubbaṅgadena āvajjanaviññāṇena ārammaṇam vijānanto. **Viññānacariyāyāti** āvajjanaviññānacariyāyavasena. **Evam paṭipannassāti** sahāvajjanāya indriyacariyāya paṭipannassa. **Kusalā dhammā āyāpentīti** samathavipassanāvasena pavattā kusalā dhammā bhusam yāpenti, pavattantīti attho. **Āyatanacariyāyāti** kusalānam dhammānam bhusam yatanacariyāya, pavattanacariyāyāti vuttam hoti. **Visesamadhigacchatīti** vikkhambhana tadaṅga samuccheda paṭippassaddhivasena visesam adhigacchati.

Dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyāti—ādīsu sammā passati, sammā vā tāya passanti, pasatṭhā sundarā vā diṭṭhīti **sammādiṭṭhi**, tassā sammādiṭṭhiyā nibbānapaccakkhakarāṇena dassanacariyā. Sammā saṅkappeti, sammā vā tena saṅkappenti, pasatṭho sundaro vā saṅkappoti **sammāsaṅkappo**. Tassa ārammaṇe cittassa abhiniropanacariyā. Sammā vadati, sammā vā tāya vadanti, pasatṭhā sundarā vā vācāti **sammāvācā**, micchāvācāvīriyā etaṁ nāmam. Tassā catubbidhavaṇisaṁvarapariggahacariyā. Sammā karoti, sammā vā

1. Vijānanto (Sī, Syā, I)

tena karonti, pasaṭṭhaṃ sundaraṃ vā kammanti sammākammaṃ, sammākammameva **sammākammanto**, micchākammantaviratiyā etaṃ namaṃ. Tassa tividhakāyasaṃvarasamuṭṭhānacariyā. Sammā ājīvati, sammā vā tena ājīvanti, pasaṭṭho sundaro vā ājīvoti **sammā-ājīvo**, micchā-ājīvaviratiyā etaṃ namaṃ. Tassa vodānacariyā parisuddhacariyā. Sammā vāyamati, sammā vā tena vāyamanti, pasaṭṭho sundaro vā vāyāmoti **sammāvāyāmo**, tassa paggahacariyā. Sammā sarati, sammā vā tāya saranti, pasaṭṭhā sundarā vā satīti **sammāsati**, tassā upaṭṭhānacariyā. Sammā samādhīyati, sammā vā tena samādhīyanti, pasaṭṭho sundaro vā samādhīti **sammāsamādhī**, tassa avikkhepacariyā.

Takkappoti tena kappo, evarūpoti attho. **Tassadisoti** tena sadiso, “tassadiko”ti vā pāṭho. **Tappaṭibhāgoti** tena paṭibhāgo tappaṭibhāgo, edisoti attho. Sādurasāṃ atikkantaṃ loṇaṃ **atiloṇaṃ**. **Loṇakappoti** loṇasadisoti vuccati. **Atitittakanti** atikkantatittakaṃ, pucimandādikappo tittakasadisoti vuccati. **Atimadhuranti** khīrapāyāsādikaṃ. **Himakappoti** himodakasadiso. **Satthukappoti** Satthunā Buddhena sadiso. **Evamevāti** opammasampañipādanaṃ.

Tatrāyaṃ etassa Paccekabuddhassa saṅkhepena vipassanā-ācikkhanavidhiṃ dassetvā gamissāma. Tattha nāmarūpapariggahaṃ kātukāmo paccekabodhisatto rūpārūpa-aṭṭhasamāpattīsu yaṃ kiñci jhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya vitakkādīni jhānaṅgāni ca taṃsampayutte ca phassādayo dhamme lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena paricchinditvā “sabbampetaṃ ārammaṇābhimukhaṃ namanato namanatṭhena nāmaṃ”ti vavatthapeti. Tato tassa paccayaṃ pariyesanto “hadayavatthum nissāya pavattatī”ti passati. Puna vatthussa paccayabhūtāni ca upādārūpāni ca passitvā “idaṃ sabbam rūppanato rūpan”ti pariggaṇhāti. Puna tadubhayaṃ “namanalakkhaṇaṃ nāmaṃ, ruppanalakkhaṇaṃ rūpan”ti evaṃ saṅkhepato nāmarūpaṃ vavatthapeti. Samathayānikavasenetam vuttam. Vipassanāyāniko pana catudhātuvavatthānamukhena bhūtopādāyarūpāni paricchinditvā “sabbampetaṃ ruppanato rūpan”ti passati. Tato evaṃ paricchinnarūpassa cakkhādīni nissāya pavattamānā arūpadhammā āpāthamāgacchanti. Tato sabbepi te arūpadhamme namanalakkhaṇe ekato katvā “idaṃ nāmaṃ”ti passati,

so “idaṃ nāmaṃ, idaṃ rūpaṃ”ti dvedhā vavatthapeti. Evaṃ vavatthapetvā “nāmarūpato uddhaṃ añño satto vā puggalo vā devo vā brahmā vā natthī”ti passati.

Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti.

Evaṃ khandhesu santesu, hoti “satto”ti sammuti¹.

Evameva pañcasu upādānakkhandhesu santesu² “satto puggalo”ti vohāramattaṃ hotīti evamādinā nayena nāmarūpānaṃ yāthāvadassanasāṅkhātena diṭṭhivisuddhibhūtena ñāṇena nāmarūpaṃ pariggahetvā puna tassa paccayampi pariggaṇhanto vuttanayena nāmarūpaṃ pariggahetvā “ko nu kho imassa hetū”ti pariyesanto ahetuvāDavisamahetuvādesu dosaṃ disvā rogaṃ disvā tassa nidānaṃ samuṭṭhānampi pariyesanto vejjo viya tassa hetuñca paccayañca pariyesanto avijjā taṇhā upādānaṃ kammanti ime cattāro dhamme nāmarūpassa uppādapaccayattā “hetū”ti āhāraṃ upatthambhanapaccayattā “paccayo”ti ca passati. Imassa hi kāyassa avijjādayo tayo dhammā mātā viya dārakassa upanissayā honti. Kammaṃ pitā viya puttassa janakaṃ, āhāro dhāti viya dārakassa sandhārakoti. Evaṃ rūpakāyassa paccayapariggahaṃ katvā puna “cakkhum ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ”ti-ādinā³ nayena nāmakāyassapi paccayaṃ pariggaṇhāti, evaṃ pariggaṇhanto “atītānāgatāpi dhammā evameva vattantī”ti sannīṭṭhānaṃ karoti.

Tassa yā sā pubbantaṃ ārabba “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītāmadhānaṃ, na nu kho ahosiṃ, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho, kiṃ hutvā kiṃ ahosiṃ nu kho ahaṃ atītāmadhānaṃ”ti⁴ pañcavidhā vicikicchā vuttā.

Yāpi aparantaṃ ārabba “bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatāmadhānaṃ, na nu kho bhavissāmi, kiṃ nu kho bhavissāmi, kathaṃ nu kho bhavissāmi, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgatāmadhānaṃ”ti⁴ pañcavidhā vicikicchā vuttā.

1. Saṃ 1. 137; Khu 11. 26; Abhi 4. 58 piṭṭhesu.

2. Sati (Sī, Syā)

3. Ma 1. 320; Ma 3. 128; Saṃ 2. 261; Aṃ 1. 382; Khu 11. 7; Abhi 4. 248 piṭṭhādīsu.

4. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265 piṭṭhesu.

Yāpi etarahi vā pana paccuppannaṃ addhānaṃ ārabba kathaṃkathī hoti “ahaṃ nu khosmi, no nu khosmi, kiṃ nu khosmi, kathaṃ nu khosmi, ayaṃ nu kho satto kuto āgato, so kuhiṃ gāmi bhavissati”¹ti chabbidhā vicikicchā vuttā, sā sabbāpi pahiyati. Evaṃ paccayapariggahaṇena tīsu addhāsu kaṅkhaṃ vitaritvā ṭhitaṃ ñāṇaṃ “kaṅkhāvitarāṇavisuddhi”²tipi “dhammaṭṭhitiñāṇaṃ”³tipi “yathābhūtañāṇaṃ”⁴tipi “sammādasānaṃ”⁵tipi vuccati.

Ettha pana tisso hi lokiyapariññā ñātapariññā tīraṇapariññā pahānapariññāti. Tattha “ruppanalakkhaṇaṃ rūpaṃ, vedayitalakkhaṇā vedanā”⁶ti evaṃ tesāṃ tesāṃ dhammānaṃ paccattalakkhaṇasallakkhaṇavasena pavattā paññā ñātapariññā nāma. “Rūpaṃ aniccaṃ, vedanā aniccā”⁷ti-ādinā pana nayena tesāmyeva dhammānaṃ sāmāññalakkhaṇaṃ āropetvā pavattā lakkhaṇārammaṇikavipassanāpaññā tīraṇapariññā nāma. Tesu eva pana dhammesu niccaṣaṇṇādipajāhanavasena pavattā lakkhaṇārammaṇikavipassanāva paññā pahānapariññā nāma.

Tattha saṅkhāraparicchedato paṭṭhāya yāva paccayapariggahā ñātapariññāya bhūmi. Etasmiṃ hi antare dhammānaṃ paccattalakkhaṇapaṭivedhasseva ādhipaccaṃ hoti. Kalāpasammasanato paṭṭhāya yāva udayabbayānupassanā tīraṇapariññāya bhūmi. Etasmiṃ hi antare sāmāññalakkhaṇapaṭivedhasseva ādhipaccaṃ hoti. Bhaṅgānupassanato paṭṭhāya upari pahānapariññāya bhūmi. Tato ca paṭṭhāya hi aniccato anupassanto niccaṣaṇṇaṃ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaṇṇaṃ, anattato anupassanto attasaṇṇaṃ, nibbindanto nandiṃ, virajjanto rāgaṃ, nirodhento samudayaṃ, paṭinissajjanto ādānaṃ pajahatīti evaṃ niccaṣaṇṇādipahānasādhikānaṃ sattannaṃ anupassanānaṃ ādhipaccaṃ. Iti imāsu tīsu pariññāsu saṅkhāraparicchedassa ceva paccayapariggahassa ca sādhitattā iminā yoginā ñātapariññāva adhigatā.

Puna “Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhataṃ vā bahiddhā vā -pa- yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ hutvā abhāvato aniccaṃ, udayabbayapaṭipīḷitattā dukkhaṃ, avasavattittā anattā. Yā kāci vedanā. Saññā. Ye keci

1. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265 piṭṭhesu.

saṅkhārā. Yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumāṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ viññāṇaṃ hutvā abhāvato aniccaṃ, udayabbayaapaṭipīlitatā dukkhaṃ, avasavattittā anattā”ti evamādinā¹ nayena kalāpasammasanaṃ karoti. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “tilakkhaṇaṃ āropetvā”ti.

Evam saṅkhāre aniccadukkhānattavasena kalāpasammasanaṃ katvā puna saṅkhārānaṃ udayabbayameva passati. Kathaṃ? “Avijjāsamudayā rūpasamudayo, taṇhākamma-āhārasamudayā rūpasamudayo”ti². Evam rūpakkhandhassa paccayāyattatādassanena rūpakkhandhassa udayaṃ passati, nibbattilakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. Evam pañcahākārehi rūpakkhandhassa udayaṃ passati. “Avijjānirodhā rūpanirodho, taṇhākamma-āhāranirodhā rūpanirodho”ti² paccayanirodhadassanena rūpakkhandhassa vayaṃ passati, vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa vayaṃ passatīti, evam pañcahākārehi rūpakkhandhassa vayaṃ passati.

Tathā “avijjāsamudayā vedanāsamudayo, taṇhākammaphassasamudayā vedanāsamudayo”ti² paccayāyattatādassanena vedanākkhandhassa udayaṃ passati, nibbattilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passati. “Avijjānirodhā vedanānirodho, taṇhākammaphassanirodhā vedanānirodho”ti² paccayanirodhadassanena vedanākkhandhassa vayaṃ passati, vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ passati². Evam saññākkhandhādīsopi.

Ayaṃ pana viseso—viññāṇakkhandhassa phassaṭṭhāne “nāmarūpasamudayā, nāmarūpanirodhā”ti yojetabbaṃ. Evam ekekaṣmim khandhe paccayasamudayavasena ca nibbattilakkhaṇavasena ca paccayanirodhavasena ca vipariṇāmalakkhaṇavasena ca udayabbayadassanena ca dasa dasa katvā paññāsa lakkhaṇāni vuttāni. Tesam vasena “evampi rūpassa udayo, evampi rūpassa vayo”ti paccayato ceva khaṇato ca vitthārena manasikāraṃ karoti.

Tassevaṃ karoto “iti kira ime dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī”ti nāṇaṃ visadaṃ hoti. “Evam kira ime dhammā

1. Saṃ 2. 39; Khu 9. 51 piṭṭhesu.

2. Khu 9. 54 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

anuppannā uppajjanti, uppannā nirujjhantī”ti niccanavā hutvā saṅkhārā upaṭṭhahanti. Na kevalañca niccana vā, sūriyuggamane ussāvabindu viya udakabubbulo viya udake daṇḍarāji viya āragge sāsapo viya vijjuppādo viya ca parittaṭṭhāyino, māyāmarīcisupinālātacakkagandhabbana garaphenakadali-ādayo viya asārā nissārā viya hutvā upaṭṭhahanti. Ettāvātā ca puna anena “vayadhamameva uppajjati, uppannañca vayanṃ upeti”ti iminā ākārena sammasanapaññāya lakkhaṇāni¹ paṭivijjhivā ṭhitam **udayabbayānupassanam** nāma paṭhamam taruṇavipassanāññanam adhigatam hoti. Yassādhigamā “āraddhavipassako”ti saṅkham gacchati².

Athassa āraddhavipassakassa kulaputtassa obhāso ñāṇam pīti passaddhi sukham adhimokkho paggaho upaṭṭhānam upekkhā nikanṭīti dasa vipassanupakkilesā uppajjanti. Ettha **obhāso** nāma vipassanakkhaṇe ñāṇassa balavattā lohitaṃ sannisīdati, tena ca cittobhāso nibbattati. Tam disvā akusalo yogī “maggo me patto”ti tameva obhāsam assādeti. **Ñāṇampi** vipassanāññānameva. Tam saṅkhāre sammasantassa³ suddham pasannam hutvā pavattati. Tam disvā pubbe viya “maggo”ti assādeti. **Pītipi** vipassanāpīti eva. Tassa hi tasmim khāṇe pañcavidhā pīti uppajjati. **Passaddhīti** vipassanāpassaddhi. Tasmim samaye neva kāyacittānam daratho, na gāraṇam, na kakkhaḷatā, na akammaññatā, na gelaññatā, na vaṅkatā hoti. **Sukhampi** vipassanāsukhameva. Tassa kira tasmim samaye sakalasarīram abhisandayamānam atipaṇītam sukham uppajjati.

Adhimokkho nāma vipassanakkhaṇe pavattā saddhā. Tasmim hi khāṇe cittacetāsikānam ativiya pasādabhūtā balavatī saddhā uppajjati. **Paggaho** nāma vipassanāsampayuttaṃ vīriyam. Tasmim hi khāṇe asithilaṃ anaccāraddham supaggahitaṃ vīriyam uppajjati. **Upaṭṭhānanti** vipassanāsampayuttā sati. Tasmim hi khāṇe supaṭṭhitā sati uppajjati. **Upekkhā** duvidhā vipassanāvajjanavasena. Tasmim hi khāṇe sabbasaṅkhāragahaṇe majjhatabhūtam vipassanupekkhāsaṅkhātam ñāṇam balavantaṃ hutvā uppajjati manodvārāvajjanupekkhā ca. Sā ca tam

1. Samapaññāsalakkhaṇāni (Sī, Syā, I) 2. Visuddhi 2. 266 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.
3. Sammasantassa sammasantassa (Sī, Syā, I)

taṃ ṭhānaṃ āvajjantassa sūrā tikhiṇā hutvā vahati. **Nikantīti** vipassanānikanti. Obhāsādīsu hi ālayaṃ kurumānā sukhumā santākārā nikanti uppajjati. Ettha obhāsādayo kilesavatthutāya “upakkilesā”ti vuttā na akusalattā. Nikanti pana upakkilesa ceva kilesavatthu ca.

Paṇḍito pana bhikkhu obhāsādīsu uppannesu vikkhepaṃ agacchanto “obhāsādayo dhammā, na maggo, upakkilesavimuttaṃ pana vīthipaṭipannaṃ¹ vipassanāñāṇaṃ maggo”ti maggañca amaggañca vavatthapeti. Tassevaṃ “ayaṃ maggo, ayaṃ na maggo”ti ñatvā ṭhitaṃ ñāṇaṃ **maggāmaggañāṇadassanavisuddhīti** vuccati. Ito paṭṭhāya aṭṭhannaṃ vipassanāñāṇaṃ vasena sikhāpattavipassanāñāṇaṃ navamañca saccānulomikaṃ ñāṇanti ayaṃ **paṭipadāñāṇadassanavisuddhi** nāma hoti. Udayabbayānupassanāñāṇaṃ bhaṅgānupassanāñāṇaṃ bhayatupaṭṭhānañāṇaṃ ādinavānupassanāñāṇaṃ nibbidānupassanāñāṇaṃ muñcitukamyatāñāṇaṃ paṭisaṅkhānupassanāñāṇaṃ saṅkhārupekkhāñāṇanti imāni aṭṭha ñāṇāni nāma. Navamaṃ saccānulomikaṃ ñāṇanti anulomassetāṃ nāmaṃ.

Tasmā taṃ sampādetukāmena upakkilesavimuttaṃ udayabbayañāṇaṃ ādīṃ katvā etesu ñāṇesu yogo karaṇīyo. Udayabbayaṃ passantassa hi aniccalakkhaṇaṃ yathābhūtaṃ upaṭṭhāti, udayabbayaṃ paṭipīlanāṃ passato dukkhalakkhaṇaṃ, “dukkhameva hi sambhoti, dukkhaṃ tiṭṭhati veti cā”ti² passato anattalakkhaṇaṃ.

Ettha ca aniccaṃ aniccalakkhaṇaṃ dukkhaṃ dukkhalakkhaṇaṃ anattā anattalakkhaṇanti ayaṃ vibhāgo veditabbo. Tattha **aniccanti** khandhapañcakaṃ. Kasmā? Uppādavayaññathattabhāvā, hutvā abhāvato vā. Aññathattaṃ nāma jarā. Uppādavayaññathattaṃ **aniccalakkhaṇaṃ**, hutvā abhāvasaṅkhāto vā ākāravikāro. “Yadaniccaṃ, taṃ dukkhaṃ”ti³vacanato tadeva khandhapañcakaṃ **dukkhaṃ**. Kasmā? Abhiñhaṃ paṭipīlanato. Abhiñhaṃ paṭipīlanākāro **dukkhalakkhaṇaṃ**. “Yaṃ dukkhaṃ, tadanattā”ti³ vacanato tadeva khandhapañcakaṃ **anattā**. Kasmā? Avasavattanato. Avasavattanākāro **anattalakkhaṇaṃ**. Imāni tīṇipi lakkhaṇāni udayabbayaṃ passantasseva ārammaṇāni honti.

1. Vipassanāvīthipaṭipannaṃ (Sī, I)

2. Saṃ 1. 137; Abhi 4. 58 piṭṭhesu.

3. Saṃ 2. 19 piṭṭhe.

Punapi so rūpārūpadhamme “evaṃ aniccā”ti-ādinā vipassati, tassa saṅkhārā lahuṃ lahuṃ āpātham āgacchanti, tato uppādam vā ṭhitam vā pavattam vā nimittam vā ārammaṇam akatvā tesam khayavayanirodhe eva sati santiṭṭhati, idaṃ **bhaṅgañāṇam** nāma. Imassa uppādato paṭṭhāya ayaṃ yogī “yathā ime saṅkhārā bhijjanti nirujjhanti, evaṃ atītepi saṅkhāragatam bhijji, anāgatepi bhijjissatī”ti nirodhameva passanto tiṭṭhati. Tassa bhaṅgānupassanāñāṇam āsevantaṃ bahuḷīkarontaṃ sabbabhava yoni gatiṭṭhiti sattāvāsesu pabhedakā saṅkhārā jalita-aṅārakāsu-ādayo viya mahābhayaṃ hutvā upaṭṭhahanti. Etaṃ **bhayatupaṭṭhānañāṇam** nāma.

Tassa taṃ bhayatupaṭṭhānañāṇam āsevantaṃ sabbe bhavādayo āditta-aṅgāram viya samussitakhaggo viya paccatthiko appaṭisaraṇā sādīnavā hutvā upaṭṭhahanti. Idaṃ **ādīnavānupassanāñāṇam** nāma. Tassa evaṃ saṅkhāre ādīnavato passantaṃ bhavādīsipi saṅkhārānam ādīnavattā saṅkhāresu ukkaṅṭhanā anabhirati uppajjati, idaṃ **nibbidānupassanāñāṇam** nāma.

Sabbasaṅkhāresu nibbindantaṃ ukkaṅṭhantaṃ tasmā saṅkhāragatā muñcitukāmatā nissaritukāmatā hoti. Idaṃ **muñcitukamyatāñāṇam** nāma. Puna tasmā saṅkhāragatā muñcituṃ pana te eva saṅkhāre paṭisaṅkhānupassanāñāṇena tilakkhaṇam āropetvā tīraṇam **paṭisaṅkhānupassanāñāṇam** nāma.

So evaṃ tilakkhaṇam āropetvā saṅkhāre pariggaṇhanto tesu anattalakkhaṇassa sudiṭṭhattā “attā”ti vā “attaniyan”ti vā agaṇhanto saṅkhāresu bhayañca nandiñca pahāya saṅkhāresu udāsīno hoti majjhato, “ahan”ti vā “maman”ti vā na gaṇhāti, tīsu bhavesu upekkhako, idaṃ **saṅkhārupekkhāñāṇam** nāma.

Taṃ pana ce santipadam nibbānam santato passati, sabbasaṅkhārapavattam vissajjetvā nibbānaninam pakkhandam hoti. No ce nibbānam santato passati, punappunam “aniccan”ti vā “dukkhan”ti vā “anattā”ti vā tividhānupassānāvasena saṅkhārārammaṇameva hutvā pavattati. Evaṃ tiṭṭhamānañca etaṃ tividhāvimokkhamukhabhāvam āpajjitvā tiṭṭhati. Tisso hi anupassanā “tīni vimokkhamukhāni”ti vuccanti. Evaṃ aniccato manasikaronto adhimokkhabahulo **animittam vimokkham** paṭilabhati, dukkhato manasikaronto

passaddhibahulo **appaṇihitaṃ vimokkhaṃ** paṭilabhati, anattato manasikaronto vedabahulo **suññataṃ vimokkhaṃ** paṭilabhati.

Ettha ca animitto vimokkhoti animittākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto ariyamaggo. So hi animittāya dhātuyā uppānattā animitto, kilesehi ca vimuttattā vimokkho. Eteneva nayena appaṇihitākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto appaṇihito, suññatākārena nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavatto suññatoti vedītabbo.

Evam adhigatasāṅkhārupekkhassa kulaputtassa vipassanā sikhāppattā hoti. Vuṭṭhānagāminivipassanāti etadeva. Assa taṃ saṅkhārupekkhāññaṃ āsevantaṃ tikkhataṃ saṅkhārupekkhā uppajjati. Tassa “idāni maggo uppajjissatī”ti saṅkhāre “aniccā”ti vā “dukkhā”ti vā “anattā”ti vā sammasitvā bhavaṅgaṃ otarati, bhavaṅganantaraṃ saṅkhārupekkhāya kathitanayeneva¹aniccādi-ākārena manasikarivā uppajjati manodvārāvajjanaṃ, tatheva manasikaroto paṭhamaṃ javanacittaṃ uppajjati. Yaṃ parikammaṃ vuccati. Tadanantaraṃ tadeva dutiyajavanacittaṃ uppajjati. Yaṃ upacāraṃ vuccati, tadanantarampi tadeva uppajjati tatiyaṃ javanacittaṃ. Yaṃ anulomaṃ vuccati, idaṃ tesāṃ pāṭi-ekkaṃ nāma.

Avisesena pana tividhampetaṃ “āsevanan”tipi “parikammaṃ”tipi “upacāraṃ”tipi “anulomaṃ”tipi vuccati. Idaṃ pana anulomaññaṃ saṅkhārārammaṇāya vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya pariyoṣānaṃ hoti, nippariyāyena pana gotrabhuññaṃ vipassanāya pariyoṣānanti vuccati. Tato paraṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ kurumānaṃ puthujjanagottaṃ atikkamaṃ ariyagottaṃ okkamaṃ nibbānārammaṇe paṭhamasamannāhārabhūtaṃ apunarāvaṭṭakaṃ²gotrabhuññaṃ uppajjati. Idaṃ pana ññaṃ paṭipadāññadassanavisuddhiṃ ññadassanavisuddhiṃ na bhajati. Antarā abbohārikameva hoti. Vipassanāsote patitattā “paṭipadāññadassanavisuddhī”ti vā vipassanā”ti vā saṅkhaṃ gacchati. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā gotrabhuññaṃ niruddhe tena dīnnaññāya nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā

1. Āgatanayeneva (Sī)

2. Apunabhavattakaṃ (Ka)

diṭṭhisamyojanam sīlabbataparāmāsasamyojanam vicikicchāsamyojananti tīṇi samyojanāni viddhamśento sotāpattimaggo uppajjati, tadanantaram tasseva vipākabhūtāni dve tīṇi vā phalacittāni uppajjanti anantaravipākattā lokuttarakusalānam, phalapariyosāne panassa uppannabhavaṅgam vicchinditvā paccavekkhaṇatthāya manodvārāvajjanam uppajjati. So hi “iminā vatāham maggena āgato”ti maggam paccavekkhati. Tato “me ayam ānisaṃso laddho”ti phalam paccavekkhati. Tato “ime nāma kilesā pahīnā”ti pahīnakilese paccavekkhati. Tato “ime nāma kilesā avasiṭṭhā”ti uparimaggattayavajjhakilese paccavekkhati. Avasāne ca “ayam dhammo mayā paṭividdho”ti amataṃ nibbānam paccavekkhati. Iti sotāpanassa ariyasāvakaṃ pañca paccavekkhaṇāni honti. Tathā sakadāgāmi-anāgāmi phalāvasāne. Arahattaphalāvasāne avasiṭṭhakilesapaccavekkhaṇam nāma natthi. Evaṃ sabbānipi ekūnavīsati paccavekkhaṇāni honti.

Evaṃ paccavekkhitvā so yogāvacaro tasmim yeva āsane nisinnō vuttanayene vipassitvā kāmarāgabyāpādānam tanubhāvam karonto dutiyamaggaṃ pāpuṇāti, tadanantaram vuttanayeneva phalañca. Tato vuttanayena vipassitvā kāmarāgabyāpādānam anavasesappahānam karonto tatiyamaggaṃ pāpuṇāti, vuttanayena phalañca. Tato tasmim yevāsane vuttanayena vipassitvā rūparāgārūparāgamānuddhaccāvijjānam anavasesappahānam karonto catutthamaggaṃ pāpuṇāti, vuttanayena phalañca. Ettāvatā cesa hoti arahā mahākhīṇāsavo Paccekabuddho. Iti imesu catūsu maggesu ñāṇam **ñāṇadassanavisuddhi** nāma.

Ettāvatā “sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesan”ti etena pātimokkhasamvarādisīlassa vuttattā sīlavisuddhi. “Na puttamiccheyya kuto sahāyan”ti etena paṭighānūnāvavajjanavasena mettādīnam vuttattā cittavisuddhi. “Eko care khaggavisāṇakappo”ti iminā pana nāmarūpariṅgahādīnam vuttattā diṭṭhivisuddhi kaṅkhāvitaraṇavisuddhi maggāmaggañāṇadassanavisuddhi paṭipadāñāṇadassanavisuddhi ñāṇadassanavisuddhīti satta visuddhiyo vuttā honti. Ayamettha mukhamattanidassanam, vitthāram pana

icchantena Visuddhimaggaṃ¹ oloketvā gahetabbaṃ. Ettāvata ceso
Paccekabuddho—

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarena.
Parissayānaṃ sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti—

pasasīyādibhāvaṃ āpajjitvā Gandhamādanapabbataṃ upasobhayamāno
vihāsinti evaṃ sabbatthaṃ.

Paṭhamagāthāniddesavaṇṇanā.

122. Dutiye **saṃsaggajātassāti** jātasasaggassa. Tattha
dassanasavanakāyasamullapanasambhogavasena pañcavidho saṃsaggo.
Tattha aññamaññaṃ disvā cakkhuviññāṇavīthivasena uppannarāgo
dassanasasaggo nāma. Tattha Sīhalādīpe Kāḷadīghavāpīgāme piṇḍāya
carantaṃ Kalyāṇavihāravāsīṃ daharabhikkhuṃ disvā paṭibaddhacittā kenaci
upāyena taṃ alabhitvā kālakatā kuṭumbiyadhītā tassā
nivāsanacoḷakkhaṇḍaṃ disvā “evarūpāya vatthadhārinīyā nāma saddhīṃ
saṃvāsāṃ nālatthan”ti hadayaṃ phāletvā kālakato, so eva ca daharo
nidassanaṃ.

Parehi pana kathiyamānaṃ rūpādisampattim attannā vā
hasitalapitagītasaddaṃ sutvā sotaviññāṇavīthivasena uppanno rāgo
savanasasaggo nāma. Tatrāpi Girigāmaṃvāsīkammāradhītāya pañcahi
kumārīhi saddhīṃ padumassaraṃ gantvā nhāyitvā mālaṃ sīse āropetvā
uccāsaddena gāyantiyā ākāseṇa gacchanta saddaṃ sutvā kāmarāgena jhānā
parihāyitvā anayabyasanaṃ patto Pañcaggaḷaleṇavāsī Tissadaharo
nidassanaṃ.

Aññamaññaṃ aṅgaparāmasanena uppannarāgo **kāyasasaggo** nāma.
Dhammagāyanadaharabhikkhu cettha nidassanaṃ. Mahāvihāre kira
daharabhikkhu dhammaṃ bhāsati, tattha mahājane āgate rājāpi agamāsi
saddhīṃ antepurena. Tato rājadhītāya tassa rūpaṅca saddaṅca āgamma
balavarāgo uppanno tassa ca daharassāpi. Taṃ disvā rājā sallakkhetvā
sāṇipākāreṇa

1. Visuddhi 2. 222, 233, 241, 276, 312 piṭṭhādīsu.

2. Khu 1. 286; Khu 8. 248 piṭṭhādīsu.

parikkhipāpesi, te aññamaññaṃ parāmasitvā āliṅgiṃsu. Puna sāṇipākāraṃ apanetvā passantā dvepi kālakateyeva addasaṃsūti.

Aññamaññaṃ ālapanasamullapane uppannarāgo pana **samullapanasaṃsaggo** nāma. Bhikkhubhikkhunīhi saddhiṃ paribhogakaraṇe uppannarāgo **sambhogasaṃsaggo** nāma. Dvīsupi ca etesu Maricavaṭṭivihāre bhikkhu ca bhikkhunī ca nidassanaṃ. Maricavaṭṭimahāvihāramahe kira Duṭṭhagāmaṇi abhayamahārājā mahādānaṃ paṭiyādetvā ubhatosaṃghaṃ parivisati. Tattha uṇhayāguyā dinnāya saṃghanavakasāmaṇerī anādhārakassa sattavassikaṃghanavakasāmaṇerassa dantavalayaṃ¹ datvā samullāpaṃ akāsi, te ubhopi upasampajjitvā saṭṭhivassā hutvā paratīraṃ gatā aññamaññaṃ samullāpena pubbasaññaṃ paṭilabhitvā tāvadeva jātasinehā sikkhāpadāni vītikkamitvā pārājikā ahesunti.

Evam pañcavidhe saṃsagge yena kenaci saṃsaggena jātasāṃsaggassa **bhavanti snehā**, purimarāgapaccayā balavarāgo uppajjati. Tato **snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahotīti** tameva snehaṃ anugacchantam sandiṭṭhikasamparāyikasokaparidevādinānappakāraṃ dukkhamidaṃ pahoti nibbattati bhavati jāyati. Apare pana “ārammaṇe cittavosaṃsaggo saṃsaggo”ti bhaṇanti. Tato sneho snehadukkhanti.

Evamatthappabhedam imaṃ aḍḍhagātham vatvā so Paccekabuddho āha “svāham yamidaṃ snehanvayaṃ sokādidukkham pahoti, tassa dukkhassa mūlam khananto paccekasambodhiṃ adhigato”ti. Evam vutte te amaccā āhaṃsu “amhehi dāni bhante kiṃ kattabban”ti. Tato so āha “tumhe vā aññe vā yo imamahā dukkhā muccitukāmo, so sabbopi **ādīnavam snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappoti**. Ettha ca yaṃ taṃ “snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahotī”ti vuttam, tadeva sandhāya “ādīnavam snehajaṃ pekkhamāno”ti idaṃ vuttanti veditabban. Atha vā yathāvuttena saṃsaggena **saṃsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti**, evam yathābhūtam ādīnavam snehajaṃ pekkhamāno aham adhigatoti evampi abhisambandhitvā catutthapādo pubbe vuttanayeneva udānavasena vuttoti veditabbo. Tato param sabbam purimagāthāya vuttasadisamevāti².

1. Thālakam (Ka)

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 62 piṭṭhādīsipi passitabban.

Niddese **anuppādetī** rūpasmiṃ anubyañjanaṃ disvā allīyati. **Anubandhatī** rūpasmiṃ snehavasena bandhati. **Bhavantī** honti. **Jāyantī** uppajjanti. **Nibbattantī** vattanti. **Pātubhavantī** pākaṭā honti. **Sambhavanti sañjāyanti abhinibbattantī** tīṇi upasaggena vaḍḍhitāni. Ito paramṃ Atthakavagge¹ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Dutiyagāthāniddeśavaṇṇanā.

124. Tatiye mettāyanavasena **mittā**. Suhadabhāvena **suhajjā**. Keci hi ekantahitakāmatāya mittāva honti, na suhajjā. Keci gamanāgamanatthānanisajjāsamullāpādīsu hadayasukhajananaena suhajjāva honti, na mittā. Keci tadubhayavasena suhajjā ceva mittā ca. Te duvidhā honti agāriyā ca anagāriyā ca. Tattha agāriyā tividhā honti upakārā samānasukhadukkhā anukampakāti. Anagāriyā visesena atthakkhāyino. Evaṃ te catūhi catūhi aṅgehi samannāgatā honti.

Yathāha—

“Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi upakāro mitto suhado veditabbo. Pamattaṃ rakkhati, pamattassa sāpateyyaṃ rakkhati, bhītassa saraṇaṃ hoti, uppannesu kiccakaraṇīyesu taddiguṇaṃ bhogaṃ anuppādeti².

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi samānasukhadukkho mitto suhado veditabbo. Guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati, āpadāsu na vijahati, jīvitam pissa atthāya pariccattam hoti².

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi anukampako mitto suhado veditabbo. Abhavenassa na nandati, bhavenassa nandati, avaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ nivāreti, vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasamsati³.

1. Khu 7. 1 piṭṭhādīsu.

2. Dī 3. 152 piṭṭhe.

3. Dī 3. 153 piṭṭhe.

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi atthakkhāyī mitto suhado veditabbo. Pāpā nivāreti, kalyāṇe niveseti, assutaṃ sāveti, saggassa maggaṃ ācikkhati”ti¹.

Tesu idha agāriyā adhippetā, atthato pana sabbepi yujjanti. Te mitte suhajje. **Anukampamānoti** anudayamāno, tesam sukhaṃ upasaṃharitukāmo dukkhaṃ apaharitukāmo.

Hāpeti atthanti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena tividhaṃ, tathā attatthaparatta-ubhayatthavasenāpi tividhaṃ atthaṃ laddhavināsanena aladdhānuppādanenāti dvidhāpi hāpeti vināseti. **Paṭibaddhacittoti** “ahaṃ imaṃ vinā na jīvāmi, eso me gati, eso me parāyaṇaṃ”ti evaṃ attānaṃ nīce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. “Ime maṃ vinā na jīvanti, ahaṃ tesam gati, ahaṃ tesam parāyaṇaṃ”ti evaṃ attānaṃ ucce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. Idha pana evaṃ paṭibaddhacitto adhippeto.

Etaṃ bhayanti etaṃ atthahāpanabhayaṃ, attano samāpattihāniṃ sandhāya bhaṇati. **Santhaveti** tividho santhavo taṇhādiṭṭhimittasanthavavasena. Tattha aṭṭhasatappabhedāpi taṇhā taṇhāsanthavo, dvāsaṭṭhippabhedāpi diṭṭhi diṭṭhisanthavo, paṭibaddhacittatāya mittānukampanā mittasanthavo. So idha adhippeto. Tena hissa samāpatti parihīnā. Tenāha “etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno”ti². Sesam pubbasadisamevāti veditabbaṃ. Niddese vattabbaṃ natthi³.

Tatiyagāthāniddesavaṇṇanā.

124. Catutthe **vaṃsoti** veḷu. **Visāloti** vitthiṇṇo. **Va-kāro** avadhāraṇattho, evakāro vā ayaṃ. Sandhivasenettha **e-kāro** naṭṭho. Tassa parapadena sambandho, taṃ pacchā yojessāma. **Yathāti** paṭibhāge. **Visattoti** laggo jaṭito saṃsibbito. **Puttesu dāresu cāti** puttadhītubhariyāsu. **Yā apekkhāti** yā taṇhā yo

1. Dī 3. 153 piṭṭhe.

2. Ahaṃ adhigatoti (Sī, Syā)

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 64; Apadāna-Ṭṭha 1. 178 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

sneho. **Vaṃsakkalīrova asajjamānoti** vaṃsakaḷīro viya alaggamāno. Kim vuttaṃ hoti? Yathā vaṃso visālo visatto eva hoti, puttesu ca dāresu ca yā apekkhā, sāpi evaṃ tāni vatthūni saṃsibbitvā ʘhitattā visattā eva. Svāhaṃ tāya apekkhāya apekkhavā visālo vaṃso viya visattoti evaṃ apekkhāya ādīnavaṃ disvā taṃ apekkhaṃ maggañāṇena chindanto ayam vaṃsakaḷīrova rūpādīsu vā dīṭṭhādīsu vā lābhādīsu vā kāmahavādīsu vā taṇhāmānadiṭṭhivasena asajjamāno paccekasambodhiṃ adhigatoti. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ. Imāyapi niddese atirekaṃ natthi¹.

Catutthagāthāniddesavaṇṇanā.

125. Pañcame **migoti** sabbesaṃ āraññīkacatuppādānaṃ eva etaṃ adhivacanaṃ. Idha pana pasadamigo adhippeto. **Araññamhīti** gāmañca gāmūpacārañca ʘhapetvā avasesaṃ araññaṃ, idha pana uyyānaṃ adhippetam. tasmā “uyyānamhī”ti vuttaṃ hoti. **Yathāti** paṭibhāge. **Abaddhoti** rajjubandhanādīsu yena kenaci abaddho. Etena vissaṭṭhacariyaṃ dīpeti. **Yenicchakaṃ gacchati gocarāyāti** yena disābhāgena gantuṃ icchati, tena gocarattaṃ gacchati. Tasmā tattha yattakaṃ icchati gantuṃ, tattakaṃ gacchati. Yaṃ icchati khādituṃ, taṃ khādatīti dīpeti. **Viññū naroti** paṇḍitapuriso. **Seritanti** sacchandavuttitaṃ aparāyattabhāvaṃ. **Pekkhamaṇoti** paññācakkhunā olokayamāno. Atha vā dhammaseritaṃ puggalaseritañca. Lokuttaradhammā hi kilesavaṃsaṃ agamanato serino tehi samannāgatā puggalāva, tesam bhāvaniddeso seritaṃ pekkhamānoti. Kim vuttaṃ hoti? **Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya.** Kadā nu kho ahampi taṇhābandhanaṃ chinditvā evaṃ gaccheyyanti iti me tumhehi ito cito ca parivāretvā ʘhitehi baddhassa yenicchakaṃ gantuṃ alabhantassa tasmim yenicchakagamañabhāve ādīnavaṃ yenicchakagamane ānisaṃsaṃ disvā anukkamena samathavipassanāpāripūriṃ agamiṃ. Tato paccekabodhiṃ adhigatomhi. Tasmā aññopi viññū **naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappoti**².

Pañcamagāthāniddesavaṇṇanā.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 67 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 73 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

126. Chaṭṭhe ayaṃ piṇḍattho—**sahāyamajjhe** ṭhitassa divāseyyasaṅkhāte **vāse** ca mahā-upaṭṭhānasāṅkhāte **ṭhāne** ca uyyānagamanasaṅkhāte **gamane** ca janapadacārikasaṅkhātāya **cārikāya** ca “idaṃ me suṇa, idaṃ me dehi”ti-ādinā nayena tathā tathā āmantanā hoti, tasmā ahaṃ tattha tattha nibbijhitvā yāyaṃ ariyajanasevitā anekānisamsā ekantasukhā, evaṃ santepi lobhābhībhūtehi sabbakāpurisehi anabhijjhitaṃ apatthitaṃ pabbajjā, taṃ **anabhijjhitaṃ** paresaṃ avasavattanena bhābbapuggalavaseneva¹ ca **seritaṃ pekkhamāno** vipassanaṃ ārabhitvā anukkamena paccekasambodhiṃ adhigatoti. Sesāṃ vuttanayameva².

Chaṭṭhagāthāniddesaṇṇanā.

127. Sattame **khiddāti** kīlanā. Sā duvidhā hoti kāyikā ca vācasikā ca. Tattha kāyikā nāma hatthīhipi kīlanti, assehipi rathehipi dhanūhipi tharūhipiṭi evamādi. Vācasikā nāma gītaṃ silokabhaṇanaṃ mukhabherikanti evamādi. **Ratīti** pañcakāmaguṇarati. **Vipulanti** yāva aṭṭhimiñjaṃ āhacca ṭhānena sakalattabhāvabyāpakāṃ. Sesāṃ pākaṭameva. Anusandhiyojanāpi cettha saṃsaggagāthāya vuttanayeneva veditabbā³.

Sattamagāthāniddesaṇṇanā.

128. Aṭṭhame **cātuddisoti** catūsu disāsu yathāsukhavihārī, “ekaṃ disaṃ pharitvā viharatī”ti-ādinā⁴ vā nayena brahmavihārabhāvanāpharitā catasso disā assa santītipi cātuddiso. Tāsu disāsu katthaci satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭihaññatīti **appaṭigho**. **Santussamānoti** dvādasavidhassa santosassa vasena santussako. **Itarītarenāti** uccāvarena paccayena. **Parissayānaṃ sahitā achambhīti** ettha parissayanti⁵ kāyacittāni, parihāpentī vā tesāṃ sampattiṃ, tāni vā paṭicca sayantīti parissayā, bāhirānaṃ sīhabyagghādīnaṃ abhantarānaṃ kāmacchandādīnaṃ kāyacittupaddavānaṃ etaṃ adhivācanaṃ. Te parissaye adhivāsanakhantiyā ca vīriyādīhi ca dhammehi sahatīti **parissayānaṃ sahitā**.

1. Dhammapuggalavaseneva (Sī) 2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 75 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Dī 1. 234; Dī 3. 187; Am 1. 443; Abhi 2. 284; Khu 8. 248 piṭṭhādīsu.

5. Parisahanti (Sī, Ka)

Thaddhabhāvakarabhayābhāvena **achambhī**. Kim vuttam hoti? Yathā te cattāro samaṇā, evaṃ itarītarena paccayena santussamāno ettha paṭipattipadaṭṭhāne santose ṭhito catūsu disāsu mettādibhāvanāya cātuddiso, sattasaṅkhāresu paṭihananakarabhayābhāvena appaṭigho ca hoti. So cātuddisattā vuttappakārānaṃ parissayānaṃ sahitā, appaṭighattā achambhī ca hotīti etaṃ paṭipattiguṇaṃ disvā yoniso paṭipajjitvā paccekasambodhim adhigatomhīti.

Atha vā te samaṇā viya santussamāno itarītarena vuttanayeneva cātuddiso hotīti ṇatvā evaṃ cātuddisabhāvaṃ patthayanto yoniso paṭipajjitvā adhigatomhi. Tasmā aññopi īdisaṃ ṭhānaṃ patthayamāno cātuddisatāya parissayānaṃ sahitā appaṭighatāya ca achambhī hutvā eko care khaggavisāṇakappoti¹.

Niddese **mettā**ti atthato tāva mijjatīti mettā, sinehatīti attho. Mitte vā bhavā, mittassa vā esā pavattītipi mettā. **Mettāsahagatenā**ti mettāya samannāgatena. **Cetasā**ti cittena. **Ekam disanti** ekissā disāya paṭhamapariggahitaṃ sattaṃ upādāya ekam disaṃ pariyaṇṇasattapharaṇavasena vuttam. **Pharivā**ti phusitvā ārammaṇaṃ katvā. **Viharati**ti brahmavihārādhiṭṭhitaṃ iriyāpathavihāraṃ pavatteti. **Tathā dutiyanti** yathā puratthimādīsu disāsu yaṃ kiñci ekam disaṃ pharivā viharati, tatheva tadanantaraṃ dutiyaṃ tatiyaṃ catutthañcāti attho.

Iti uddhanti eteneva ca nayena uparimaṃ disanti vuttam hoti. **Adho tiriyaṃ**ti adhodisampi tiriyaṃ disampi evameva. Tattha ca **adhoti** heṭṭhā. **Tiriyaṃ**ti anudisā. Evaṃ sabbadisāsu assamaṇḍale assamiva mettāsahagataṃ cittaṃ sāretipi paccāsāretipīti. Ettāvataṃ ekametam disaṃ pariggahetvā odhiso mettāpharaṇaṃ dassitaṃ. **Sabbadhī**ti-ādi pana anodhiso dassanattam vuttam. Tattha **sabbadhī**ti sabbattha. **Sabbattatāyā**ti sabbesu hīnamajjhima-ukkaṭṭhamittasapattamajjhattādippabhedesu attatāya, “ayaṃ parasatto”ti vibhāgaṃ akatvā attasamatāyāti vuttam hoti.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 77 piṭṭhādīsūpi passitabbaṃ.

Atha vā **sabbattatāyāti** sabbena cittabhāvena, īsakampi bahi avikkhipamānoti vuttaṃ hoti. **Sabbāvantanti** sabbasattavantaṃ, sabbasattayuttanti attho. **Lokanti** sattalokaṃ. **Vipulenāti** evamādi-pariyāyadassanato panettha puna “**mettāsahagatenā**”ti vuttaṃ. Yasmā vā ettha odhiso pharaṇe viya puna tathā-saddo iti-saddo vā na vutto, tasmā puna “mettāsahagatena cetasā”ti vuttaṃ. Nigamanavasena vā etaṃ vuttaṃ. Vipulenāti ettha ca pharaṇavasena vipulatā daṭṭhabbā. Bhūmivasena pana taṃ **mahaggaṭaṃ**. Paṇavasena appamāṇasattārammaṇavasena ca **appamāṇaṃ**. Byāpādapaccatthikappahānena **averaṃ**. Domanassappahānena **abyāpajjaṃ**. Niddukkhanti vuttaṃ hoti¹. **Karuṇā** heṭṭhā vuttatthāyeva. Modanti tāya taṃsamaṅgino, sayam vā modati, modanamattameva vā sāti **muditā**. “Averā hontū”ti-ādi-byāpādappahānena majjhatabhāvūpagamanena ca upekkhatīti **upekkhā**.

Lakkhaṇādito panettha hitākārappavattilakkhaṇā mettā, hitūpasamharasā, āghātavinayapaccupaṭṭhānā, sattānaṃ manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Byāpādūpasamo etissā sampatti, sinehasambhavo vipatti. Dukkhāpanayanākārappavattilakkhaṇā karuṇā, paradukkhasahanarasā, avihiṃsāpaccupaṭṭhānā, dukkhābhībhūtānaṃ anāthabhāvadassanapadaṭṭhānā. Vihiṃsūpasamo tassā sampatti, sokasambhavo vipatti. Pamodalakkhaṇā muditā, anissāyanarasā, arativighātapaccupaṭṭhānā, sattānaṃ sampattidassanapadaṭṭhānā. Arativūpasamo tassā sampatti, pahānasambhavo vipatti. Sattesu majjhātākārappavattilakkhaṇā upekkhā, sattesu samabhāvadassanarasā, paṭighānunayavūpasamapaccupaṭṭhānā, “kammassakā sattā, te kassa ruciyā sukhitā vā bhavissanti, dukkhato vā muccissanti, pattasampattito vā na pariḥāyissanti”ti evaṃ pavattakammassakatādassanapadaṭṭhānā. Paṭighānunayavūpasamo tassā sampatti, gehassitāya aññāṇupekkhāya sambhavo vipatti².

Tattha **santuṭṭho hotīti** paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. **Itarītarena civarenāti** na thūlasukhumalūkhapaṇītathirajīṇṇānaṃ

1. Visuddhi 1. 310; Abhi-Ṭṭha 2. 361 piṭṭhādīsūpi passitabbaṃ.

2. Abhi-Ṭṭha 1. 273 piṭṭhādīsūpi passitabbaṃ.

yena kenaci cīvarena, atha kho yathāladdhānaṃ itarītarena yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmim hi tayo santosā—yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti. Piṇḍapātādīsupi eseva nayo. Iti ime tayo santose sandhāya “santuṭṭho hoti itarītarena cīvarena. Yathāladdhādīsū yena kenaci cīvarena santuṭṭho hotī”ti vuttaṃ.

Ettha ca cīvaram jānitabbaṃ, cīvarakhettaṃ jānitabbaṃ, paṃsukūlaṃ jānitabbaṃ, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha **cīvaram jānitabbanti** khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīvarānipi jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīram vākacīram phalakacīram kesakambalaṃ vāḷakambalaṃ potthako cammaṃ ulūkapakkaṃ rukkhadussaṃ latādussaṃ erakadussaṃ kadaliidussaṃ veḷudussanti evamādīni pana akappiyacīvarāni.

Cīvarakhettaṃ “saṃghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vā”ti evaṃ uppajjanato cha khettaṃ, aṭṭhannaṃca mātīkānaṃ vasena aṭṭha khettaṃ jānitabbāni.

Paṃsukūlaṃti sosānikaṃ pāpaṇikaṃ rathiyāṃ saṅkārakūṭaṃ sotthiyāṃ sinānaṃ titthaṃ gatapaccāgataṃ aggiḍaḍḍhaṃ gokhāyitaṃ upacikākhāyikaṃ undūrakhāyitaṃ antacchinnaṃ dasacchinnaṃ dhajāhaṭaṃ thūpaṃ samaṇacīvaram sāmuddiyaṃ ābhisekiyaṃ panthikaṃ vātāhaṭaṃ iddhimayaṃ devadattiyanti tevīsati paṃsukūlāni veditabbāni. Ettha ca **sotthiyanti** gabbhamalaharaṇaṃ. **Gatapaccāgatanti** matakasarīraṃ pārupitvā susānaṃ netvā ānītacīvaram. **Dhajāhaṭanti** dhajam ussāpetvā tato ānītaṃ. **Thūpanti** vammike pūjitacīvaram. **Sāmuddiyanti** samuddavīcīhi thalaṃ pāpitaṃ. **Panthikanti** panthaṃ gacchantehi corabhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pārutacīvaram. **Iddhimayanti** ehibhikkhucīvaram. Sesam pākaṭameva.

Cīvarasantosoti vīsati cīvarasantosā—cīvare vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasantoso paṭilābhasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso

yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsārappasantoso udakasantoso dhovanasantoso karaṇasantoso parimāṇasantoso suttasantoso sibbanasantoso rajanasantoso kappasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso visajjanasantosoti. Tattha sādakabhikkhuno temāsaṃ nibandhavāsaṃ vasitvā ekamāsamattam vitakkitum vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaram karoti. Pamsukūliko addhamāseneva karoti. Idam māsaddhamāsamattam vitakkanam **vitakkasantoso**. Cīvaratthāya gacchantassa pana “kattha labhissāmī”ti acintevā kammaṭṭhānasīseneva gamanam **gamanasantoso** nāma. Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhim apariyesitvā lajjim pesalabhikkhum gahetvā pariyesanam **pariyesanasantoso** nāma. Evam pariyesantassa āhariyamānam cīvaram dūratova disvā “etaṃ manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpan”ti evam avitakketvā thūlasukhumādīsu yathāladdheneva santussanam **paṭilābhasantoso** nāma. Evam laddham gaṇhantassāpi “ettakam dupaṭṭassa bhavissati, ettakam ekapaṭṭassā”ti attano pahonakamatteneva santussanam **mattpaṭiggahaṇasantoso** nāma. Cīvaram pariyesantassa pana “asukassa gharadvāre manāpaṃ labhissāmī”ti acintevā dvārapaṭipāṭiyā caraṇam **loluppavivajjanasantoso** nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetum sakko ntassa yathāladdheneva yāpanam **yathālābhasantoso** nāma. Attano thāmam jānitvā yena yāpetum sakkoti, tena yāpanam **yathābalasantoso** nāma. Manāpaṃ aññassa datvā attanā yena kenaci yāpanam **yathāsārappasantoso** nāma. “Kattha udakam manāpaṃ, kattha amanāpan”ti avicāretvā yena kenaci dhovanupagena udakena dhovanam **udakasantoso** nāma. Tathā paṇḍumattikagerukapūtipaṇṇarasakiliṭṭhāni pana udakāni vajjetum vaṭṭati. Dhovantassa pana muggarādīhi apaharivā hatthehi madditvā dhovanam. **Dhovanasantoso** nāma. Tathā asujjhantam paṇṇāni pakkhipitvā tāpita-udakenāpi dhovitum vaṭṭati. Evam dhovitvā karontassa “idam thūlam, idam sukhuman”ti akopetvā pahonakanīhārenea karaṇam **karaṇasantoso** nāma. Timaṇḍalapaṭicchādanamattasseva karaṇam

parimāṇasantoso nāma. Cīvarakaraṇatthāya pana “manāpaṃ suttam̐ pariyesissāmī”ti avicāretvā rathikādīsu vā devatṭhāne vā āharitvā pādamūle vā ṭhapitaṃ yaṃ kiñcideva suttam̐ gahetvā karaṇam̐ **suttasantoso** nāma.

Kusibandhanakāle pana aṅgulimatte sattavāre na vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamatte pana sattavāre vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa maggapaṭipannenāpi sahāyena bhavitabbaṃ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṃ **sibbanasantoso** nāma. Rajantena pana kālakacchakādīni pariyesantena na rajitabbaṃ, somavakkalādīsu yaṃ labhati, tena rajitabbaṃ. Alabhantena pana manussehi araññe vākaṃ gahetvā chaḍḍitarajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭam̐ vā gahetvā rajitabbaṃ. Ayaṃ **rajanasantoso** nāma. Nilakaddamakālasāmesu yaṃ kiñci gahetvā hatthipiṭṭhe nisinnassa paññāyamānakappakaraṇam̐ **kappasantoso** nāma.

Hirikopīnapaṭicchādanamattavasena paribhuñjam̐ **paribhogasantoso** nāma. Dussaṃ pana labhitvā suttam̐ vā sūciṃ vā kāraṇam̐ vā alabhantena ṭhapetuṃ vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katampi ce antevāsikādīnam̐ dātukāmo hoti, te ca asannihitā, yāva āgamaṇā ṭhapetuṃ vaṭṭati, āgatamattesu tesu dātubbaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhātubbaṃ. Aññasmiṃ cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati. Anadhiṭṭhitameva hi sannidhi hoti. Adhiṭṭhitaṃ na hotīti Mahāsīvatthero āha. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Vissajjentena pana mukhaṃ oloketvā na dātubbaṃ, sāraṇīyadhamme ṭhatvāva vissajjetabbanti ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Cīvarapaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Iti cīvarasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno paccakasambuddho imāni dve dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento cīvarasantosamahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇam̐ katheti. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇam̐

katheti. Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko santuṭṭho ca hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti. Tathārūpo so paccekasambuddho taṃ dassetuṃ “**itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī**”¹ti vuttaṃ.

Anesananti dūteyyapahaṇagamanānuyogappabhedam nānappakāraṃ anesanaṃ. **Appatirūpanti** ayuttaṃ. **Aladdhā cāti** alabhitvā. Yathā ekacco “katham nu kho cīvaraṃ labhissāmi”²ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaṇṇaṃ karonto uttasati paritassati, paccekasambuddho evaṃ aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati. **Laddhā cāti** dhammena samena labhitvā. **Adhigatoti** vigatalobhagiddho. **Amucchitoti** adhimattataṇhāya mucchanaṃ anāpanno. **Anajjhāpannoti** taṇhāya anottaṭṭho apariyonaddho. **Ādīnavadassāvīti** anesanāpattiyaṅca gadhitaparibhoge ca ādīnavam passamāno. **Nissaraṇapaṇṇōti** “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”³ti¹ vuttaṃ nissaraṇameva pajānanto.

Itarītaracīvarasantuṭṭhiyāti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. **Nevattānukkamaṇsetīti** yathā panidhekacco “ahaṃ paṃsukūliko, mayā upasampadamāleyeva paṃsukūlikaṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthī”⁴ti attukkaṃsanaṃ karoti. Evaṃ so attukkaṃsanaṃ na karoti. **Na paraṃ vambhetīti** “ime panaṇṇe bhikkhū na paṃsukūlikāti vā paṃsukūlikamattampi etesaṃ natthī”⁵ti vā evaṃ paraṃ na vambheti. **Yo hi tattha dakkhoti** yo tasmaṃ cīvarasantose vaṇṇavādī. Tāsu vā dakkho cheko byatto. **Analasoti** sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. **Sampajāno patissatoti** sampajānapaṇṇāya ceva satiyā ca yutto. **Ariyavaṃse ṭhitoti** ariyavaṃse patiṭṭhito.

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthapi piṇḍapāto jānitabbo, piṇḍapātakhettaṃ jānitabbaṃ, piṇḍapātasantoso jānitabbo, piṇḍapātaṭṭhāsaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tatha **piṇḍapātōti** odano kummāso sattu maccho maṃsaṃ khīraṃ dadhi sappi navanītaṃ telam madhu phāṇitaṃ yāgu khādanīyaṃ sāyanīyaṃ lehanīyanti soḷasa piṇḍapātā.

1. Ma 1. 13; Am 2. 341; Khu 8. 397 piṭṭhādīsu.

Piṇḍapātakhettanti saṁghabhattaṃ uddesabhattaṃ nimantanāṃ salākabhattaṃ pakkhikaṃ uposathakaṃ pāṭipadikaṃ āgantukabhattaṃ gamikabhattaṃ gilānabhattaṃ gilānupaṭṭhākabhattaṃ dhurabhattaṃ kuṭibhattaṃ vārabhattaṃ vihārabhattanti pannarasa piṇḍapātakhettāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasantoso paṭilābhasantoso paṭiggahaṇasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantoso upakārasantoso parimāṇasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso vissajjanasantosoti pannarasa santosā. Tattha sādako bhikkhu mukhaṃ dhovivā vitakketvā. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhiṃ caratā sāyaṃ theruppaṭṭhānakāle “sve kattha piṇḍāya carissāmā”ti “asukagāme bhante”ti ettakaṃ cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketabbaṃ. Ekacārikena vitakkamaḷake ṭhatvā vitakketabbaṃ. Tato paṭṭhāya vitakkento pana ariyavaṃsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṃ **vitakkasantoso** nāma. Piṇḍāya pavisantena pana “kuhiṃ labhissāmi”ti acintetvā kammaṭṭhānasīsenā gantabbaṃ. Ayaṃ **gamanasantoso** nāma. Pariyesantena yaṃ vā taṃ vā aggahetvā lajjim pesalameva gahetvā pariyesitabbaṃ. Ayaṃ **pariyesanasantoso** nāma. Dūratova āhariyamānaṃ disvā “etaṃ manāpaṃ, etaṃ amanāpan”ti cittaṃ na uppādetabbaṃ. Ayaṃ **paṭilābhasantoso** nāma. “Idaṃ manāpaṃ gaṇhissāmi, idaṃ amanāpan na gaṇhissāmi”ti acintetvā yaṃ kiñci yāpanamattaṃ gahetabbameva. Ayaṃ **paṭiggahaṇasantoso** nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appaṃ dātukāmo, appaṃ gahetabbaṃ. Deyyadhammo bahu, dāyakopi bahudātukāmo, pamāṇeneva gahetabbaṃ. Deyyadhammopi na bahu, dāyakopi appaṃ dātukāmo, appaṃ gahetabbaṃ. Deyyadhammo na bahu, dāyako pana bahudātukāmo, pamāṇena gahetabbaṃ. Paṭiggahaṇasmim hi mattaṃ ajānanto manussānaṃ pasādaṃ makkheti, saddhādeyyaṃ vinipātetī, sāsanaṃ na karoti. Vijātamātuyāpissa cittaṃ gahetuṃ na sakkoti. Iti mattaṃ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṃ **mattapaṭiggahaṇasantoso** nāma. Aḍḍhakulāniyeva agantvā

dvārapaṭipāṭiyā gantabbaṃ. Ayaṃ **loluppavivajjanasantoso** nāma. **Yathā lābhasantosā**dayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā “samaṇadhammaṃ anupālessāmi”ti evaṃ upakāraṃ ñatvā paribhuñjanaṃ **upakārasantoso** nāma. Pattaṃ pūretvā ānītaṃ na paṭiggahetabbaṃ. Anupasampanne sati tena gāhāpetabbaṃ, asati āharāpetvā paṭiggahaṇaparimāṇamattaṃ gahetabbaṃ. Ayaṃ **parimāṇasantoso** nāma. Jighacchāya paṭivinodanaṃ “na idamettha nissaraṇaṃ”ti evaṃ paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma. Nidahitvā na paribhuñjitabbaṃ. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Mukhaṃ anoloketvā sāraṇīyadhamme ṭhitena vissajjetabbaṃ. Ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Piṇḍapātaṭisaṃyuttāni pana **pañca dhutaṅgāni** Piṇḍapātikaṅgaṃ Sapadānacārikaṅgaṃ Ekāsanikaṅgaṃ Pattapiṇḍikaṅgaṃ Khalupacchābhattikaṅganti. Iti piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hoti. **Vaṇṇavādīti**-ādini vuttanayeneva veditabbāni.

Senāsanānīti idha senāsaṇaṃ jānitabbaṃ, senāsanakhettaṃ jānitabbaṃ, senāsanasantoso jānitabbo, senāsanapaṭisaṃyuttadhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **senāsananti** mañco piṭhaṃ bhisi bimbohanaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā leṇaṃ aṭṭo māḷo veḷugumbo rukkhamūlaṃ yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti imāni pannarasa senāsanāni.

Senāsanakhattanti saṃghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vāti cha khattāni.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. **Senāsanapaṭisaṃyuttāni** pana **pañca dhutaṅgāni** Āraññikaṅgaṃ Rukkhamūlikaṅgaṃ Abbhokāsikaṅgaṃ Sosānikaṅgaṃ Yathāsanthatikaṅganti. Iti senāsanasantosaṃ mahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno paccekasambuddho imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento senāsanasantosamahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hoti.

Iti āyasmā Dhammasenāpati Sāriputtatthero pathaviṃ pattharamāno viya sāgarakucchim pūrayamāno viya ākāsaṃ vitthārayamāno viya ca paṭhamam cīvarasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā candam uṭṭhāpento viya sūriyam ullaṅghento viya ca dutiyapiṇḍapātasantosaṃ kathetvā Sinerum ukkhipento viya tatiyam senāsanasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā idāni gilānapaccayasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetuṃ “**santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccaya bhesajja parikkhārenā**”ti-ādimāha. Tam piṇḍapātagatikameva. Tattha yathālābhayathābalayathāsāruppasantoseneva santussitabbaṃ. Bhāvanārāma-ariyavaṃso pana idha anāgato, nesajjikaṅgam bhāvanārāma-ariyavaṃsaṃ bhajati¹. Vuttampi cetam—

“Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā.

Eko vīriyasamyutto, dve ca cīvaranissitā”ti².

Porāṇe aggaññe ariyavaṃse ṭhitoti ettha **porāṇeti** na adhunuppattike. **Aggaññeti** aggeti jānitabbe. **Ariyavaṃseti** ariyānam vaṃse. Yathā hi khattiyavaṃso brāhmaṇavaṃso vessavaṃso suddavaṃso samaṇavaṃso kulavaṃso rājavaṃso, evamayampi aṭṭhamo ariyavaṃso, ariyatanti ariyapaveṇi nāma hoti. So kho panāyam vaṃso imesaṃ vaṃsānam mūlagandhādīnam kālānusārīgandhādayo viya aggamakkhāyati. Ke pana te ariyā, yesaṃ eso vaṃsoti? Ariyā vuccanti Buddhā ca Paccekabuddhā ca Tathāgatasāvākā ca, etesaṃ ariyānam vaṃsoti ariyavaṃso. Ito pubbe hi satahassakappādhikānam catunnam asaṅkhyeyyānam matthake Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti cattāro Buddhā uppannā, te ariyā, tesam ariyānam vaṃsoti ariyavaṃso. Tesam Buddhānam parinibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyam atikkamitvā Koṇḍañño nāma Buddho uppanno -pa-. Imasmim kappe Kakusandho Koṇāgamano Kassapo amhākam Bhagavā Gotamoti cattāro Buddhā uppannā, tesam ariyānam vaṃsoti ariyavaṃso. Api ca atītānāgatapaccuppannānam sabbabuddhapaccekabuddhabuddhasāvākānam ariyānam vaṃsoti ariyavaṃso, tasmim ariyavaṃse³. **Ṭhitoti** patiṭṭhito. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ.

Aṭṭhamagāthāniddesavaṇṇanā.

1. Dī-Ṭṭha 3. 191; Am-Ṭṭha 2. 277 piṭṭhesu.

2. Dī-Ṭṭha 3. 199; Am-Ṭṭha 2. 284 piṭṭhesu.

3. Am-Ṭṭha 2. 276-7 piṭṭhesupi.

129. Navame ayaṃ yojanā—**dussaṅgahā pabbajitāpi eke**, ye asantosābhibhūtā, tathāvidhā eva ca **atho gahaṭṭhā gharamāvasantā**. Etamaham dussaṅgahabhāvaṃ jigucchanto vipassanaṃ ārabhitvā paccakabodhiṃ adhigatomhīti. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ¹.

Niddese **anassavāti** vacanaṃ assavanakā. **Avacanakarāti** dubbacā. **Paṭilomavuttinoti** paccanīkam² kathanasīlā, paṭimallā hutvā pavattantīti attho. **Aññeneva mukhaṃ karontīti** ovādadāyake disvā mukhaṃ parivattetvā aññaṃ disābhāgaṃ olokeṃti. **Abyāvaṇo hutvāti** avāvaṇo hutvā. **Anapekkho hutvāti** anallīno hutvā.

Navamaḡāthāniddesavaṇṇanā.

130. Dasame **oropayitvāti** apantvā. **Gihibyañjanānīti** kesamassu-odātavattālaṅkāramālāgandhavilepana-itthiputtadāsīdāsādīni. Etāni gihibhāvaṃ byañjayanti, tasmā “gihibyañjanānī”ti vuccanti. **Sañchinnapattoti** patitapatto. **Chetvānāti** maggañāṇena chinditvā. **Vīroti** maggavīriyasamannāgato. **Ghibandhanānīti** kāmabandhanāni. Kāmā hi gihīnaṃ bandhanāni. Ayaṃ tāva padattho.

Ayaṃ pana adhippāyo—“aho vatāhampi oropayitvā gihibyañjanāni sañchinnapatto yathā koviḷāro bhaveyyan”ti evaṃ hi cintayamāno vipassanaṃ ārabhitvā paccakabodhiṃ adhigatomhīti³. Sesam purimanayeneva jānitabbaṃ.

Niddese **sārāsanañcāti** sāraṃ āsanaṃ. **Chinnānīti** gaḷitāni. **Chañchinnānīti** nipaṇṇāni. **Patitānīti** vaṇṇato muttāni. **Paripatitānīti** bhūmiyaṃ patitāni.

Dasamaḡāthāniddesavaṇṇanā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 92 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Paṭilomakathaṃ (Ka)

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 80 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

2. Dutiyavaggavaṇṇanā

131-2. Dutiyavaggassa paṭhamadvaye **nipakanti** pakatinipuṇaṃ paṇḍitaṃ kasiṇaparikkammādīsu kusalaṃ. **Sādhuvihārinti** appanāvihārena vā upacārena vā samannāgataṃ. **Dhīranti** dhitisampannaṃ. Tattha nipakattena dhitisampadā vuttā. Idha pana dhitisampannamevāti attho. Dhiti nāma asithilaparakkamatā, “kāmaṃ taco ca nhāru cā”¹ti evaṃ pavattavīriyassettaṃ adhivacanaṃ. Api ca dhikkatapāpotipi dhiro. **Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāyāti** yathā paṭirājā “vijitaṃ raṭṭhaṃ anattāhāvaṇṇaṃ”ti ñatvā rajjaṃ pahāya eko carati evaṃ bālasahāyaṃ pahāya eko care. Atha vā **rājāva raṭṭhanti** yathā Sutasoma rājā Vijitaṃ raṭṭhaṃ pahāya eko cari, yathā ca Mahājanako evaṃ ekova careti ayampi etassattho. Sesam vuttānusārena sakkā jānitunti na vitthāritaṃ ². Niddese vattabbaṃ natthi.

Paṭhamadvayaṃ.

133. Tatiyagāthā padatthato uttānā eva. Kevalaṅca pana **sahāyasampadanti** ettha asekkhehi sīlādikkhandhehi sampannā sahāyā eva “sahāyasampadā”ti veditabbā. Ayaṃ panettha yojanā—yā ayaṃ vuttā sahāyasampadā, taṃ sahāyasampadaṃ **addhā pasamsāma**, ekaṃseneva thomemāti vuttaṃ hoti. Kathaṃ? **Seṭṭhā samāsevitabbā sahāyāti**. Kasmā? Attano sīlādīhi seṭṭhe sevamānassa sīlādayo dhammā anuppannā uppajjanti, uppannā vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇanti. Same sevamānassa aññamaññasamadhāraṇena kukkuccavinodanena ca laddhā na parihāyanti. Ete pana sahāyake seṭṭhe ca same ca aladdhā kuhanādimicchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena uppannaṃ bhojanaṃ bhuñjanto tattha ca paṭighānūnayaṃ anuppādentō anavajjabhojī hutvā atthakāmo kulaputto eko care khaggavisāṇakappo. Ahampi hi evaṃ caranto imaṃ sampattiṃ adhigatomhīti³. Niddeso vuttanayo eva.

Tatiyaṃ.

1. Ma 2. 146; Am 1. 52; Khu 7. 379 piṭṭhādīsu.

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 83 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 84 piṭṭhepi passitabbaṃ.

134. Catutthe **disvā**ti oloketvā. **Suvaṇṇassā**ti kañcanassa “valayānī”ti pāṭhaseso. Sāvasesapāṭho hi ayam attho. **Pabhassarānī**ti pabhāsanasilāni, jutimantānīti vuttam hoti. Sesam uttānapadatthameva. Ayam pana yojanā—disvā bhujasmim suvaṇṇassa valayāni “gaṇavāse sati saṅghaṭṭanā, ekavāse sati aghaṭṭanā”ti evam cintento vipassanam ārabhitvā paccekabodhim adhigatomhīti. Sesam vuttanayamevā¹. **Nūpurānī**ti valayāni. “Niyurā”ti keci vadanti. **Ghaṭṭentī**ti aññamaññaṃ hananti.

Catuttham.

135. Pañcamagāthā padatthato uttānā eva. Ayam pana ettha adhippāyo—yvāyam² etena **dutiyena** kumārena sītuṅhādīni nivedentena sahavāsenā tam saññāpentassa mama vācābhilāpo, tasmim sinehavasena **abhisajjanā vā** jātā. Sace aham imaṃ na pariccajāmi, tato **āyatim**pi tatheva hessati. Yathā idāni, **evam dutiyena saha mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā**. Ubhayampi cetam antarāyakaram visesodhigamassāti **etam bhayam āyatim pekkhamāno** tam chaḍḍhetvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhim adhigatomhīti³. Sesam vuttanayameva.

Pañcamam.

136. Chaṭṭhe **kāmā**ti dve kāmā vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Tattha vatthukāmā manāpiyā rūpādayo dhammā, kilesakāmā chandādayo sabbepi rāgappabhedā. Idha pana vatthukāmā adhippetā, Rūpādi-anekappakārena **citrā**. Lokassādavasena **madhurā**. Bālaputhujjanānam manam ramentīti **manoramā**. **Virūparūpenā**ti virūpena rūpena, anekavidhena sabhāvenāti vuttam hoti. Te hi rūpādivasena citrā, rūpādisupi nīlādivasena vividharūpā. Evam tena virūparūpena tathā tathā assādam dassetvā **mathenti cittam**, pabbajjāya abhirumitum na dentīti. Sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi dvīhi tīhi vā padehi yojetvā purimagāthāsu vuttanayena veditabbam⁴.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 85 piṭṭhepi passitabbam.

2. Svāyam (Syā, Ka)

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 87 piṭṭhe passitabbam.

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 88 piṭṭhepi passitabbam.

Kāmaguṇāti kāmayitabbaṭṭhena kāmā. Bandhanaṭṭhena guṇā. “Anujānāmi bhikkhave ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghāṇin”¹ ettha paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Accenti kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ jahanti”² ettha rāsaṭṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”³ ettha ānisamsaṭṭho guṇaṭṭho. “Antaṃ antaguṇaṃ⁴, kayirā mālāguṇe bahū”⁵ ettha bandhanaṭṭho guṇaṭṭho. Idhāpi eseva adhippeto, tena vuttaṃ “bandhanaṭṭhena guṇā”^{ti}. **Cakkhuviññeyyāti** cakkhuviññāṇena passitabbā. Etenupāyena **sotaviññeyyā**disupi attho veditabbo. **Itthāti** pariyiṭṭhā vā hontu, mā vā, itthārammaṇabhūtāti attho. **Kantāti** kāmanīyā. **Manāpāti** manavaḍḍhanakā. **Piyarūpāti** piyajātikā. **Kāmūpasamhitāti** ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmena upasamhitā. **Rajanīyāti** rajjanīyā, rāgupattikāraṇabhūtāti attho.

Yadi muddāyāti-ādīsu **muddāti** aṅgulipabbesu saññaṃ ṭhapetvā hatthamuddā. **Gaṇanāti** acchiddagaṇanā. **Saṅkhānanti** piṇḍagaṇanā. Yāya khettaṃ oloketvā “idha ettakā vihi bhavissanti”, rukkhaṃ oloketvā “idha ettakāni phalāni bhavissanti”, ākāsaṃ oloketvā “ime ākāse sakuṇā ettakā nāma bhavissanti”^{ti} jānanti. **Kasīti** kasikammaṃ. **Vañijjāti** jaṅgha⁶ vañijja thalavañijjādivaṇippatho. **Gorakkhanti** attano vā paresaṃ vā gāvo rakkhitvā pañcagorasavikkayena jīvanakammaṃ. **Issattho** vuccati āvudhaṃ gahetvā upaṭṭhānakammaṃ. **Rājaporisanti** vinā āvudhena rājakammaṃ katvā rāgupatṭhānaṃ. **Sippaṇṇataranti** gahitāvasesahatthi-assisippādi.

Sītassa purakkhatoti lakkhaṃ viya sarassa sītassa purato ṭhito, sītena bādhiyamānoti attho. Uṇhepi eseva nayo. **Ḍaṃsādisu ḍaṃsāti** piṅgalamakkhikā. **Makāsāti** sabbamakkhikā. **Sarīsapāti** ye keci saritvā gacchanti. **Rissamānoti** pīḷiyamāno ruppamāno ghaṭṭiyamāno⁷. **Mīyamānoti** maramāno. **Ayaṃ bhikkhaveti** bhikkhave ayaṃ muddādihi jīvikakappaṇaṃ āgamma sītādipaccayo ābādho. **Kāmānaṃ ādīnavoti**

1. Vi 3. 304 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 3 piṭṭhe.

3. Ma 3. 298 piṭṭhe.

4. Dī 2. 233; Ma 1. 72; Khu 1. 2 piṭṭhādīsu.

5. Khu 1. 21 piṭṭhe Dhammapade.

6. Jala... (Sī)

7. Diyamānoti ruppamāno, ghaṭṭiyamāno(Ka)

kāmesu upaddavo, upasaggoti attho. **Sandiṭṭhikoti** paccakkho sāmaṃ. Passitabbo. **Dukkhakkhandhoti** dukkharāsi. **Kāmahetūti**-ādīsu paccayaṭṭhena kāmā assa hetūti **kāmahetu**. Mūlaṭṭhena kāmā nidānamassāti **kāmanidāno**. Liṅgavipallāsena pana”kāmanidānan”ti vutto. Kāraṇaṭṭhena kāmā adhikaraṇaṃ assāti **kāmādhikaraṇo**. Liṅgavipallāseneva pana “kāmādhikaraṇan”ti vutto. **Kāmānameva hetūti** idaṃ niyamavacanāṃ kāmappaccayā uppajjatiyevāti attho.

Uṭṭhahatoti ājīvasamuṭṭhāpakavīriyena uṭṭhahantassa. **Ghaṭatoti** taṃ vīriyaṃ pubbenāparaṃ ghaṭentassa. **Vāyamatoti** vāyāmaṃ parakkamaṃ payogaṃ karontassa. **Nābhinipphajjantīti** na nipphajjanti, hatthaṃ nābhiruhanti. **Socatīti** citte uppannalavasokena socati. **Kilamatīti** kāye uppannadukkhena kilamati. **Paridevatīti** vācāya paridevati. **Urattāḷinti** uraṃ tāḷetvā. **Kandatīti** rodati. **Sammohaṃ āpajjatīti** visaññī viya sammūḷho hoti. **Moghanti** tucchāṃ. **Aphaloti** nipphalo.

Ārakkhādhikaraṇanti ārakkhakāraṇā. **Kinti meti** kena nu kho me upāyena. **Yampi meti** yampi mayhaṃ kasikammādīni katvā uppāditaṃ dhanāṃ ahoṣi. **Tampi no natthīti** tampi amhākaṃ idāni natthi.

Puna ca paraṃ bhikkhave kāmahetūti-ādināpi kāraṇaṃ dassetvāva ādīnavaṃ dīpeti. Tattha **kāmahetūti** kāmappaccayā **rājānopi rājūti vivadantīti** attho. **Kāmanidānanti** bhāvanapuṃsakaṃ, kāme nidānaṃ katvā vivadantīti attho. **Kāmādhikaraṇanti** tipa bhāvanapuṃsakameva, kāme adhikaraṇaṃ katvā vivadantīti attho. **Kāmānameva hetūti** gāmanigamasenāpati-purohitaṭṭhānantarādīnaṃ kāmānaṃyeva hetu vivadantīti attho. **Upakkamantīti** paharanti.

Asicammanti asim ceva khetakaphalakādīni ca.

Dhanukalāpaṃ sannayhitvāti dhanuṃ gahetvā sarakalāpaṃ sannayhitvā. **Ubhatobyūḷhanti** ubhatorāsi bhūtaṃ. **Pakkhandantīti** pavisanti. **Usūsūti** kaṇḍesu. **Vijjotalantesūti** parivattamānesu. **Te tatthāti** te tasmim saṅgāme.

Addāvalepanā upakāriyoti cettha manussā pākārapādaṃ assakhurasanṭhānena iṭṭhakāhi cinitvā upari sudhāya limpanti. Evaṃ katapākārapādā “upakāriyo”ti vuccanti. Tā tintena kalalena sittā addāvalepanā nāma honti. **Pakkhandantīti** tāsāṃ heṭṭhā tikhiṇa-ayasūlarukkkhasulādīhi vijjhiyamānā pākārassa picchillabhāvena ārohituṃ asakkontāpi upadhāvantiyeva. **Chakaṇakāyāti** kuthitagomayena. **Abhivaggenāti** satadantena¹. Tam aṭṭhadantākārena katvā “nagaradvāraṃ bhinditvā pavisissāmā”ti āgate uparidvāre ṭhitā tassa bandhanayottāni chinditvā tena abhivaggena omaddanti.

Sandhimpī chindantīti gharasandhimpī. **Nillopanti** gāme paharivā mahāvilopaṃ karonti. **Ekāgārikanti** paṇṇāsamattāpi satṭhimattāpi parivāretvā jīvaggāhaṃ gahetvā dhaṇaṃ āharāpentī. **Paripanthepī tiṭṭhantīti** panthadūhanakammaṃ karonti. **Aḍḍhadanḍakehīti** muggarehi². Sesāṃ vuttatthameva.

Chaṭṭhaṃ.

137. Sattame eṭṭī itī, āgantukānaṃ akusalabhāgiyānaṃ byasanahetūnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpi ete anekabyasanāvahaṭṭhena dalhasannipātaṭṭhena ca itī. Gaṇḍopi asuciṃ paggharati, uddhumātaparipakkaparibhinno hoti. Tasmā ete kilesā asucipaggharaṇato uppādajarābhaṅgehi uddhumātaparipakkaparibhinnabhāvato ca **gaṇḍo**. Upaddavatīti **upaddavo**, anattaṃ janento abhibhavati ajjhottharatīti attho, rāgagaṇḍādīnametaṃ³ adhivacanaṃ. Tasmā kāmaguṇāpete aviditanibbānatthāvahahetutāya sabbupaddavavatthutāya ca upaddavo. Yasmā panete kilesāturabhāvaṃ janentā silasaṅkhātamaṃrogyaṃ loluppaṃ vā uppādentā pākatikameva ārogyaṃ vilumpanti, tasmā iminā ārogyavilumpanaṭṭhena **rogo**. Abbhantaramanupaviṭṭhaṭṭhena pana antotudanaṭṭhena dunnīharaṇīyaṭṭhena ca **sallaṃ**. Diṭṭhadhammikasamparāyikabhayāvahanato **bhayaṃ**. **Metanti** etaṃ. Sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbaṃ⁴.

1. Sattadantena... (Sī, Syā, I)

2. Ma-Ṭṭha 1. 360; piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

3. Rājadaṇḍādīnametaṃ (Ka)

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 89, 90 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Kāmarāgarattāyanti kāmarāgena ratto ayam. **Chandarāgavinibaddhoti** chandarāgena snehena baddho. **Diṭṭhadhammikāpi gabbhāti** imasmim attabhāve vattamānasalāyatanagabbhā. **Samparāyikāpi gabbhāti** paralokepi salāyatanagabbhā. **Na parimuccatīti** parimuccitum na sakkoti. **Otiṇṇo sātārūpenāti** madhurasabhāvena rāgena otiṇṇo ogāhito. **Palipathanti** kāmakalalamaggaṃ. **Dugganti** duggamaṃ.

Sattamaṃ.

138. Aṭṭhame **sītaṃ** dubbidhaṃ abhantaradhātukkhobhapaccayañca bāhiradhātukkhobhapaccayañca. Tathā **uṇhaṃ**. Tattha **ḍaṃsāti** piṅgalamakkhikā. **Sarīsapeti** ye keci dīghajātikā saritvā gacchanti. Sesam pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbaṃ.

Aṭṭhamam.

139. Navamagāthā padatthato pākaṭā eva. Ayam panettha adhippāyayojanā—sā ca kho yuttivasena, na anussavavasena. Yathā ayam hatthī manussa kantesu sīlesu dantattā adantabhūmim nāgacchatīti vā, sarīramahantatāya vā **nāgo**. Evaṃ kudāssu nāmāhampi ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmim nāgamanena, āgum akaraṇena, puna itthattam anāgamanena ca guṇasarīramahantatāya vā nāgo bhaveyyaṃ. Yathā cesa **yūthāni vivajjayitvā** ekacariyasukhena **yathābhirantaṃ vihare araññe, eko care khaggavisāṇakappo**, kudāssu nāmāhampi evaṃ gaṇam vivajjayitvā ekattābhiratisukhena¹ jhānasukhena yathābhirantaṃ araññe attano yathā yathā sukhaṃ, tathā tathā yattakaṃ vā icchāmi, tattakaṃ araññe nivāsaṃ eko care khaggavisāṇakappo eko careyyanti attho. Yathā cesa susaṅṅhitakkhandhamahantatāya **sañjātakkhando**, kudāssu nāmāhampi evaṃ asekkhasīlakkhandhamahantatāya sañjātakkhando bhaveyyaṃ. Yathā cesa padumasadisagattatāya vā, padumakule uppannatāya vā **padumī**, kudāssu nāmāhampi evaṃ padumasadisabojjhaṅgamahantatāya vā, ariyajātipadume uppannatāya vā padumī bhaveyyaṃ. Yathā cesa thāmabalajavādīhi **uḷāro**, kudāssu nāmāhampi evaṃ parisuddhakāyasamācāratādīhi

1. Ekantābhiratisukhena... (Sī)

sīlasamādhinibbedhikapāññādihi vā uḷāro bhaveyyanti evaṃ cintento vipassanaṃ ārabhitvā paccekabodhiṃ adhigatomhīti¹.

Navamaṃ.

140. Dasame **aṭṭhāna'tanti** aṭṭhānaṃ taṃ, akāraṇaṃ tanti vuttaṃ hoti. Anunāsikassa lopo kato “ariyasaccāna dassanaṃ”ti-ādīsu² viya. **Saṅgaṇikāratassāti** gaṇābhiraṭassa. **Yaṃti** kāraṇavacanametam “yaṃ hiriyati hiriyitabbenā”ti-ādīsu³ viya. **Phassayeti** adhigacche. **Sāmayikaṃ vimuttinti** lokiyasamāpattim. Sā hi appitappitasamaye eva paccanīkehi vimuccanato “sāmayikā vimuttī”ti vuccati. Tam sāmayikaṃ vimuttim. Aṭṭhānaṃ taṃ, na taṃ kāraṇaṃ vijjati saṅgaṇikāratassa, yena kāraṇena phassaye iti etaṃ ādiccabandhussa Paccekabuddhassa vaco nisamma saṅgaṇikāratim pahāya yoniso paṭipajjanto adhigatomhī”ti āha. Sesam vuttanayameva⁴.

Niddese **nekkhammasukhanti** pabbajjāsukhaṃ. **Pavivekasukhanti** kāyacitta-upadhiviveke sukhaṃ. **Upasamasukhanti** kilesupasamaṃ phalasaṃpattisukhaṃ. **Sambodhisukhanti** maggasukhaṃ. **Nikāmalābhīti** attano rucivasena yathākāmalābhī. **Akicchalābhīti** adukkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulalābhī. **Asāyikanti** lokuttaram. **Akuppanti** kuppavirahitaṃ acalitaṃ lokuttaramaggaṃ.

Dasamaṃ.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggavaṇṇanā

141. Tatiyavaggassa paṭhame **diṭṭhivisūkānīti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni. Tāni hi maggasammādiṭṭhiyā visūkaṭṭhena vijjhanatṭhena vilomaṭṭhena ca visūkāni. Evaṃ diṭṭhiyā visūkānīti diṭṭhivisūkāni, diṭṭhiyo eva vā visūkāni diṭṭhivisūkāni.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 92 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Khu 1. 4, 319 piṭṭhesu.

3. Abhi 1. 22 piṭṭhe.

4. Suttanipāta-Ṭṭha 94; Apādāna-Ṭṭha 1. 200 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Upātivattoti dassanamaggena atikkanto. **Patto niyāmanti** avinipātadhammatāya sambodhiparāyanatāya ca niyatabhāvaṃ adhigato, sammattaniyāmasaṅkhātāṃ vā paṭhamamagganti. Ettāvata paṭhamamaggakiccanipphatti ca tassa paṭilābho ca vutto. Idāni **paṭiladdhamaggoti** iminā sesamaggapaṭilābhaṃ dasseti. **Uppannañāṇomhīti** uppannapaccekabodhiñāṇo amhi. Etena phalaṃ dasseti. **Anaññaneyyoti** aññehi “idaṃ saccaṃ idaṃ saccaṃ”ti nanetabbo. Etena sayambhutaṃ dīpeti. Patte vā paccekabodhiñāṇe aññaneyyatāya abhāvā sayamvasitaṃ. Samathavipassanāya vā¹ diṭṭhivisūkāni upātivatto, ādimaggena patto niyāmaṃ, sesehi paṭiladdhamaggo, phalañāṇena uppannañāṇo, taṃ sabbaṃ attanāva adhigatoti anaññaneyyo. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ².

Na paraneyyoti na aññehi netabbo. **Na parappattiyoti** paccakkhadhammattā na aññehi saddahāpetabbo. **Na parappaccayoti** na assa paro paccayo, na parassa saddhāya vattaṭīti na parappaccayo. **Na parapaṭibaddhagūti** na aññesaṃ paṭibaddhañāṇagamano.

Paṭhamam.

142. Dutiye **nillolupoti** ālolupo. Yo hi rasataṅhābhībhūto hoti, so bhusaṃ luppanti punappunañca luppanti, tena “lolupo”ti vuccati. Tasmā esa taṃ paṭikkhipanto āha “nillolupo”ti. **Nikkuhoti** ettha kiñcāpi yassa tividhakuhanavatthu natthi, so “nikkuho”ti vuccati, imissā pana gāthāya manuññabhojanādīsu vimhayamanāpajjanato nikkuhoti ayamadhippāyo. **Nippipāsoti** ettha pātumicchā pipāsā, tassā abhāvena nippipāso, sādurasalobhena bhottukamyatāviraḥitoti attho. **Nimmakkhoti** ettha paraguṇavināsanalakkhaṇo makkho, tassa abhāvena nimmakkho. Attano gahaṭṭhakāle sūdassa³ guṇamakkhanābhāvaṃ sandhāya āha. **Niddhantakasāvamohoti** ettha rāgādayo tayo kāyaduccaritādīni ca tīṇīti cha dhammā

1. Vipassanāya vā (Sī)

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 95; Apadāna-Ṭṭha 1. 203 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

3. Parassa... (Ka)

yathāsambhavaṃ appasannaṭṭhena sakabhāvaṃ vijahāpetvā parabhāvaṃ gaṇhāpanaṭṭhena kasaṭṭhena ca “kasāvā”ti veditabbā. Yathāha—

“Tattha katame tayo kasāvā? Rāgakasāvo dosakasāvo mohakasāvo, ime tayo kasāvā. Tattha katame aparepi tayo kasāvā? Kāyakasāvo vacīkasāvo manokasāvo”ti¹.

Tesu mohaṃ ṭhapetvā pañcannaṃ kasāvānaṃ tesañca sabbesaṃ mūlabhūtaṃ mohassa ca niddhantattā niddhantakasāvamoho, tiṇṇaṃ eva vā kāyavacīmanokasāvānaṃ mohassa ca niddhantattā niddhantakasāvamoho. Itaresu nillolupatādīhi rāgakasāvakassa, nimmakkhatāya dosakasāvassa niddhantabhāvo siddho eva. **Nirāsasoti** nittaṇho. **Sabbaloketi** sakalaloke, tīsu bhavesu dvādasasu vā āyatanesu bhavavibhavataṇhāviraḥito hutvāti attho. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Atha vā tayopi pāde vatvā ²**eko careti** eko caritum sakkuṇeyyāti evampi ettha sambandho kātabbo³.

Dutiyaṃ.

143. Tatiye ayaṃ saṅkhepattho—yvāyaṃ dasavatthukāya pāpadiṭṭhiyā samannāgatattā **pāpo**. Paresampi anattaṃ dasseti **anattadassī**. Kāyaduccaritādīmhi ca **visame nivīṭṭho**. Taṃ atthakāmo kulaputto **pāpaṃ sahāyaṃ parivajjayetha, anattadassiraṃ visame nivīṭṭhaṃ. Sayāṃ na seveti** attano vasena taṃ na seveyya. Yadi pana paravaso hoti, kiṃ sakkā kātunti vuttaṃ hoti. **Pasutanti** pasaṭaṃ, diṭṭhivasena tattha tattha lagganti attho. **Pamattanti** kāmaguṇesu vossaṭṭhacittaṃ, kusalabhāvanārahitaṃ vā. Taṃ evarūpaṃ na seve na bhaje na payirupāse, aññadatthu eko care khaggavisāṇakappoti.

Niddese **sayāṃ na seveyyāti** sāmaṃ na upasaṅkameyya. **Sāmaṃ na seveyyāti** cittenapi na upasaṅkameyya. **Na seveyyāti** na bhajeyya.

1. Abhi 2. 383 piṭṭhe.

2. Vāretvā (Sī), vāre vatvā (Syā, Ka)

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 96, 97 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Na niseveyyāti samīpampi na gaccheyya. Na samseveyyāti dūre bhaveyya.
Na parisamseveyyāti paṭikkameyya.

Tatiyaṃ.

144. Catutthe ayaṃ saṅkhepattho—**bahussutanti** duvidho bahussuto tīsu piṭakesu atthato nikhilo¹ pariyattibahussuto ca maggaphalavijjābhīṅṅānaṃ paṭividdhattā paṭivedhabahussuto ca. Āgatāgamo **dhammadharo**. Uḷārehi pana kāyavacīmanokammehi samannāgato **uḷāro**. Yuttapaṭibhāno ca muttapaṭibhāno ca yuttamuttapaṭibhāno ca **paṭibhānavā**. Pariyattiparipucchādhigamavasena vā tidhā paṭibhānavā veditabbo. Yassa hi pariyatti paṭibhāti, so pariyattipaṭibhānavā. Yassa atthañca nāyañca lakkhaṇaṇca ṭhānāṭṭhānaṇca paripucchantassa paripucchā paṭibhāti, so paripucchāpaṭibhānavā. Yena maggādayo paṭividdhā honti, so adhigamapaṭibhānavā. Tam evarūpaṃ **bahussutaṃ dhammadharaṃ bhajetha, mittāṃ uḷāraṃ paṭibhānavantaṃ**. Tato tassānubhāvena attatthaparattā-ubhayatthabhedato vā diṭṭhadhammikasamparāyika-paramatthabhedato vā anekappakārāni **aññāya atthāni**, tato “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ”ti-ādīsu² kaṅkhāṭṭhānesu **vineyya kaṅkhaṃ** vicikicchāṃ vinetvā vināsetvā evaṃ katasabbakicco eko care khaggavisāṇakappoti³.

Catuttham.

145. Pañcame **khīḍḍā** ca **rati** ca pubbe vuttāva. **Kāmasukhanti** vatthukāmasukhaṃ. Vatthukāmāpi hi sukhasa visayādibhāvena sukhaṃti vuccanti. Yathāha “atthi rūpaṃ sukhaṃ sukhānupatitan”ti⁴. Evametāṃ khīḍḍāṃ ratiṃ kāmasukhañca imasmim okāsaloke **analaṅkaritvā** alanti akatvā “etaṃ tappakan”ti vā “sārabhūtan”ti vā evaṃ aggahetvā. **Anapekkhamānoti** tena analaṅkaraṇena anapekkhanasilo apihāluko nittaṇho. **Vibhūsaṭṭhānavirato saccavādī** eko careti. Tattha vibhūsā duvidhā agārikavibhūsā ca anagārikavibhūsā ca. Tattha agārikavibhūsā

1. Niccalo (Sī, Ka)

2. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265; Khu 7. 329 piṭṭhesu.

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 99 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Saṃ 2. 57, 58 piṭṭhesu.

sākaṭaveṭhanamālāgandhādi, anagārikavibhūsā ca pattamaṇḍanādi. Vibhūsā eva **vibhūsaṭṭhānam**, tasmā vibhūsaṭṭhānā tividhāyapi viratiyā **virato**. Avitathavacanato **saccavādīti** evamattho daṭṭhabbo¹.

Pañcamam.

146. Chaṭṭhe **dhanānīti** muttā maṇi veḷuriya saṅkha silā pavāḷa rajatajātarūpādīni ratanāni. **Dhaññānīti** sāli vīhi yava godhuma kaṅku varaka kudrūsakappabhedāni satta sesāparaṇṇāni ca. **Bandhavānīti** ñātibandhu gottabandhu mittabandhu sippabandhuvasena catubbidhabandhave. **Yathodhikānīti**² sakasaka-odhivasena ṭhitāniyeva. Sesam vuttanayamevāti³.

Chaṭṭham.

147. Sattame **saṅgo esoti** attano upabhogaṃ niddisati. So hi sajjanti tattha pāṇino kaddame pavitṭho hatthī viyāti **saṅgo**. **Parittamettha sokhyanti** ettha pañcakāmaguṇūpabhogakāle viparītasāññāya uppādetabbato kāmāvacaradhammapariyāpannato vā lāmakatṭhena sokhyaṃ parittam, vijjuppabhāya obhāsitanaccadassanasukhaṃ viya ittaram, tāvakālikanti vuttam hoti. **Appassādo dukkhamettha bhiyyoti** ettha ca yvāyam “yam kho bhikkhave ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayam kāmānam assādo”ti⁴ vutto, so yamidam “ko ca bhikkhave kāmānam ādīnavo, idha bhikkhave kulaputto yena sippaṭṭhānena jīvikam kappeti yadi muddāya yadi gaṇanāyā”ti evamādinā⁴ nāyenttha dukkham vuttam, tam upanidhāya appodakabindumatto hoti, atha kho dukkhameva bhiyyo bahu, catūsu samuddesu udakasadiṣo hoti. Tena vuttam “appassādo dukkhamettha bhiyyo”ti. **Gaḷo esoti** assādam dassetvā ākaḍḍhanavasena baḷiso viya eso, yadidam pañca kāmaguṇā. **Iti ñatvā matimāti** evam ñatvā buddhimā paṇḍito puriso sabbampetaṃ pahāya eko care khaggavisāṇakappoti⁵.

Sattamam.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 100 piṭṭhepi passitabbam.

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 111 piṭṭhepi passitabbam.

5. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 102 piṭṭhepi passitabbam.

2. Sakodhikānīti (Sī, Syā)

4. Ma 1. 120 piṭṭhe.

148. Aṭṭhamagāthāya dutiyapāde **jālanti** suttamayam vuccati. **Ambūti** udakam, tattha caratīti **Ambucārī**, macchassetam adhivacanam. Salile Ambucārī **Salilambucārī**. Tasmim nadīsalile jālam bhetvā gata-ambucārīvātī¹ vuttam hoti. Tatiyapāde **dadḍhanti** dadḍhaṭṭhānam vuccati. Yathā aggi dadḍhaṭṭhānam puna na nivattati, na tattha bhiiyo āgacchati, evam maggañāṅginā dadḍham kāmaguṇaṭṭhānam anivattamāno, tattha bhiiyo anāgacchantoti vuttam hoti. Sesaṃ vuttanayamevāti.

Samyojanānīti yassa samvijjanti, tam puggalam vaṭṭasmim samyojenti bandhantīti samyojanāni. Imāni pana samyojanāni kilesapaṭipāṭiyāpi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyāpi. Kāmarāgapaṭiḡhasamyojanāni anāgāmimaggena pahīyanti, mānasamyojanam arahattamaggena, diṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsā sotāpattimaggena, bhavarāgasamyojanam arahattamaggena, issāmacchariyāni sotāpattimaggena, avijjā arahattamaggena. Maggapaṭipāṭiyā diṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsā-issāmacchariyā sotāpattimaggena pahīyanti, kāmarāgapaṭiḡhā anāgāmimaggena, mānabhavarāga-avijjā arahattamaggenāti. **Bhinditvāti** bhedaṃ pāpetvā. **Pabhinditvāti** chindaṃ katvā. **Dālayitvāti** phāletvā. **Padālayitvāti** hīretvā. **Sampadālayitvāti** upasaggena padaṃ vadḍhitam².

Aṭṭhamam.

149. Navame **okkhittacakkhūti** heṭṭhākhittacakkhu, satta gīvaṭṭhīni paṭipāṭiyā ṭhapetvā parivajjanapahātabbadassanattam yugamattam pekkhamānoti vuttam hoti. Na tu hanukaṭṭhinā hadayaṭṭhim saṃghaṭṭento. Evañhi okkhittacakkhutā na samaṇasārubbā hoti. **Na ca pādāloloti** ekassa dutiyo dvinnam tatiyoti evam gaṇamajjham pavisitukāmatāya kaṇḍūyamānapādo viya abhavanto, dīghacārika-anavaṭṭhitacārikavirato vā³. **Guttindriyoti** chasu indriyesu idha manindriyassa visum vuttattā vuttāvasesavasena gopitindriyo. **Rakkhitamānasānoti** mānasamyeva mānasānam, tam rakkhitamassāti rakkhitamānasāno. Yathā kileseti

1. Gataṃ ambucārīm viyāti (Sī)

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 103 piṭṭhepi passitabbam.

3. ...anivattacārikavirato (Sī)

na viluppati, evaṃ rakkhitacittoti vuttaṃ hoti. **Anavassutoti** imāya paṭipattiyā tesu tesu ārammaṇesu kilesa-anvāssavavirahito. **Apariḍayhamānoti** evaṃ anvāssavavirahitā eva kilesaggāhi apariḍayhamāno, bahiddhā vā anavassuto, ajjhataṃ apariḍayhamāno. Sesam vuttanayamevāti¹.

Cakkhunā rūpaṃ disvāti kāraṇavasena “cakkhū”ti laddhavohārena rūpadassanasamatthena cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvā. Porāṇā panāhu—

“Cakkhu rūpaṃ na passati acittakattā, cittaṃ na passati acakkhukattā, dvārārammaṇasaṃghaṭṭane pana pasādavatthukena cittaena passati. Īdisī panesā “dhanunā vijjhatī”ti-ādisu viya sasambhārakathā nāma hoti, tasmā cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvāti ayamevettha attho”ti².

Nimittaggāhīti itthipurisanimittaṃ vā subhanimittādikaṃ vā kilesavatthubhūtaṃ nimittaṃ chandarāgavasena gaṇhāti, diṭṭhamattavasena na saṇṭhāti. **Anubyañjanaggāhīti** kilesānaṃ anubyañjanato pākātabhāvakaraṇato “anubyañjanan”ti laddhavohāraṃ hatthapādahasitalapitavilokitādibhedaṃ ākāraṃ gaṇhāti.

Yatvādhikaraṇamenanti-ādimhi yaṃkāraṇā yassa cakkhundriyāsamvarassa hetu. Etaṃ puggalaṃ satikavāṇena **cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ** apihitacakkhudvāraṃ hutvā **viharantaṃ** ete abhijjhādayo **dhammā anvāssaveyyuṃ**. Tassa **samvarāya na paṭipajjati**ti tassa cakkhundriyassa satikavāṇena pidahanatthāya na paṭipajjati. Evaṃbhūtoyeva ca “**na rakkhati cakkhundriyaṃ. Na cakkhundriye samvaraṃ apajjati**”tipi vuccati.

Tattha kiñcāpi cakkhundriye samvaro vā asaṃvaro vā natthi. Na hi cakkhupasādaṃ nissāya sati vā muṭṭhassaccaṃ vā uppajjati, api ca yadā rūpārammaṇaṃ cakkhussa āpāthaṃ āgacchati, tadā bhavaṅge dvikkhattuṃ uppajjitvā niruddhe kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhamānā uppajjitvā nirujjhati, tato cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ tato vipākamanodhātu sampaṭicchana-kiccaṃ tato vipākāhetukamanoviññāṇadhātu santīraṇa-kiccaṃ tato

1. Suttanipāta-Ṭīha 1. 104 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Visuddhi 1. 20; Abhi-Ṭīha 1. 428 piṭṭhesu.

kiriyaḥetukamanoviññāḍadhātu voṭṭhabbanakiccaṃ sādhamānā uppajjivā nirujjhati, tadanantaraṃ javanaṃ javati. Tatrāpi neva bhavaṅgasamaye, na āvajjanādīnaṃ aññatarasamaye saṃvaro vā asaṃvaro vā atthi, javanakkhaṇe pana sace dussīyaṃ vā muṭṭhassaccaṃ vā aññāṇaṃ vā akkhanti vā kosajjaṃ vā uppajjati, asaṃvaro hoti. Evaṃ honto pana so cakkhundriye asaṃvaroti vuccati. Kasmā? Yasmā tasmim̐ sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānipi. Yathā kiṃ? Yathā nagare catūsu dvāresu asaṃvutesu kiñcāpi antogharadvārakoṭṭhakagabbhādayo susaṃvutā, tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṇḍaṃ arakkhitaṃ agopitameva hoti nagaradvārena hi pavisitvā corā yadicchanti, taṃ hareyyuṃ. Evameva javane dussīyādīsu uppannesu tasmim̐ asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānipi.

Cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hotīti-ādīsu na nimittaggāhī hotīti chandarāgavasena vuttappakāraṃ nimittaṃ na gaṇhāti. Evaṃ sesapadānipi vuttapaṭikkhepena veditabbāni. Yathā ca heṭṭhā “javane dussīyādīsu uppannesu tasmim̐ asaṃvare sati dvārampi aguttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānipī”ti vuttaṃ, evamidha tasmim̐ sīlādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānipi. Yathā kiṃ? Yathā nagaradvāresu saṃvutesu kiñcāpi antogharādayo asaṃvutā honti. Tathāpi antonagare sabbaṃ bhaṇḍaṃ surakkhitaṃ sugopitameva hoti. Nagaradvāresu pihitesu corānaṃ paveso natthi. Evameva javane sīlādīsu uppannesu dvārampi guttaṃ hoti bhavaṅgampi āvajjanādīni vīthicittānipi. Tasmā javanakkhaṇe uppajjamānopi cakkhundriye saṃvaroti vutto¹.

Avassutapariyāyañcāti kilesehi tintakāraṇaṇca.
Anavassutapariyāyañcāti kilesehi atintakāraṇaṇca.

Viyarūpe rūpeti iṭṭhajātike rūpārammaṇe. **Appiyarūpe rūpeti** anīṭṭhasabhāve rūpārammaṇe. **Byāpajjati** dosavasena pūtibhāvamāpajjati. **Otāranti** chiddaṃ antaraṃ. **Ārammaṇanti** paccayaṃ.

1. Abhi-Ṭṭha 1. 428; Visuddhi 1. 20 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

Adhibhamsūti maddamsu. **Na adhibhosīti** na maddi. **Bahalamattikāti** punappunam dānavasena uddhamāyikā bahalamattikā. **Addāvalepanāti** asukkhmattikadānā. Sesametha uttānam.

Navamam.

150. Dasame **kāsāyavattho abhinikkhamitvāti** imassa pādassagehā abhinikkhamitvā **kāsāyavattho hutvāti** evamattho veditabbo. Sesam vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritanti.

Dasamam.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthavaggavaṇṇanā

151. Catutthavaggassa paṭhame **rasesūti** ambila madhura tittaka kaṭukaloṇika khārika kasāvādibhedesu sāyanīyesu. **Gedham akaranti** giddhim akaronto, taṇham anuppādentoti vuttam hoti. **Aloloti** “idam sāyissāmi, idam sāyissāmī”ti evam rasavisesesu anākulo. **Anaññaposīti** posetabbakasaddhivihārikādivirahito, kāyasandhāraṇamattena santuṭṭhoti vuttam hoti. Yathā vā pubbe uyyāne rasesu gedhakarāṇalolo hutvā aññaposī āsim, evam ahutvā yāya taṇhāya lolo hutvā rasesu gedham karoti, tam taṇham hitvā āyatim taṇhāmūlakassa aññassa attabhāvassa anibbattanena anaññaposīti dasseti. Atha vā atthabhañjanakaṭṭhena kilesā “aññe”ti vuccanti, tesam aposanena anaññaposīti ayamettha attho. **Sapadānacārīti** avokkammacārī anupubbacārī, gharapaṭipāṭim achaddetvā aḍḍhakulañca daliddakulañca nirantaram piṇḍāya pavisamānoti attho. **Kule kule appaṭibaddhacittoti** khattiyakulādīsū yatha katthaci kilesavasena alaggacitto, candūpamo niccanavako hutvāti attho. Sesam vuttanayamevāti¹.

Paṭhamam.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 106; Apadāna-Ṭṭha 1. 213 piṭṭhesupi passitabban.

152. Dutiye **āvaraṇānī**ti nīvaraṇāneva, tāni atthato Uragasutte¹ vuttāni. Tāni pana yasmā abbhādayo viya candam sūriyam vā ceto āvaranti, tasmā “āvaraṇāni cetaso”ti vuttāni. Tāni upacārena vā appanāya vā **pahāya**. **Upakkileseti** upagamma cittam vibādhente akusale dhamme, **vattthopamādīsu**² vutte abhijjhādayo vā. **Byapanujjāti** panuditvā vināsetvā¹, vipassanāmaggena pajahitvāti attho. **Sabbeti** anavasese. Evarā samathavipassanāsampanno paṭhamamaggena diṭṭhinissayassa pahīnattā **anissito**. Sesamaggehi chetvā tedhātukagataṃ **sinehadosaṃ**, taṇhārāganti vuttam hoti. Sineho eva hi guṇapaṭipakkhato sinehadosoti vutto. Sesam vuttanayameva⁴.

Dutiyaṃ.

153. Tatiye **vipiṭṭhikatvānāti** piṭṭhito katvā, chaḍḍetvā jahitvāti attho. **Sukham dukhañcāti** kāyikaṃ sātāsātāṃ. **Somanassadomanassanti** cetasaṃ sātāsātāṃ. **Upekkhanti** catutthajjhānupekkham. **Samathanti** catutthajjhānasamathameva. **Visuddhanti** pañcanīvaraṇavitakkavicārapīti-sukhasaṅkhātehi navahi paccanīkadhammehi vimuttattā atisuddham, middhantasuvaṇṇamiva vigatūpakkilesanti attho.

Ayam pana yojanā—vipiṭṭhikatvāna sukham dukkhañca pubbeva, paṭhamajjhānūpacārabhūmiyaṃveva dukkham, tatiyajjhānūpacārabhūmiyañca sukhanti adhippāyo. Puna ādito vuttam **ca-**kāram parato netvā “somanassaṃ domanassañca vipiṭṭhikatvāna pubbevā”ti adhi-kāro. Tena somanassaṃ catutthajjhānūpacāre, domanassañca dutiyajjhānūpacāreyevāti dīpeti. Etāni hi etesaṃ pariyāyato pahānaṭṭhānāni. Nippariyāyato pana dukkhassa paṭhamajjhānam, domanassassa dutiyajjhānam, sukhasa tatiyajjhānam, somanassassa catutthajjhānam pahānaṭṭhānam. Yathāha “paṭhamajjhānam upasampajja viharati etthuppannam dukkhindriyam aparisesam nirujjhatī”ti-ādi⁵. Tam sabbam heṭṭhā vuttanayena gahetabbam. Parato **pubbevāti** tīsu paṭhamajjhānādīsu

1. Khu 1. 279 piṭṭhādīsu.

2. Ma 1. 43 piṭṭhe.

3. Vinodayitvā (Sī, Syā, I)

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 107 piṭṭhepi passitabbam.

5. Saṃ 3. 188 piṭṭhe.

dukkhadomanassasukhāni vipiṭṭhikatvā ettheva ca catutthajjhāne somanassam vipiṭṭhikatvā imāya paṭipadāya **laddhānupekkham samatham visuddham eko care** iti. Sesam vuttanayamevāti¹.

Tatīyam.

154. Catutthe āradham vīriyam assāti **āraddhavīriyo**. Etena attano vīriyārambham ādivīriyam dasseti. Paramattho vuccati nibbānam, tattha pattiyā **paramatthapattiyā**. Etena vīriyārambhena pattabbaphalam dasseti. **Alīnacittoti** etena vīriyupatthambhānam cittacetāsikānam alīnatam dasseti. **Akusītavuttīti** etena ṭhānāsanaśāṅkamaḍḍisu kāyassa anavasīdanam. **Daḷhanikkamoti** etena “kāmam taco ca nhāru cā”²ti² evam pavattam padahanavīriyam dasseti. Yam tam anupubbāsikkhādisu padahanto “kāyena ceva paramatthasaccam sacchikaroti, paññāya ca nam ativijjha passatī”³ti vuccati. Atha vā etena maggasampayuttavīriyam dasseti. Tañhi daḷhañca bhāvanāpāripūrigatattā, nikkamo ca sabbaso paṭipakkhā nikkhantattā, tasmā taṁsamaṅgīpuggalopi daḷho nikkamo assāti “daḷhanikkamo”⁴ti vuccati. **Thāmabalūpapannoti** maggakkhaṇe kāyathāmena ñāṇabalena ca upapanno. Atha vā thāmabhūtena balena upapannoti **thāmabalūpapanno**, thiraññābalūpapannoti vuttam hoti. Etena tassa vīriyassa vipassanāñāṇasampayogam dīpento yoniso padahanabhāvam³ sādheti. Pubbhāgamajjhima-ukkaṭṭhavīriyavasena vā tayopi pādā yojetabbā. Sesam vuttanayamevāti⁴.

Catuttham.

155. Pañcame **paṭisallānanti** tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā sallīnam, ekattasevitā ekībhāvo kāyavivekoti attho. **Jhānanti** paccanīkajhāpanato ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānato ca cittaviveko vuccati. Tattha aṭṭha samāpattiyō nīvaraṇādīpaccanīkajhāpanato kasiṇādi-ārammaṇūpanijjhānato ca “jhānan”⁴ti vuccati.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108; Apādāna-Ṭṭha 1. 214 piṭṭhesupī passitabbam.

2. Ma 2. 146; Saṁ 1. 266; Am 1. 52; Khu 7. 379 piṭṭhādisu.

3. Padhānabhāvam (Ka)

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 110 piṭṭhepi passitabbam.

Vipassanāmaggaḥāṇi sattasaññādiḥḍaṇḍakajhāpanato lakkhaṇūpanijjhānato ca “jhāna”ti vuccati. Idha pana ārammaṇūpanijjhānameva adhippetam. Evametam paṭisallānañca jhānañca **ariñcamānoti** ajahamāno anissajjamāno. **Dhammesūti** vipassanupagesu pañcakkhandhādiddhammesu. **Niccanti** satatam samitam abbokiṇṇam. **Anudhammacārīti** te dhamme ārabba pavattamānena anugataṁ vipassanādhammaṁ caramāno. Atha vā **dhammesūti** ettha **dhammāti** nava lokuttaradhammā, tesam dhammānam anulomo dhammoti anudhammo, vipassanāyetaṁ adhivacanaṁ. Tattha “dhammānam niccaṁ anudhammacārī”ti vattabbe gāthābandhasukhattham vibhattibyattayena “dhammesū”ti vuttam siyā. **Ādīnavam sammasitā bhavesūti** tāya anudhammacāritāsaṅkhātāya vipassanāya aniccākārādidosam tisu bhavesu samanupassanto evam imāya kāyavivekacittavivekaṁ ariñcamāno sikhāpattavipassanāsaṅkhātāya paṭipadāya adhigatoti vattabbo **eko careti** evam yojanā veditabbā ¹.

Pañcamam.

156. Chaṭṭhe **taṇhakkhayanti** nibbānam, evam diṭṭhādīnavāya taṇhāya eva appavattim. **Appamattoti** sātaccakārī. **Aneḷamūgoti** alālāmukho. Atha vā aneḷo ca amūgo ca, paṇḍito byattoti vuttam hoti. Hitasukhasampāpakaṁ sutamassa atthīti **sutavā**, āgamasampannoti vuttam hoti. **Satimāti** cirakatādīnam anussarītā. **Saṅkhātadhammoti** dhammūpaparikkhāya pariññātadhammo. **Niyatoti** ariyamaggena niyāmaṁ patto. **Padhānavāti** sammappadhānavīriyasampanno. Uppaṭipāṭiyā esa pāṭho² yojetabbo. Evameteḥi appamādādīhi samannāgato niyāmasampāpakena padhānena padhānavā, tena padhānena pattaniyāmatā niyato, tato arahattappattiyā saṅkhātadhammo. Arahā hi puna saṅkhātābbābhāvato “saṅkhātadhammo”ti vuccati. Yathāha “ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekkhā puthū idhā”ti³. Sesam vuttanayamevāti⁴.

Chaṭṭham.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 111; Apadāna-Ṭṭha 1. 217 piṭṭhesupī passitabban. 2. Pādo (Syā)

3. Sam 1. 281, 282, 283; Khu 1. 434; Khu 8. 6, 34; Khu 10. 16, 226 piṭṭhesupī.

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 112 piṭṭhepi passitabban.

157. Sattame **sīhoti** cattāro sīhā Tiṇasiho Paṇḍusiho¹ Kāḷasiho Kesarasihoti. Tesam kesarasiho aggamakkhāyati, eso idha adhippeto. **Vāto** puratthimādivasena anekavidho. **Padumaṃ** rattasetādivasena. Tesu yo koci vāto yaṃ kiñci padumaṃ vaṭṭatiyeva. Tattha yasmā santāso attasinehena hoti, attasineho ca taṇhālepo, sopi diṭṭhisampayuttena vā diṭṭhivippayuttena vā lobhena hoti. sopi ca taṇhāyeva. Sajjanaṃ pana tattha upaparikkhāvira-hitassa mohena hoti, moho ca avijjā. Tattha samathena taṇhāya pahānaṃ hoti, vipassanāya avijjāya. Tasmā samathena attasinehaṃ pahāya **sīho viya saddesu** aniccadukkhādīsu **asantasanto**, vipassanāya mohaṃ pahāya **vātova jālamhi** khandhāyatanādīsu **asajjamāno**, samatheneva lobhaṃ, lobhasampayuttaṃ eva² diṭṭhiñca pahāya, **padumaṃva toyena** sabbabhavabhogalobhena **alippamāno**.

Ettha ca samathassa sīlaṃ padaṭṭhānaṃ, samatho samādhi, vipassanā paññāti evaṃ tesu dvīsu dhammesu siddhesu tayopi khandhā siddhā honti. Tattha sīlakkhandhena surato hoti, so sīhova saddhesu āghātavattūsu akujjhītukāmatāya³ na santasati, paññākkhandhena paṭividdhasabhāvo vātova jālamhi khandhādīdhammabhede na sajjati, samādhikkhandhena vītarāgo padumaṃva toyena rāgena na lippati. Evaṃ samathavipassanāhi sīlasamādhipaññākkhandhehi ca yathāsambhāvaṃ avijjātaṇhānaṃ, tiṇṇaṃca akusalāmūlānaṃ pahānavasena asantasanto asajjamāno alippamāno ca vedītabbo. Sesam vuttanayamevāti⁴.

Sattamaṃ.

158. Aṭṭhame sahanā ca hananā ca sīghajavattā ca **sīho**. Kesarasihova idha adhippeto. Dāṭhā balamassa atthīti **dāṭhabalī**. **Pasayha abhibhuyyāti** ubhayaṃ **cārīsaddena** saha yojetabbaṃ **pasayhacārī abhibhuyyacārī**. Tattha pasayha niggayha pavāhetvā caraṇena pasayhacārī.

1. Tambasiho (Sī) 2. Lobhasampayuttattā eva (Sī) 3. Kujjhītukāmatāya (Ka)

4. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 113, 114; Apadāna-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Abhibhavitvā santāsetvā vasikatvā caraṇena abhibhuyyacārī. Svāyaṃ kāyabalena pasayhacārī, tejasā abhibhuyyacārī. Tattha sace koci vadeyya “kiṃ pasayha abhibhuyya cārī”ti. Tato **migānanti** sāmivacanāṃ upayogatthe katvā “mige pasayha abhibhuyya cārī”ti paṭivattabbaṃ. **Pantānīti** dūrāni. **Senāsanānīti** vasanaṭṭhānāni. Sesam pubbe vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritam¹.

Atṭhamam.

159. Navame “sabbe sattā sukhitā bhavantū”ti-ādinā nayena hitasukhūpanayanakāmatā **mettā**. “Aho vata imamahā dukkhā vimucceyyun”ti-ādinā nayena ahitadukkhāpanayanakāmatā **karuṇā**. “Modanti vata bhonto sattā, modanti sādhu suṭṭhū”ti-ādinā nayena hitasukhāvippayogakāmatā **muditā**. “Paññāyissanti sakena kammena”ti sukhadukkhesu ajjupekkhanatā **upekkhā**. Gāthābandhasukhatthamā pana uppaṭipāṭiyā mettam vatvā upekkhā vuttā, muditā ca pacchā. **Vimuttinti** catassopi hi vimuttī. Etā attano paccanīkadhammehi vimuttattā vimuttiyo. Tena vuttam “mettam upekkham karuṇam vimuttim, āsevamāno muditāñca kāle”ti.

Tattha **āsevamānoti** tisso tikacatukkajjhānavasena bhāvayamāno, upekkham catutthajjhānavasena bhāvayamāno. **Kāleti** mettam āsevitvā tato vuṭṭhāya karuṇam, tato vuṭṭhāya muditam, tato itarato vā nippītikajjhānato vuṭṭhāya upekkham āsevamānova “kāle āsevamāno”ti vuccati, āsevitum phāsukāle vā. **Sabbena lokena avirujjhamānoti** dasasu disāsu sabbena sattalokena avirujjhamāno. Mettādīnam hi bhāvitattā sattā appaṭikkulā honti, sattesupī virodhabhūto paṭigho vūpasammati. Tena vuttam “sabbena lokena avirujjhamāno”ti. Sesam vuttasadisamevāti².

Navamam.

160. Dasame **saṃyojanānīti** dasa saṃyojanāni, tāni ca tena tena maggena **sandālayitvāna**. **Asantasam jīvitasāṅkhayamhīti** jīvitasāṅkhayo

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 115 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 116 piṭṭhepi passitabbaṃ.

vuccati cuticittassa paribhedo, tasmim̄ ca jīvitasaṅkhaye jīvitānikantiyā pahīnattā asantasanti. Ettāvata sa-upādisesanibbānadhātum̄ attano dassetvā gāthāpariyosāne anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti¹.

Dasamaṃ.

161. Ekādasame **bhajan**tīti sarīrena allīyitvā payirupāsanti. **Sevan**tīti añjalikammādīhi kim̄ kārapaṭissāvītāya ca paricaranti. Kāraṇaṃ attho etesanti **kāraṇat**thā, bhajānāya sevanāya ca nāññaṃ kāraṇamatthi, attho eva tesam̄ kāraṇaṃ, atthahetu sevanatīti vuttam̄ hoti. **Nikkāraṇā dullabhā ajja mitt**tīti “ito kiñci lacchāmā”ti evam̄ attapaṭilābhakāraṇena nikkāraṇā, kevalam̄—

“Upakāro ca yo mitto,
Sukhe dukkhe ca yo sakhā.
Atthakkhāyī ca yo mitto,
Yo ca mittānukampako”ti²—

evam̄ vuttana ariyena mittabhāvena samannāgatā dullabhā ajja mittā. Attani ṭhitā etesam̄ paññā, attānaṃyeva olokeṇti, na aññanti **attaṭṭhapaññā**. “Diṭṭhatthapaññā”ti ayampi kira porāṇapāṭho. Sampati diṭṭheyeva atthe etesam̄ paññā, āyatim̄ na pekkhantīti vuttam̄ hoti. **Asuc**tīti asucinā anariyena kāyavacīmanokammena samannāgatāti. Sesam̄ pubbe vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ antarantarā ativittārahayena na vuttam̄, taṃ sabbaṃ pāṭhānusāreneva veditabbaṃ³. Ekādasamaṃ.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saddhammappajjotikāya Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Khaggavisāṇasuttaniddesaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 117 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Dī 3. 153 piṭṭhe.

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 118, 119; Apadāna-Ṭṭha 1. 223 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

Nigamanakathā

Yo so sugataputtānaṃ, adhipatibhūtena hitaratinā¹.

Therena thiragaṇavatā, suvibhatto **Mahāniddeso**.

Tassatthavaṇṇanā yā, pubbaṭṭhakathānayaṃ tathā.

Yuttiṃ nissāya mayā'raddhā, niṭṭhānamupagatā esā.

Yaṃ puram puruttamaṃ, **Anurādhapuravhayam**².

Yo tassa dakkhiṇe bhāge, Mahāvihāro patiṭṭhito.

Yo tassa tilako bhūto, mahāthūpo siluccayo.

Yaṃ tassa pacchime bhāge, lekho kathikasaññito.

Kittisenoti³ nāmena, sajīvo rājasammato.

Sucicārittasampanno, lekho kusalakammiko.

Sītacchāyatarupetaṃ, salilāsayasampadaṃ.

Cārupākārasañcitaṃ, pariveṇamakārayi.

Upaseno mahāthero, mahāpariveṇavāsi yo.

Tassādāsi pariveṇaṃ, lekho kusalakammiko.

Vasantenettha therena⁴, thirasīlena tādina.

Upasenavhayena sā, katā saddhammajotikā.

Rañño Sirinivāsassa, Sirisaṅghassa bodhino.

Chabbīsatiṃhi vassamhi, niṭṭhitā **niddesavaṇṇanā**.

Samayaṃ anulomentī, therānaṃ theravaṃsadīpānaṃ.

Niṭṭhaṃ gatā yathāyaṃ, Aṭṭhakathā lokahitajanaṃ.

Saddhammaṃ anulomentā, attahitaṃ parahitañca sādhentā.

Niṭṭhaṃ gacchantu tathā, manorathā sabbasattānaṃ.

1. Bhūtahitaratinā (Sī, Syā)

3. Bhattisenoti (Sī)

2. Parama-anurādhapuravhayam (Sī)

4. Teneva (Sī)

Saddhammappajjotikāya, Aṭṭhakathāyetta gaṇitakusalehi.

Gaṇitā tu bhāṇavārā, ñeyyātirekacattārisā.

Ānuṭṭhubhena assā, chando baddhena gaṇiyamānā tu.

Atirekadasasahassa-saṅkhā gāthāti viññeyyā.

Sāsanaciraṭṭhitattham, lokahitatthañca sādarena mayā.

Puññaṃ imaṃ racayatā, yaṃ pattamanappakaṃ vipulaṃ.

Puñña tena loko, saddhammarasāyanam Dasabalassa.

Upabhuñjitvā vimalam, pappotu sukham sukhenevāti.

Saddhammappajjotikā nāma

Cūlaniddesaṭṭhakathā niṭṭhitā.

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Samvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akappayimsu	10	Acchandike	26
Akammaññatā	45	Achambhī	108
Akaraṃ	132	Ajjhāyaka	13
Akaraṇaṃ	10	Ajjiṭṭho	77
Akalyatā	44	Aññesaṃ	67
Akasiralābhī	124	Aṭṭhasamāpattiñāṇena	30
Akāmaṃ	34	Aṭṭhānaṃ	124
Akāmakāmiṃ	34	Aṭṭhitaṃ	24
Akāmakāriyato	68	Aḍḍhadaṇḍakehi	122
Akāmo	41	Atakkāvacara	77
Akālikam	84	Ataccharaṃ	60
Akicchālābhī	124	Atāṇaṃ	19
Akiñcano	25	Atāri	14
Akiriyā	10	Atikkanto	25
Akappaṃ	124	Aticca	40
Akusalapakkhikā	11	Atitittakaṃ	93
Akusalabhāgiyā	11	Atimadhuraṃ	93
Akusalā	11	Atiloṇaṃ	93
Akusītavutti	134	Attatṭhapaññā	138
Akovidō	71	Attaniyena	67
Akkharappabhedo	13	Attabhāvābhiniḍḍattiyā	10
Akkhobhaṃ	82	Attasārasārena	67
Aggadassaṃ	82	Attā	14
Aggapuriso	9	Attānudiṭṭhim	65
Aggamakkhāyati	11	Atthamaññāya	77
Acarimaṃ	41	Atthaṅgataṣṣa	29

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthaṅgamañca	3	Anajjhāpanno	113
Atthaṅgamato	2	Anaññaneyyo	125
Atthaṅgamā	56	Anaññaposī	132
Atthavādī	60	Anattalakkhaṇaṃ	98
Adassanaṃ	74	Anattā	86, 98
Adassāvī	70	Anatthadassī	126
Adukkhamasukhaṃ	66	Anatthasañhitaṃ	60
Addakkhiṃ	85	Anantaradhāyamāno	28
Addasaṃ	85	Anapāyo	17
Addasāsī	85	Anapekkhamāno	127
Addāvalepanā	122, 132	Anapekkho	117
Addhampi	84	Anabhāvaṃ	24, 42
Advayabhāṇiṃ	83	Anabhibhūto	62
Adhigatapaṭisaṃbhidaṃ	83	Anavajjaṃ	13
Adhigataphalānaṃ	92	Anavayā	13
Adhigato	113	Anavassutapariyāyaṃ	131
Adhicittaṃ	92	Anavassuto	130
Adhideve	86	Analaṅkaritvā	127
Adhipati	34	Analaso	113
Adhibhamsu	132	Anassavā	117
Adhibhosi	132	Anānuyāyī	28
Adhimuccanto	92	Anāpāthagato	74
Adhimuñcassu	86	Anāvaraṇaṇāṇaṃ	50
Adhimuttaṃ	64	Anāsavaṃ	63
Adhimuttacittaṃ	87	Aniccaṃ	98
Adhimokkho	97	Aniccalakkhaṇaṃ	98
Adhivacanapathā	29	Aniccā	86
Adhivacanāni	29	Animittaṃ	99
Adho	23	Animittena	43
Anajjhāpatti	10	Anissariyato	68

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anissito	18	Andhakāraṁ	41
Anīgho	14	Anveti	42
Anītikaṁ	84	Apariḍayhamāno	130
Anītihaṁ	20	Aparitto	17
Anukampamāno	105	Aparisuddho	75
Anugataṁ	19	Aparihāyamāno	28
Anugāyissaṁ	79	Apassiṁ	85
Anuttaro	39	Apāpuṇiyato	68
Anudhammacārī	135	Apāyaṁ	63
Anunetabbo	53	Apucchasi	19
Anuparivattanti	81	Apuññābhisaṅkhārasahagataṁ	24
Anupādisesāya	6	Apubbaṁ	41
Anuppādeti	104	Apekkhā	105
Anubandhati	104	Appaṭigho	107
Anubyañjanaggāhī	130	Appaṭipuggalaṁ	82
Anuyutto	44	Appaṭibaddhacitto	132
Anuvicaritaṁ	61	Appaṭibaddho	18
Anusaṭaṁ	19	Appaṭibhāgaṁ	82
Anūpadhikaṁ	24	Appaṭirūpaṁ	113
Anūpayo	17	Appaṭisamaṁ	82
Anekapāṇasahassānaṁ	8	Appaṭihataṁ	51
Anekarūpena	30	Appaṇihitaṁ	100
Anejaṁ	42	Appaṇihitena	44
Anesanaṁ	113	Appaṭiṭṭhitacitto	17
Aneḷamūgo	135	Appathāmo	75
Anotattaṁ	82	Appadassā	82
Antakaro	86	Appadasse	82
Antagū	34	Appabalo	75
Antaradhāpeti	28	Appamatto	135
Antalikkhe	41	Appamāṇaṁ	109

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Appamāṇadassaṃ	82	Abhisāṅkhārasamudayaṃ	41
Appamāṇabhā	54	Abhisāṅcetaṃ	67
Appamādamūlakā	11	Abhisamāgantvā	24
Appamādavihārīnaṃ	92	Abhisamecca	24
Appamādasamosaraṇā	11	Abhisambuddhaṃ	61
Appameyyaṃ	83	Abhūtaṃ	60
Appameyyo	17	Amataṃ	23
Appiyarūpe	131	Amanasikārā	56
Abaddho	106	Amalo	79
Abalo	75	Amitodakaṃ	82
Abbahaṇaṃ	22	Amucchito	113
Abbhāhataṃ	19	Ambu	129
Abyāpajjaṃ	109	Ambucārī	129
Abyāpannacetaso	17	Ayaso	81
Abyāvaṭṭo	117	Arajo	44
Abhāveti	28	Araññaṃ	106
Abhikkantadassāvīṃ	65	Arahato	6
Abhijampanti	12, 14	Arahantānaṃ	92
Abhiññāya	9, 86	Ariṅcamāno	135
Abhiṇṇaṃ	13	Ariyavaṃse	116
Abhinandāmi	22	Ariyā	70
Abhinikkhamitvā	132	Aladdhā	113
Abhinibbatti	15	Alamatto	11
Abhinivesānusayā	42	Alābho	81
Abhibhūtaṃ	19	Alīnacitto	134
Abhibhūte	76	Alīnamaso	17
Abhivaggena	122	Aleṇaṃ	19
Abhivihacca	41	Alolo	132
Abhisāṅkhataṃ	67	Avacanakarā	117
Abhisāṅkhāravīññāssa	3	Avatthāpanavacanāṃ	87

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Avasavattanato	68	Asicammaṃ	121
Avasiyapavattasallakkhaṇa- vasena	66	Asīto	26
Avassutapariyāyaṃ	131	Asuci	138
Avikkhepaṃ	92	Asuddhā	75
Avigacchamāno	28	Assatarā	18
Aviccamāno	28	Assaddhe	26
Avijjandhakāraṃ	41	Assādaṇca	3
Avijjāmūlakā	11	Assāraṃ	67
Avijjāsamugghātā	11	Assutavā	69
Avijjāsamosaraṇā	11	[Ā]	
Avitakkavicāramattena	43	Ākaṅkhati	48
Avinīto	71	Ākāsaṇāñcāyatanūpagā	59
Avipariṇāmadhammena	67	Ākiṅcaññāyatanam	52
Avisuddhā	75	Ākiṅcaññāyatanūpagā	59
Aviheṭṭhayaṃ	88	Āgamaṇam	33
Avīcijarā	16	Ācaraṃ	7
Avekkhassu	65	Ācariyā	31
Averaṃ	109	Ācikkhasi	2
Avodātā	75	Ājānīyā	18
Asaṃhīraṃ	87	Ājīvakasāvakānaṃ	11
Asaṅkappaṃ	87	Ātappaṃ	25
Asaṅgaṃ	51	Ādānasatte	43
Asajjamāno	106	Ādikalyāṇam	20
Asaddhammasamāpattiyā	10	Ādīnaṇca	3
Asamaṃ	82	Ādīnavānupassanāññāṇam	99
Asamasamaṃ	82	Ādīnavo	120
Asaraṇam	19	Ādhipateyyam	64
Asaraṇībhūtam	19	Āneñjābhisāṅkhārasahagatam	24
Asāmayikaṃ	124	Ābhassarā	54

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ī - U]	
Ārañṇiko	74	Īti	122
Āradbhaviriyo	134	Ītijāte	76
Ārammaṇaṃ	131	Ukkhittā	29
Ārādhesi	78	Ujjotakaro	84
Ālapanāṃ	91	Uṭṭhahato	121
Ālambaṇaṃ	27	Uttamapuriso	9
Ālokakaro	83	Uttaranti	20
Āvaraṇāni	133	Uttānīkarosi	2
Āvasamāno	85	Uttiṇṇo	25
Āvuto	1	Udayabbayānupassanaṃ	97
Āsayānusaye	49	Uddhaṃ	23
Āsavanti	2	Uddhara	26
Āsīto	82	Upakkamanti	121
Āsīno	44	Upakkilese	133
Āsīsanti	12	Upaghātiyanti	75
Āsīsamānā	12	Upaccagā	9
Āsevamāno	137	Upaṭṭhapento	92
Āhārā	80	Upaṭṭhānaṃ	97
Āhārūpadhi	20	Upaddavajāte	76
		Upaddavo	122
[I]		Upadhipaṭṭinissaggaṃ	24
Iñjitā	9	Upadhipaṭṭipassaddhaṃ	24
Iṭṭhā	120	Upadhippahānaṃ	24
Itarītarena	107	Upadhivūpasamaṃ	24
Itihāsapañcamānaṃ	13	Upapatti	33
Iddhimayaṃ	110	Upallaviṃ	85
Indriyaparopariyattañāṇaṃ	48	Upavihañṇanti	75
Iriyaṃ	7	Upasaggajāte	76
Isayo	10	Upasaṅkamimsu	77
Isim	77	Upasamasukhaṃ	124
Issattho	120		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - Ū]		[E - O]	
Upāgamimsu	77	Evamāhāro	47
Upātivatto	125	Esanti	11
Upādānakkhandhā	80	Esī	22
Upāsito	82	Ehipassikaṃ	84
Upekkhaṃ	133	Okappehi	86
Upekkhā	97	Okkanti	14
Upekkhāsatisamsuddhaṃ	45	Okkhittacakkhu	129
Upeti	29	Oghassa	22
Uppanno	41	Otiṇṇo	123
Ubhatobyūḷhaṃ	121	Opaneyyikaṃ	84
Urattāḷim	121	Obhābhakaro	83
Ullapanaṃ	91	Obhāso	97
Usabhaṃ	82	Oropayitvā	91, 117
Usūsu	121	Olīyanā	45
Ussāhaṃ	25	Ovuto	1
Ussolḥim	25		
Uḷāro	123	[Ka]	
Ūhacca	65	Kaṅkhati	19
		Kaṭasī	33
		Kathāhi	27
		Kammagarukaṃ	64
		Kammaparāyaṇaṃ	64
		Kammasannissito	2, 19
		Kammābhisāṅkhārasena	63
		Kammūpadhi	20
		Karuṇā	109
		Kasi	120
		Kāmaguṇā	120
		Kāmanidāno	121
		Kāmasukhaṃ	127
		Kāmahetu	121
[E]			
Ekacchandā	8		
Ekattaṃ	44		
Ekattasaññino	54		
Ekappayogo	8		
Ekavāsanavāsītā	8		
Ekāgārikaṃ	122		
Evamgotto	46		
Evamnāmo	46		
Evamvaṇṇo	47		
Evamsukhadukkhaṭṭisaṃvedī	47		
Evamāyupariyanto	47		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ga]	
Kāmā	119	Gaṇanā	120
Kāmādhikaraṇo	121	Gaṇigaṇī	26
Kāmiñjitaṃ	9	Gatapaccāgataṃ	110
Kāmūpasamhitā	120	Gati	33
Kāyasamsaggo	102	Gandhā	66
Kāyassa	63	Gamanam	33
Kāyo	66	Gambhīram	83
Kāraṇatthā	138	Gambhīre	77
Kālaṃ	33	Gavesanti	11
Kālaññū	60	Gavesī	22
Kālavādī	60	Gaḷo	128
Kiñcanaṃ	41	Gāthāpariyosānā	8
Kittayissāmi	20	Gihibandhanāni	117
Kilamati	121	Gihibyañjanāni	117
Kilesūpadhi	20	Guttindriyo	129
Kuppanti	75	Gedham	132
Kubbanakaṃ	82	Gocaram	7
Keṭubham	13	Gorakkham	120
Kevalaparipuṇṇaṃ	22	[Gha]	
[Kha - Ga]		Ghaṭato	121
Khaṇaṃ	84	Ghaṭṭayanti	75
Khaṇḍiccaṃ	15	Ghaṭṭenti	119
Khattiyamahāsālakule	12	Ghānaṃ	66
Khantisamvaro	72	[Ca]	
Khambhitā	29	Cakkhu	65
Khayā	63	Cakkhuviññāṇaṃ	65
Khiḍḍā	107	Cakkhuviññeyyā	120
Khittā	29	Cakkhusamphassapaccayā	65
Gaganapathe	41	Cakkhusamphasso	65
		Caraṇaṃ	34

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ña - Da]	
Cariyaṃ	7	Ñāṇaṃ	97
Carimaviññāṇassa	6	Ñāṇadassanavisuddhi	101
Cātuddiso	107	Ñāṇasaṃvaro	72
Cittappassaddhatā	45	Ñāyati	1
Cittasamatā	45	Ḍaṃsā	120
Citrā	119	[Ta]	
Cuti	33	Takkappo	93
Cetaso	42	Taṇhakkhayaṃ	135
Cetovimuttiṃ	63	Taṇhacchidaṃ	42
[Cha]		Taṇhādhipanne	76
Chandaṃ	25	Taṇhānugate	76
Chandarāgavinibaddho	123	Taṇhānuge	76
Chinnāni	117	Taṇhānusate	76
Chetvāna	117	Taṇhāsallassa	22
[Ja]		Taṇhiñjitaṃ	9
Jappanti	14	Taṇhūpadhi	20
Jappābhilepanaṃ	2	Tatiyena	43
Jarā	15	Tathāgatabalaṃ	49
Jarānissitā	12	Tadaṅgappahānaṃ	72
Jāti	14	Tadaṅgasamatikkamā	52
Jānāti	11	Tapati	1
Jālaṃ	129	Tapparāyaṇaṃ	53
Jivhā	66	Tamokāyassa	22
Jīraṇatā	15	Taranti	20
Juhanti	12	Tasā	91
[Jha]		Tassadiso	93
Jhānaṃ	134	Tiṭṭhataṃ	33
Jhānena	43	Tiṇakaṭṭhasamaṃ	68
Jhāyī	43	Tibbaṃ	33

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta - Tha]		[Da - Dha]	
Tiriyaṃ	23	Dukkhaṃ	81
Toseti	77	Dukkhaṅkhandho	121
Thāmaṃ	25	Dukkhamanaṭṭhena	20
Thāmaḷapapanno	134	Dukkhalakkhaṇaṃ	98
Thāvara	91	Duggati	63
Thinam	45	Duccaritūpadhi	20
Thiyanā	45	Dutiyena	43
Thiyitattam	45	Duppariyogāham	83
Thūpaṃ	110	Duppariyogāḷho	17
Thokadassā	82	Dubbalo	75
Thomayanti	12	Devā	53
[Da]		Devātidevaṃ	82
Dakkiṇeyyā	11	Devāsi	65
Daḍḍhaṃ	129	Desesi	2
Daṇḍam	88	Domanassitā	75
Dantabhūmim	18	Dhajāhaṭam	110
Danto	19	Dhaññāni	128
Daso	62	Dhanāni	128
Dassanasamsaggo	102	Dhammacakkhuṃ	8
Daḷhanikkamo	134	Dhammatakkapurejamaṃ	45
Dāṭṭhabalī	136	Dhammasamuppādam	68
Dālayitvā	129	Dhammesu	135
Diṭṭham	60	Dhitim	25
Diṭṭhadhammasukhavihāriṣṣa	52	Dhimuttam	53
Diṭṭhadhammābhiniḃbutā	32	Dhīram	118
Diṭṭhisamghātassa	22	Dhuvena	67
Diṭṭhivisūkāni	124	[Na]	
Diṭṭhūpadhi	20	Nandiñjahaṃ	42
Dīpaṅkaro	83	Nappakāsati	1
		Namuci	34

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na - Pa]	
Narāsabho	23	Nibbijjha	19
Nāganāgo	26	Nibbidānupassanāññāṇaṃ	99
Nāgā	24	Nibbindituṃ	33
Nāgo	123	Nimittaggāhī	130
Nānattakāyā	53	Nimmakkho	125
Nānattasaññānaṃ	56	Nimmalo	79
Nānattasaññīno	53	Niyato	135
Nāmasannissitaṃ	2, 19	Niyogavacanaṃ	87
Nikanti	98	Nirajo	44
Nikāmalābhī	124	Nirattaṃ	41
Nikkāmo	79	Nirāsaso	126
Nikkuho	125	Nirutti	29
Nikkhipitvā	91	Nillopaṃ	122
Nighaṇḍu	13	Nillopu	125
Niccasarasārena	67	Nivutā	31
Niccena	67	Nivuto	1
Nittiṇṇo	25	Nissayaṃ	27
Nidahitvā	91	Nissaraṇaṇca	3
Niddhantakasāvamoho	125	Nissaraṇappahānaṃ	73
Nidhāya	88	Nissāraṃ	67
Nindā	81	Nujja	24
Nipakaṃ	118	Nuda	24
Nipako	7	Nunnā	29
Nipuṇe	77	Nūpūrāni	119
Nippipāso	125	Nekkhammasukhaṃ	124
Nippitikena	43	Netabbo	53
Nibbatti	33	Pakkhandanti	122
Nibbano	79	Paggaṇhanto	92
Nibbānaṃ	23	Paggaho	97
Nibbānadhātuyā	6	Paccattaṃ	84

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paccanubhūtaṃ	33	Paṭisandhigarukaṃ	64
Paccayo	10	Paṭisallānaṃ	134
Pacchijjanti	3	Paṭṭhapesi	2
Pañcābhiññāṇaṇena	30	Paṇidhisampannānaṃ	91
Paññakappi	32	Paṇītaṃ	12
Paññatti	30	Paṇīte	77
Paññapesi	2	Paṇunnā	29
Paññāyati	1	Paṇḍitavedaniye	77
Paññāvimuttim	63	Pataranti	20
Paṭikujjito	1	Patitāni	117
Paṭighasaññānaṃ	56	Patissato	113
Paṭighūpadhi	20	Pattaṃ	60
Paṭicchannajarā	16	Pattī	91
Paṭicchanno	1	Patthayate	68
Pajappanti	14	Padakā	13
Pajaha	24	Padālanāṃ	22
Pajānanto	92	Padālayitvā	129
Pajjotakaro	84	Padīpakaro	84
Paṭipadaṃ	7	Padumaṃ	136
Paṭipadāññadassanavisuddhi	98	Padumī	123
Paṭipanne	76	Padesato	92
Paṭippassambhati	3	Paddhagū	34
Paṭippassambhitvā	91	Padhānapuriso	9
Paṭibaddhacitto	105	Padhānavā	135
Paṭibhānavā	86	Panujja	23
Paṭilābho	15	Panuda	24
Paṭilomavuttino	117	Pantāni	137
Paṭivijjhi	85	Panthikaṃ	110
Paṭivirati	10	Pabhassarāni	119
Paṭisaṅkhānupassanāññānaṃ	99	Pabhinditvā	129

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pamattaṁ	126	Parivajjayetha	126
Pamattabandhu	34	Parivaṭumakaro	86
Pamādā	2	Parivasamāno	85
Pamuñca	26	Parisuddhaṁ	22
Pamuñcassu	86	Parissayānaṁ	107
Pamocehi	26	Paroparaṁ	86
Payirupāsimsu	77	Paroparāni	14
Payirupāsito	82	Paleti	29
Parato	68	Pallaviṁ	85
Paraneyyo	125	Pavakkhāmi	19
Parapaṭipaddhagū	125	Pavattanti	2
Parappaccayo	125	Pavadataṁ	83
Parappattiyo	125	Pavane	74
Paramatthaṁ	23	Pavarapuriso	9
Paramatthapattiyā	134	Pavivekasukhaṁ	124
Pararūpā	14	Pasaṁsanti	13
Parigaṇhimsu	77	Pasaṁsā	81
Paricchadakaro	86	Pasutaṁ	126
Parijānitvā	41	Passaddhi	97
Parittadassā	82	Pahāya	41
Parittābhā	54	Pahīnaṁ	44
Paridevati	121	Pahūtaratanam	83
Parinibbāyantassa	6	Pākaṭajarā	16
Paripatitāni	117	Pātubhāvo	15
Paripuṇṇasaṅkappo	9	Pādalolo	129
Pariyantakaro	86	Pāpo	126
Pariyādinnaṅgā	76	Pāmokkhapuriso	9
Pariyesanti	11	Pāragū	13
Pariyesitaṁ	61	Pāliccaṁ	15
Pariyesī	22	Pāsāṇake	44

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Piṇḍapātakhettam	114	Bahuratano	17
Piṇḍapāto	113	Bahussutam	127
Pidhīyare	3	Buddhisampannānam	92
Piyarūpā	120	Bodhijam	48
Piyarūpe	131	Byantikātabbam	41
Pihito	1	Byapanujja	133
Pīti	97	Byasanam	33
Piḷayanti	75	Byādhitā	75
Puññābhisankhārasahagatam	24	Byāpajjati	131
Puttam	88	Brahmakāyikā	54
Puthujjano	69	Brahmacariyam	22
Puthū	7	Brāhmaṇo	25
Pubbenivāsam	48	[Bha]	
Pubbeva	133	Bhaṅgañāṇam	99
Purāṇam	67	Bhajanti	138
Purisdammaśārathi	40	Bhayam	122
Purisdhorayham	82	Bhayatupaṭṭhānañāṇam	99
Purisanāgam	82	Bhayabheravā	91
Purisanisabham	82	Bhavaloko	79
Purisasīham	82	Bhārassa	23
Purisājaññam	82	Bhāvitāni	19
Pekkhamāno	106	Bhinditvā	129
Pettivisayam	63	Bhūtavādī	60
Porāṇe	116	Bhūtesu	88
[Pha - Ba]		Bhedo	33
Pharitvā	108	[Ma]	
Phassaye	124	Makasā	120
Phoṭṭhabbā	66	Maggāmaggañāṇadassana-	
Bandhavāni	128	visuddhi	98
Bahalamattikā	132	Maṅku	17
		Majjhataṭṭhā	45

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Majjhe	23	Muñcitukamyatāññaṇaṁ	99
Madhurā	119	Mutaṁ	60
Manāpaṁ	12	Muditā	109
Manāpā	120	Muddā	120
Manussesu	63	Munimuni	26
Mano	66	Muhuttaṁ	84
Manoramā	119	Mūladassāvim	10
Manoviññāṇaṁ	66	Mettā	108
Manosamphasso	66	Meruṁ	83
Mantadharā	13	Momuho	75
Mantā	9	Mosavajjaṁ	14
Malavippahīno	79	[Ya]	
Malavimutto	79	Yaññaṁ	10
Malāpagato	79	Yaññaṇapatho	12
Mahākaruṇāsamāpattiyā	50	Yathodhikāni	128
Mahānāgā	18	Yamakapāṭihire	50
Mahāpurisalakkhaṇaṁ	13	Yaso	81
Mahāpuriso	9	[Ra]	
Mahesakkhehi	23	Rakkhitamānasāno	129
Mahodadhiṁ	82	Rajanīyā	120
Mānadhajassa	22	Rajavippayutto	44
Mānasakaṁ	82	Rajavippahīno	44
Māraṁ	74	Rajāpagato	44
Māro	34	Rasā	66
Migānaṁ	137	Rāgakiñcanaṁ	25
Migo	106	Rājaporisaṁ	120
Mittā	104	Rājarājā	26
Mīyamāno	120	Rissamāno	120
Muñcassu	86	Rūpapaṭilābhaṁ	12
Muñcitabbaṁ	41		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Va]	
Rūpasaññā	52	Vasavattī	62
Rūpasaññānam	55	Vasipatto	44
Rūpasannissitaṃ	2	Vaso	66
Rūpā	65	Vāto	136
Rūpāvacarasaṃpattim	52	Vāyamato	121
Rogo	122	Vikampanti	18
[La]		Vikkhambhanappahānaṃ	72
Layaṃ	84	Vikkhambhanappahānena	52
Lābho	81	Vikkhambhitā	29
Lāmakadassā	82	Vigacchitavaṇṇo	75
Litto	2	Vigatavaṇṇo	75
Līnā	45	Vijahitabbaṃ	41
Lujjati	65	Vijānanto	92
Lokaṃ	109	Vijjācaraṇasaṃpanno	34
Lokatthā	91	Vijjittha	41
Lokavidū	36	Vijjotalantesu	121
Lokāyataṃ	13	Viññāṇaṃ	7
Lokiyena	44	Viññāṇaṅcāyatanūpagā	59
Lokuttarena	44	Viññātaṃ	60
[Va]		Vitakkavaḍḍhanaṃ	31
Vaṃsaḷīrova	106	Vitakkassa	45
Vajati	85	Vitosesi	77
Vaṃso	105	Vidhamitaṃ	14
Vaṇijjā	120	Vidhamitvā	41
Vaṇṇavādī	112	Vidhūmitaṃ	14
Vaṇṇūpasamhitaṃ	79	Vidhūmo	14
Vaṇṇenti	13	Vinayavādī	60
Vayaṃ	84	Vinipātikā	53
Valittacatā	15	Vinipāto	63
		Viniveṭhanaṃ	22

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vinetaḅbo	53	Visaññutto	18
Vinodetaḅbaṁ	41	Visatto	105
Vinodehi	24	Visavi	40
Vipattibhavaloko	80	Visālo	105
Vipattisambhavaloko	80	Visiṭṭhapuriso	9
Vipākaparāyaṇaṁ	64	Vihaññanti	75
Vipākasannissitaṁ	2	Vihaññamāne	75
Vipiṭṭhikatvāna	133	Vihāraṁ	7
Vippamuttā	18	Vītadosā	13
Vippamutto	18	Vītamalaṁ	76
Vibhajasi	2	Vītamohā	13
Vibhāveti	28	Vītarāgā	13
Vibhūtarūpasaññissa	51	Vītavaṇṇo	75
Vibhūtā	52	Vītivattanti	20
Vibhūsaṭṭhānāvīrato	127	Vītivatto	25
Vimalo	79	Vīriyaṁ	25
Vimuccitum	33	Vīriyavā	40
Vimuttiṁ	137	Vīriyasamvaro	72
Vimuttiñāṇadassanasampannā	14	Vīro	117
Viyākarohi	42	Vuṭṭhahitvā	52
Virajaṁ	76	Vuṭṭhāpehi	26
Virajo	44	Vuttiṁ	7
Virajjitum	33	Vusīmato	64
Virati	10	Vedagū	25
Virato	40	Vedayitaṁ	66
Virūparūpena	119	Vedānaṁ	13
Virocati	1	Vemāne	75
Vivarasi	2	Veramaṇi	10
Vivekadhammaṁ	26	Velā-anatikkamo	10
Visajjaṁ	25	Vevicchā	2

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samyojanāni	129	Sadisanāmo	81
Samvaṭṭakappe	46	Sadisavhayo	81
Samsaggajātassa	102	Saddā	66
Samsarataṃ	33	Saddhādhimuttaṃ	83
Samsāravaṭṭassa	23	Santāpajāte	76
Samhariyati	87	Santusito	9
Sa-uddesaṃ	47	Santussamāno	107
Sakadāgāmiṃmaggañāṇena	6	Sante	77
Sakarūpā	14	Santhave	105
Saṅkhātadhammā	7	Sandanti	2
Saṅkhātadhammo	135	Sandiṭṭhikaṃ	84
Saṅkhānaṃ	120	Sandiṭṭhiko	121
Saṅkhāya	14	Sandhāvataṃ	33
Saṅkhārupekkhāñāṇaṃ	99	Sannipatitā	42
Saṅgaṇikāratassa	124	Sapadānacārī	132
Saṅgatā	42	Sappurisā	70
Saṅgo	128	Sabbakāyappahāyino	51
Saccasadisavhayo	81	Sabbaññutaññāṇaṃ	41
Sajjaṃ	25	Sabbattatāya	108
Sañchinnapatto	117	Sabbamalavītivatto	79
Sañchinnāni	117	Sabbāvantaṃ	109
Sañjātakkhando	123	Sabyañjanaṃ	21
Sañjāti	14	Samatikkanto	25
Satisaṃvaro	71	Samatikkamanti	20
Satīmā	135	Samatikkamā	55
Sattānaṃ	49	Samannesati	68
Sattāvāsā	81	Samāgatā	42
Sāttham	21	Samāgantvā	24
Satthukappo	93	Samucchedappahānaṃ	72
Sadatthagaruko	44	Samudayañca	3

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samudayo	10	Sahāyasampadaṁ	118
Samudāgamaṇaṁ	2	Sākāraṁ	47
Samuddhara	26	Sāgarūpamo	17
Samullapanāṁ	91	Sādhuvihāriṁ	118
Samecca	24	Sāmuddiyāṁ	110
Samoropayitvā	91	Sārāsanañca	117
Samohitā	42	Sāro	67
Sampattibhavaloko	79	Sinehadosaṁ	133
Sampattisambhavaloko	79	Sindhavā	18
Sampadālayitvā	129	Sippaññataṁ	120
Sampallaviṁ	85	Sibbinimaccagā	9
Sammā-ājīvo	93	Sīlasaṁvaro	71
Sammākammanto	93	Sīlasamādhipaññāvimutti- sammaṇṇā	14
Sammādiṭṭhi	92	Sīhasīho	26
Sammā paṭipannānaṁ	92	Sīho	136
Sammāvācā	92	Sukhaṁ	81
Sammāvāyāmo	93	Sukhasārasārena	67
Sammāsaṅkappo	92	Sugato	35
Sammāsati	93	Suññataṁ	100
Sammāsamādhi	93	Suññatena	43
Sammāsambuddhānaṁ	92	Suññato	65
Sarasmim	33	Sutaṁ	60
Sarīsapā	120	Sutavā	135
Salilambucārī	129	Suddhaṁ	68
Sallaṁ	122	Subhakiṇhā	54
Sallapanāṁ	91	Suvaṇṇassa	119
Savanti	2	Suhajjā	104
Savīcījarā	16	Sekkhā	7
Sassatena	67	Seṭṭhadassaṁ	82
Sahajanetta	34	Seṭṭhapuriso	9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Setapaccattaṃ	83	Sotaṃ	66
Senāsanakhettaṃ	115	Sotāpattimaggañāṇena	3
Senāsanāni	115	Sotthiyaṃ	110
Semāno	85	[Ha]	
Seritaṃ	106	Haññanti	75
Sevanti	138	Hāpeti	105
Seveyya	126	Himakappo	93
Sokapariddavaṃ	20	Huraṃ	31
Sokhyaṃ	128	Hetu	10
Socati	121		

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[U - E - O]	
Agāriyā, nagāriyānaṃ		Uddhaṃ, adho, tiriyaṇaṃ	
mittasuhajjā	104	paricchedā	23
Adhigamaṭṭhaṇṇā	127	Upadhi	20
Anāgāmi-arahantānaṃ		Ekasaddassa attho	88
dukkhaṃ	81	Ehibhikkhūnaṃ vesā	8
Anotatta	82	Okkhittacakkhu	129
Appaṭipuggalā	82		
Ariyavaṃso	116	[Ka]	
Ariyaṇaṃ dassāvī duvidhā		Kaṅku	128
avijjādayo mātā viya	70	Kadambo	39
Avīcijarā	16	Kapparukkho	39
Assakaṇṇo	38	Kappasaddassa atthuddhāro	90
Assatara, ājānīya, sindhavānaṃ		Kappā cattāro	46
visesā	18	Kammaṃ pitā viya	94
		Kammanissitavipāka	2
[Ā - I - Ī - U]		Karavīko	38
Ākāsa, antalikkhānaṃ		Kalyāṇāni tīṇi	20-1
visesā	41	Kasāvā tayo	126
Ācikkhādīni aṭṭha padatthāni	2	Kāmā dve	119
Āhāro dhāti viya	94	Kāyakasāvo	126
Itihāsa	13	Kāyabalānaṃ pamāṇāni	49
Indriyesu saṃvarāsaṃvaro	130-1	Kāyasaṃsagga	102
Issattha, rājaporisānaṃ		Kalaṇṇū	60
visesā	120	Kicca, karaṇīyaṇaṃ visesā	44
Īsadharo	38	Kudrūsaka	128
Ucchedaṭṭhiṭṭhānāni pañca	74	Kulavaṃso	116
Udakabahalassa pamāṇaṃ	38		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Kha - Ga - Gha]	
Khattiyavaṃso	116
Khīradantā nāma na thirā	16
Gamana	78
Gihīnaṃ byañjanaṇi	117
Guṇasaddassa atthuddhāro	120
Gottabandhava	128
Godhuma	128
Gorakkha	120
Ghānaṭhāna	66
[Ca - Ja - Jha]	
Cakkavāḷassa pamāṇaṃ	37
Cakkhuṭhāna	65
Candamaṇḍalassa pamāṇāni	39
Caraṇāni pannarasa	34
Carimā tayo	6
Cariyāyo aṭṭha	89
Cīvarakhattāni cha aṭṭha	110
Cīvaradhovanāṃ	111
Cīvarasantosā vīsati	110
Cīvarānaṃ kappiyākappiyāni	110
Cuticarimo	6
Jamburukkhassa pamāṇaṃ	38
Jamburukkho	39
Jarā nāma duvidhā	16
Jarāya phalūpacāro	16
Jarāya lakkhaṇarasādīni	17
Jātiyā lakkhaṇarasādīni	15
Jivhāṭhāna	66
Jhānacarimo	6

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ña - Ta - Da - Dha - Na]	
Ñāṇabalānaṃ pamāṇāni	49
Ñātibandhava	128
Taṇhāsanthavo	105
Tathāgatassa balaṃ duvidhaṃ	49
Tiriyaṃ	108
Dassanasāmsagga	102
Diṭṭhisanthavo	105
Dīpaṅkara	83
Dosakasāvo	126
Dhañṇāni satta	128
Dhanāni satta aṭṭha	128
Nāmarūpato añño natthi	
satto puggalo	94
Nibbānadhātu duvidhā	6
Nirayasattānaṃ attabhāva-	
pamāṇāni	54
Nirodho duvidho	33
Nivuta, ovutānaṃ vireso	1
Nemindhāro	38
[Pa]	
Paṃsukūlacīvarāni tevīsati	110
Paccekabuddhā	26
Paccekasambuddhānaṃ	
gopitadhutaṅgāni pañca	115
Paṭibhānavā tidhā	127
Paṭibhāno tividho	127
Paṭivedhabahussuto	127
Pathavibahalassa pamāṇā	38

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Pa]

Padahanavīriya	134
Paramatthato khandhā eva pātubhavanti na sattā	15
Paripucchapaṭibhānavā	127
Pariyattipaṭibhānavā	127
Pariyattibahussuto	127
Pavāḷa	128
Pahānavinayo pañcavidho	71
Pāṭali	39
Pāragū	13
Pāricchattako	39
Pārāyanasuttassa āni- saṃsā	78
Piṇḍagaṇanānaṃ nayo	120
Piṇḍapātakhettāni pannarasa	114
Piṇḍapātasantosā pannarasa	114
Piṇḍapātā soḷasa	113
Puthujjanā dve	69, 70
Porāṇānaṃ kathā	130

[Pha - Ba - Bha]

Pharivāti ārammaṇaṃ katvā	108
Bandhavā cattāro	128
Bahussuto duvidho	127
Buddhamanta	13
Buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpanaṃ	13
Buddhānampi lokadhammato na muccati	81
Brāhmaṇavaṃso	116
Bhagavato guṇā nava	34
Bhavacarimo	6

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Bha - Ma]

Bhavadiṭṭhiyo pannarasa	74
Bhavo duvidho	79
Maggapaṭipāṭiyā bhavanirodhanaṃ	5
Maggapaṭipāṭiyā saṃyojana- pahānaṃ	129
Maṇi	128
Manokasāvo	126
Mahādīpā cattāro	38-9
Mahāpurisā aṭṭha	9
Mahārukkhā satta	39
Mahāselā satta	38
Mittabandhava	128
Mittasanthavo	105
Mitta, suhajjanaṃ visesā	104
Mittā cattāro	138
Muttapaṭibhāno	127
Muttā	128
Musāvādo chārikā nāma	14
Mohakasāvo	126

[Ya - Ra - La]

Yava	128
Yugandharo	38
Yuttapaṭibhāno	127
Yuttamuttapaṭibhāno	127
Yobbana	16
Rajatajātarūpa	128
Rāgakasāvo	126
Rājavaṃso	116
Lokantarikanirayānaṃ ṭhānāni	39

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va - Sa]	
Lokadhammā aṭṭha	81	Veḷuriya	128
Lokadhammehi mutto satto nāma natthi	84	Samvaṭṭakappo	46
Lokadhātu	39	Samvaṭṭaṭṭhāyīkappo	46
Lokā tayo	37	Samvaravinayo pañcavidho	71
Lokāyataṃ vuccati vitaṇḍa- vādasattham	13	Samsaggo pañcavidho	102
Lokiyapariññā tisso	95	Samsāra	5
Lolupa	125	Sakyakula	27
[Va]		Saṅkha	128
Vamsā aṭṭha	116	Santosā tayo	110
Vacīkasāvo	126	Santhavo tividho	105
Varaka	128	Sappurisa	70
Vātabahalassa pamāṇam	38	Sabbasattānam cuticcitam	6
Vicīicchā dasa	94	Sabbe dhammā anattā	8
Vijjā tisso aṭṭha	34	Samathayānikanaya	93
Vinatako	38	Samaṇavamso	116
Vinayo duvidho	71	Samullapanasamsagga	103
Vinipātikānam vibhāvanā	53	Samullapana, sambhogānam visesā	103
Vipassanāyānikanaya	93	Sambuddho dvipadānam seṭṭho	82
Vibhavadiṭṭhiyo pañca	74	Sambhogasamsagga	103
Vivaṭṭakappo	46	Savanasamsagga	102
Vivaṭṭaṭṭhāyīkappo	46	Savīcījarā	16
Visakaṇṭakavāṇija	58	Sāli	128
Vīhi	128	Sinerupabbatassa pamāṇam	38
Vuḍḍhapabbajitavatthu	71	Sippabandhava	128
Vedagū	25	Simbalirukkho	39
Vedā tayo	13	Sirīsarukkho	39
Vessavamso	116	Silā	128
		Sihā cattāro	136
		Sukhāni cattāri	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa - Ha]	
Sudassano	38	Sekkhāsekkhānaṃ paṭipadā	7
Suddhavaṃso	116	Senāsanasantosa	115
Suddhāvāsa	55	Sotaṭṭhāna	66
Sūriyamaṇḍalassa pamāṇānī	39	Himavantapabbatassa pamāṇaṃ	38

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā]		[Ka]	
Aggisikha (nāgarājā)	40	Kakusandha (Buddha)	116
Aṅga (janapada)	42	Kaccāna	46
Ajita (brāhmaṇa)	8, 72, 77	Kadambarukkha	39
Ajita (māṇava)	1, 3	Kappa (māṇava)	33
Ajitatthera	8	Kapparukkha	39
Aṭṭhissara (Paccekabuddhā)	51	Karavīka (pabbata)	38
Anurādha (pura)	139	Kalyāṇa (vihāra)	102
Aparagoyāna	39	Kassapa (gotta)	46
Apalāla (nāgarājā)	40	Kassapa (Buddha)	116
Apparājītapallaṅka	62	Kālakañcika (asurā)	54
Ambaṭṭha (māṇavaka)	40	Kālāma (brahmā)	56
Ambucārī (maccha)	129	Kāladīghavāpī (gāma)	102
Aravāḷa (nāgarājā)	40	Kālasīha	136
Asurā	39	Kāḷāvaka (hatthī)	49
Assakaṇṇa (pabbata)	38	Kittisena	139
Āḷavaka (yakkha)	40	Kūṭadanta (brāhmaṇa)	40
Āḷāra (brahmā)	56	Kesarasīha	136
[Ī - U - O]		Koṇāgamana (Buddha)	116
Īsadhara (pabbata)	38	Koṇḍañña (Buddha)	116
Uttarakuru	39	[Kha - Ga]	
Udaya (māṇavaka)	43-4	Kharaloma (yakkha)	40
Upasīva (māṇavaka)	27	Gaṅgeyya (hatthī)	49
Upasena (mahāthera)	139	Gandha (hatthī)	49
Uposatha (hatthī)	49	Gandhamādana (pabbata)	90
Odātasāma	47	Girigāma	102

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga - Ca - Cha - Ja]	
Gotama (Buddha)	90, 116
Godhāvarī (nadī)	65, 78
Cittala (pabbata)	71
Cunda	61-2
Cūḷodara (nāgarājā)	40
Chaddanta (hatthī)	49
Jatukaṇṇi (brāhmaṇa)	42
Jatukaṇṇi (māṇava)	34
Jambudīpa	38
Jambū (rukkha)	39
[Ta - Da - Dha - Na]	
Taṇhaṅkara (Buddha)	116
Tamba (hatthī)	49
Tiṇṣāsiha	136
Tissakassapa	47
Tissadahara	102
Tissametteyya	9
Todeyya (māṇava)	32
Dīghapiṭṭhika (peta)	54
Dīpaṅkara (Buddha)	116
Duṭṭhagāmaṇi-abhayarājā	103
Devadatta	51, 54
Dhanapālaka	40
Dhammaguttā (vemānikā)	53
Dhūmasikha (nāgarājā)	40
Dhotaka (māṇava)	25-7
Nanda (māṇava)	30-1
Nemindhara (pabbata)	38

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa - Pha - Ba - Bha]	
Pañcaggaḷa (leṇa)	102
Paṇḍara (hatthī)	49
Paṇḍu (sīha)	136
Pāṭalirukkha	39
Pāricchattakarukkha	39
Pāsāṇaka (cetiya)	42, 75, 78, 85
Piṅgala (hatthī)	49
Piṅgiya (māṇava)	75-6-7-8-9, 84-5-6-7
Piyaṅkaramātā (vemānikā)	53
Punabbasumātā (vemānikā)	53
Pubbavideha	39
Pokkharasāti (brāhmaṇa)	40
Posāla (māṇava)	46
Phussamittā (vemānikā)	53
Bāvarī (brāhmaṇa)	82, 85-6
Bodhimaṇḍa	62
Bhadrāvudha (māṇava)	42
[Ma]	
Maghadeva (rājā)	48
Maṅgala (hatthī)	49
Maricavaṭṭimāhāvihāra	103
Mahāgovinda (brāhmaṇa)	48
Mahājanaka (rājā)	118
Mahānāma	35
Mahāpanāda (rājā)	51
Mahāvihāra	102, 139

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Sa]	
Mahāsīvatthera	55	Saccaka (Nigaṇṭhaputta)	40
Mahāsudassana	48	Sabhiya (paribbājaka)	86
Mahodara (nāgarājā)	40	Saraṇānkara (Buddha)	116
Māra (devaputta)	62	Salilambucārī	129
Mettaḡū (māṇava)	17	Sāriputtatthera	55, 116
Metteyya (Buddha)	51	Sāvatti	85
Medhaṅkara (Buddha)	116	Sineru (pabbata)	38
Mogharāja (māṇava)	9, 65	Simbalirukkha	39
[Ya - Ra - La - Va]		Sirinivāsa (rājā)	139
Yugandhara (pabbata)	38	Sirisaṅghabodhi (rājā)	139
Rādha (brāhmaṇa)	49	Sirīsarukkha	39
Lokantarika (niraya)	39	Sīhaḷa (dīpa)	102
Vakkalitthera	71, 86	Sutasoma (rājā)	118
Vinataka (pabbata)	38	Sudassana (pabbata)	38
Vipassī (Bhagavā)	49	Sumanissara (Paccekabuddhā)	51
Visakaṇṭaka (vāṇijja)	58	Sūciloma (yakkha)	40
Veḷuvana (vihāra)	90	Soṇadanta (brāhmaṇa)	40
[Sa]		[Ha]	
Sakka (devarājā)	40	Hema (hatthī)	49
Saṅkha (rājā)	51	Hemaka (māṇava)	31

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapothhakam, Syā = Syāmapothhakam,
Kaṁ = Kambojapothhakam, I = Inḡalisapothhakam, Ka = kesuci
Marammapothhakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapothhakesu
dissamānapāṭho, Ṭṭha = Aṭṭhakathā.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhankā

[A]

Akujjhitukāmatāya = Kujjhitukāmatāya (Ka)	136
Akkantakkantaṭṭhānam = Akkantakkantaṭṭhāne (Sī, Syā, I)	14
Atappake = Aggapatte (Sī, Syā) Atittikare (I)	77
Anattassa = Aṅgassa (Vi-Ka)	72
Aniñjitatam = Anejatam (Syā)	9
Anuparivattana... = Anuparama... (Sī, I)	81
Anurādhapuravhayam = Parama-anurādhapuravhayam (Sī)	139
Apunarāvaṭṭakam = Apunabhavattakam (Ka)	100
Appavattiyamānesu = Appavattamāno (Syā)	90
Appeti viya = Dasseti viya (Ka)	10
Abhāvato = Sabhāvato (Ka)	67
Avasavattanato = Apavattanato (Sī)	68
Avasiyapavatta = Avasavatti (Ka)	65
Assādasaññāya = Ādīnavasaññāya (Ka)	72
“Abhāvita”tipi = Vibhāvītātipi (Sī, Syā, I)	52

[U - E - O]

Upaṭṭhapento = Vijānanto (Sī, Syā, I)	92
Ekattābhiratisukhena = Ekantābhiratisukhena (Sī)	123
Etam = Evam (Ka)	61
Oṭṭhapahaṭakaraṇavasena = Oṭṭhapaharaṇavasena (Sī)	13

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kathitanayeneva = Āgatanayeneva (Sī)	100
Kittisenoti = Bhattisenoti (Sī)	139
Kiriyāpacchindanaṃ = Kiriyāparicchindanaṃ	18

[Ga - Gha]

Gata-ambucārīvāti = Gataṃ ambucāriṃ viyāti (Sī)	129
Gīranti = Bhaṇanti (Sī, Syā, I)	12
Ghanībhūtacitto = Hatībhūtacitto (Sī)	17

[Ja - Ṭha]

Jaṅghavaṇijja = Jalavaṇijja (Sī)	120
Ṭhatvā jhānaṅgāni = Ṭhitajhānaṅgāni (Sī, Syā)	45
Ṭhitisukhaṃ = Pītisukhaṃ (Sī) Vimuttisukhaṃ (Syā, I)	67

[Ta - Tha]

Tathāpaṭipanno = Tathā tathā paṭipannassa (Sī, Syā)	21
Tadetaṃ = Yadetaṃ (Syā)	3
Tappoṇoti = Tappoṇo tappabbhāroti (Syā)	85
Tasāti = Tasināti (Sī) Tasitāti (Syā)	91
Therena = Teneva (Sī)	139

[Da - Dha]

Dantavalayaṃ = Thālakam (Ka)	103
Dantādīnaṃ = Dantādīsu (Ka)	15
Dantāva = Dantāvarā (I)	18
Dasseti = Dīpeti (I)	11
Dīghacārika-anavaṭṭhitacārikavirato vā = Dīghacārika-anivatta- cārikavirato (Sī)	129
Desitā = Khepitā (Syā, I)	7
Dhammakāyassa = Nāmakāyassa (Syā, Ka)	29

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na bhayahāraṅgaṃ = Anabhayaṅgaṃ (Sī)	19
Nikhilo = Niccalo (Sī, Ka)	127
Nibbānaṃ dhammasaṃ ahaṃ = Nibbānadhammaṃ yamaṃ (Suttanipāṭaṭṭhakathāyaṃ)	75
Nirantaragāmino hutvā sandamānā pavattanti = Nirantataragāmino hutvā savanti (Syā)	2

[Pa]

Paccanīkaṃ = Paṭilomakathaṃ (Ka)	117
Paccavekkhaṇaṇṇena = Paccakkhaṇṇena (Ka) Visuddhi 1. 209 piṭṭhe	84
Paccekaṃbuddhāti = Paccakasambuddhāti (sabbattha)	26
Paṭipatticariyā = Patticariyā (Sī, Syā)	89
Paṇḍusīho = Tambasīho (Sī)	136
Padahanabhāvaṃ = Padhānabhāvaṃ (Ka)	134
Parissayanti = Parisahanti (Sī, Ka)	107
Pāṭho = Pādo (Syā)	135
Pāde vatvā = Vāretvā (Sī) Vāre vatvā (Syā, Ka)	126
Puthuva ayaṃ = Puthu vā ayaṃ (sabbattha)	69
Pubbabhavaṃ = Pubbabhāgaṃ (Sī, Syā, I)	12

[Bha]

Bhappuggalavaseneva = Dhammapuggalavaseneva (Sī)	107
Bhayaṃ santhave pekkhamānoti = Ahaṃ adhiḅatoti (Sī, Syā)	105

[Ya - Ra]

Yathodhikānīti = Sakodhikānīti (Sī, Syā)	128
Yvāyaṃ = Svāyaṃ (Syā, Ka)	119
Rāgagaṇḍādīnametaṃ = Rājadaṇḍādīnametaṃ (Ka)	122
Rissamānoti pīḷiyamāno ruppamāno ghaṭṭiyamāno = Diyamānoti ruppamāno, ghaṭṭiyamāno (Ka)	120

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ra]

Rukkhādīnaṃ vevacanappakāsakaṃ satthaṃ = Rukkhādīnaṃ vevacanapakāsana- satthaṃ (Sī, Syā, I)	13
Rūpaṃ = Sayam (Sī, Ka)	67

[La - Va]

Lañchitaṃ = Lañchanaṃ (Ka)	62
Lobhasampayuttaṃ eva = Lobhasampayuttatā eva (Sī)	136
Vaḍḍhamāno = Vivaṭṭamāno (Ka)	46
Vattapaṭipattiṃ = Vattapaṭivattaṃ (Sī, Syā, I)	71
Vayhamāno = Vahiyamāno (I)	14
Vināsetvā = Vinodayitvā (Sī, Syā, I)	133
Vividhā nāseti = Viddhamseti (Sī)	52
Vīthipaṭipannaṃ = Vipassanāvīthipaṭipannaṃ (Sī, I)	98
Veravināsaṇaṃ = Ramanam (Ka)	10

[Sa - Ha]

Sañcetanā = Cetanā (Sī, Syā, I)	80
Satadantena = Sattadantena (Sī, Syā, I)	122
Santesu = Sati (Sī, Syā)	94
Sannipatanato = Paṭisandhivattanato (Ka)	46
Samagghaṃ = Mahagghaṃ (Sī)	58
Samathavipassanāya vā = Vipassanāya vā (Sī)	125
Sammasanapaññāya lakkhaṇāni = Samapaññāsalakkhaṇāni (Sī, Syā, I)	97
Sammasantassa = Sammasantassa sammasantassa (Sī, Syā, I)	97
Sukhasārassa = Sārassa (Sī)	67
Sumanissaro nāma paccekasambuddho = Sumanissaro nāma Paccekabuddho (Ka)	51
Sūdassa = Parassa (Ka)	125
So = Ayam (Sī, Syā) Tasmā so (?)	6
Hitaratinā = Bhūtahitaratinā (Sī, Syā)	139

Cūlaniddesaṭṭhakathāya

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhankā	Paṭhamapādā	Piṭṭhankā
[I - U - E - Ka Kha - Ga - Ca -Ta]		[Da - Na - Pa - Ya - Sa]	
Idheva tiṭṭhamānassa	69	Duvidho vinayo nāma	71
Imasmiṃ bhaddake kappe	51	Duve puthujjanā vuttā	70
Upakāro ca yo mitto	138	Duve satasahassāni	38
Ete satta mahāselā	38	Dve asītisahasāni	39
Evamādīnavamī ṇātvā	89	Nava satasahasāni	38
Kālāvakaṇca Gaṅgeyyam	49	Pañca senāsane vuttā	116
Kenassu nivuto loko	1	Paññāsayo janakkhandha	38
Khandhānaṇca paṭipāṭi	5	Pāṭalī simbalī jambū	39
Gamanena na pattaḅbo	36	Puthūnaṃ jananaḍiḥi	69
Caturāsīti sahasāni	38	Yathā hi aṅgasambhārā	94
Caturāsītisahashehi	38	Yāni sotāni lokasmiṃ	72
Cattāri satasahasāni	38	Yāvatā candimasūriyā	
Cātuddiso appaṭigho ca hoti	102	pariharanti	37
Taṇhādutiyo puriso	89	Yugandharo Īsadhāro	38
Tato upaḍḍhupaḍḍhena	38	Yojanānaṃ satānucco	38
Tato pāsāṇake ramme	78	Yo ve kataññū katavedī	
Tasmā have Lokavidū		dhīro	70
Sumedho	36	Sabbaṃ satasahasāni	37